

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Från hederlig till ockrare

En studie av allosemitism i svensk press, 1810–1840

From Honest to Usurer

A Study of Allosemitism in the Swedish Press, 1810–1840

Jens Carlesson Magalhães

Termin: HT19

Kurs: RT2901

Nivå: Magister

Handledare: Daniel Andersson

Examinator: Martin Berntson

Abstract

This thesis examines, via a method of discourse analysis, the allosemitic discourse and the conceptual 'Jew' in the Swedish press during three separate five-year periods: 1813–1817, 1824–1828, and 1836–1840. The study focuses on the press from three Swedish cities where Jews could settle according to *Judereglementet* (the 'Jew regulation') from 1782: Göteborg, Norrköping and Stockholm. The theoretical framework is derived from the sociologist Zygmunt Bauman and his theories about the 'stranger' in the construction of the 'nation', and the conceptual 'Jew' that has often played the role as 'stranger' in this context. The term allosemitism denotes this construction of the 'Jew' as the 'other'. The concepts of antisemitism and philosemitism are also considered, and understood, as parts of a wider spectrum of views. The study finds that the upheaval of *Judereglementet* in 1838 caused an outbreak of antisemitic and allosemitic rhetoric about Jews as 'strangers' in the press. Some papers, such as *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, however, were found to have stood up for the rights of the Jewish inhabitants in Sweden. Some long-standing and wide-spread myths about Jews, such as alleged instances of Jewish ritual child-murder, were still reproduced. Reports about outright violence against Jews in Sweden were uncommon but did occur a few times in Stockholm in 1838 and 1839. These incidents were reported in all of the three examined cities. Overall, a negative image of the 'Jew' dominated the discourse during all examined periods. Despite being questioned and challenged at several times this image prevailed.

Keywords: Allosemitism, allosemitic discourse, antisemitism, philosemitism, the conceptual 'Jew', Jewish history in Sweden, Swedish-Jewish history, emancipation, pogrom.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Syfte och frågeställning	2
1.2. Teoretiska utgångspunkter	2
1.2.1. Antisemitism	3
1.2.2. Filosemitism	4
1.2.3. Allosemitism	5
1.3. Metod	7
1.3.1 Avgränsningar	9
1.3.2. Tematiska indelningar	12
1.4. Källmaterial	14
1.5. Tidigare forskning	18
1.5.1. Judar i Sverige	18
1.5.2. ”Juden” i svensk press	20
1.5.3. Den västerländska ”juden”	22
2. Undersökning	26
2.1. Rättigheter och emancipation	27
2.1.1. Utrikes	28
2.1.2. Inrikes	30
2.1.3. Juniförordningen 1838: <i>Aftonbladet i Stockholm, Freja</i> och GHT	32
2.2. ”Till salu finnes”	38
2.2.1. Spektakler	41
2.3. Myter	43
2.4. Orienten	45
2.5. Religion	48
2.5.1. Omvändelser	52
2.6. Anekdoter och humor	54

2.7. Den begreppslige ”juden”	56
3. Slutdiskussion	62
3.1. Den allosemitiska diskursen och den begreppslige ”juden”	63
3.2. Förändring över tid.....	65
3.3. Slutord	67
4. Sammanfattning	69
Källförteckning	70
Litteraturförteckning	71
Digital litteratur	75
Figur 1	55
Bilaga 1. ”Till salu finnes”: smakprov på annonser.....	78

1. Inledning

I svensk-judisk historieskrivning skiner allosemitism med sin frånvaro. Enbart ett fåtal verk tar upp denna företeelse, exempelvis historikern Henrik Rosengrens *"Judarnas Wagner"*. Stereotypiseringar av människor innebär inte alltid nidsbilder och negativa fördomar utan kan likväl yttra sig i förutfattade meningar av positiv art. Allosemitism är ett paraplybegrepp som täcker både filosemitism och antisemitism: således skapandet av "juden" som den "andre". Oavsett hur det från majoritetssamhällets sida talas om, och inte med, en minoritetsgrupp skapas en bild som kan leda till stereotypisering. Det är ofta problematiskt med definitioner av judar, vilka ska räknas? Ska den halachiska definitionen användas i historisk forskning, det vill säga att de som är födda av en judisk mor ska räknas som judar? I tidigare forskning har jag använt mig av en annan definition, nämligen: de som tillhör judiska församlingar eller de som själva identifierar sig som judar.¹ I den här uppsatsen undersöks attityder till och representationer av "juden" och det är således inte en undersökning av svensk-judisk historia *per se*. Jag kommer därmed beröra stereotyper men också hur begreppet "jude" användes och dess betydelse.

1820-talet har setts som den ekonomiska liberalismens genombrott i Sverige. Under de efterkommande årtiondena började även den politiska liberalismen att växa sig starkare och starkare,² en utveckling som kom att fortgå under 1800-talet. Detta århundrade kom att bli en tid för den judiska befolkningen i Sverige som var kantad med både motgångar och framgångar: avskaffandet av Judereglementet 1838, judefientliga kravaller i huvudstaden samma år och även under 1848 och 1852 och successivt större rättigheter ända fram till den så kallade judeemancipationen 1870. Det finns mycket forskning om representationer av judar i pressen som fokuserar på 1900- och 2000-talen.³ Undersökningar om representationer av judar under 1800-talet kretsar främst kring litteratur och det finns flera sådana undersökningar från den engelskspråkiga världen.⁴ Vad som däremot saknas är en analys av den allosemitiska diskursen i den svenska pressen under tidigt 1800-talet. Hur skrevs det om "juden" och vilken bild, eller vilka bilder, var det av den judiska delen av befolkningen som presenterades i landets tidningar?

¹ Jens Carleson. *Den symboliska fattigvården: En studie av Göteborgs mosaiska församlings inställning gentemot den östjudiska invandringen och plikten angående fattigvården 1860–1900*. Kandidatuppsats i religionsvetenskap. Göteborgs universitet. 2017. Jens Carleson. *"liksom Cato om Cartagos murar": Erfarenhet och förväntan i Samfundet I.I: Judiska Intresset 1841–1875*. Masteruppsats i historia. Göteborgs universitet. 2019.

² Hans Abenius. *Det självpåtagna uppdraget: En undersökning av medborgarprojektet kring tidningen Östgötha Correspondenten 1840–1870*. Avhandling. Göteborgs Universitet 2007, 25–26.

³ Exempelvis Cora Alexa Døving. "Jews in the News – Representations of Judaism and the Jewish Minority in the Norwegian Contemporary Press" *Journal of Media and Religion*. Vol. 15, nr. 1, 2016. *Taylor & Francis Online*. <https://www.tandfonline-com.ezproxy.ub.gu.se/doi/full/10.1080/15348423.2015.1131039> (hämtad 2019-10-22).

⁴ Exempelvis Bryan Cheyette. *Constructions of 'the Jew' in English literature and society: Racial representations, 1875–1945*. Cambridge: Cambridge University Press 1993.

1.1. Syfte och frågeställning

Den här undersökningen ämnar klargöra den allosemitiska diskursen i svensk press under perioden 1810–1840 för att ge en tydligare bild av det svenska samhällets förhållande till den mosaiska minoritetsgruppen under denna period. Detta genom att undersöka den begreppslige ”juden” och den allosemitiska diskursens uttryck i den periodiska litteraturen från tre städer vari judar var tillåtna att bosätta sig: Göteborg, Norrköping och Stockholm. Både de filosemitiska och de antisemitiska aspekterna är viktiga att undersöka, anser jag, för att få en helhetsbild av hur det skrevs om judar i svensk dagspress. Fokus kommer bland annat ligga på den begreppslige ”juden”.

För att konkretisera syftet ställs följande frågeställningar:

- Hur såg bilden av den begreppslige ”juden” ut i svensk dagspress under perioden?
- Skiljde sig bilden åt mellan städernas tidningar och, i sådana fall, varför?
- Hur förändras allosemitismen över tid och varför/varför inte?

1.2. Teoretiska utgångspunkter

Den här undersökningen kräver en omfattande förklaring av de teoretiska begreppen: antisemitism, filosemitism, allosemitism och den begreppslige ”juden”. De tre första begreppen kan alla ses som spektra och inte som fasta och orubbliga kategorier. En kortfattad förklaring av begreppen är svår och därmed följer här flera förklarande delar vilka avslutas med en presentation av den begreppslige ”juden”. Antisemitismen är mer utforskad än både allo- och filosemitismen men inte heller den tillräckligt och denna forskning sträcker sig sällan före 1870, vilket det finns flera anledningar till: som att antisemitism är ett anakronistiskt begrepp under perioden före.

Även om allosemitism, precis som antisemitism och filosemitism, är anakronistiska begrepp så fångar de in något som funnits. En person är inte alltid medveten om hur hens handlingar klassificeras. Den som menar att det inte går att applicera nutida begrepp på det förflutna för att försöka vaska fram ny kunskap tänker inte på att det hela tiden, runtomkring oss, pågår dylika kategoriseringar. En person som, enligt dagens psykologi, är ”sjuk” behöver inte se sig själv som sjuk – det är samhället, eller diskursen, som bestämmer detta. Är det rätt eller fel? Liksom diskursen om sjukdom förändrats över tid⁵ har även allosemitismen förändrats. Något gemensamt för dessa är dock vår förmåga att *urskilja* en sådan diskurs i historiska epoker. Låt oss ta ett exempel: de som skrev antisemitiska skrifter före 1870 var inte medvetna om att det

⁵ Se Michel Foucault. *History of Madness*. London, New York: Routledge 2006.

var *antisemitiskt*, men kan ha varit medvetna om att det var *judefientligt*. Vi kan däremot välja att använda det nutida begreppet antisemitism, i just betydelsen ”ressentiment mot judar”, varpå det blir fullt applicerbart.

1.2.1. Antisemitism

Det finns en mängd teorier och uppdelningar om just begreppet antisemitism.⁶ Antisemitism är det äldsta av de här använda begreppen. Det härrör från 1879, då antisemiten och motståndaren mot judeemancipationen Wilhelm Marr myntade begreppet för att skilja ut sig från den kristna judefientligheten som byggde på ”fördomar”, medan Marr ansåg att antisemitism byggde på ”vetenskap”.⁷ Vid tiden var begreppet ”judefientlighet” rådande och är egentligen en bättre term eftersom ”antisemitism” bygger på idéer om ”raser”, vilket inte judefientlighet behöver göra. Däremot går det, enligt sociologen Zygmunt Bauman, att använda begreppet antisemitism i bemärkelsen ”ressentiment gentemot judar”.⁸ Jag har tidigare opponerat mig mot detta, då judefientlighet är en mer samtida term, men håller med om att antisemitism, liksom allo- och filosemitism, är bra *analytiska* begrepp och använder därmed dem. Några idéer om ”raser” kommer alltså inte att förutsättas för att identifiera antisemitism utan det kommer användas istället för judefientlighet.

Inom svensk forskning om antisemitism rådde förr konsensus om att Sverige hade varit förskonat från ”kontinentens starka antisemitism” under 1800- och 1900-talet. Skiftet skedde då termen började användas annorlunda. Detta eftersom man förut definierat antisemitism som en politisk rörelse, och några sådana växte sig aldrig lika starka i Sverige som i andra delar av Europa, men om man ser det som något som förekommer även utanför den politiska världen är det inte svårt att finna antisemitiska uttryck i den svenska historien.⁹

Historikern Henrik Rosengren betonar i sin avhandling ”*Judarnas Wagner*” att det finns flera sorters antisemitism. Han använder sig av Moshe Zimmermans begrepp *Alltagsantisemitismus* (vardagsantisemitism), vilket innebär att antisemitismen inte är kopplad till en särskild sfär, vare sig ekonomisk, politisk eller kulturell, utan kan förekomma varsomhelst i samhället. Rosengren framhåller att man inte bör ha en teleologisk hållning och förutsätta att all form av antisemitism ledde till Shoah: ”[a]lla varianter av antisemitism bar inte

⁶ Se Jonathan Judaken. ”Introduction” *The American Historical Review*. Vol. 123, nr 4, 2018.

⁷ Judaken. ”Introduction”, 1125.

⁸ Zygmunt Bauman. *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos 1991, 63.

⁹ Håkan Blomqvist. *Myten om judebolsjevismen: Antisemitism och kontrarevolution i svenska ögon*. Stockholm: Carlssons Bokförlag 2013, 17.

till Förintelsen”.¹⁰ Flera svenska forskare på området, exempelvis historikern Lars Andersson, använder sig av Helen Feins definition av antisemitism: ihärdiga strukturer av fördomar gentemot judar som ett kollektiv vilket manifesterar sig som myter och ideologier i kulturen, som attityder hos individer och i ageranden, exempelvis social och/eller legal diskriminering.¹¹ I den här uppsatsen ses antisemitism som en del av det större spektrumet allosemitism och därmed kommer jag knyta an till Rosengren och användningen av Zimmermans vardagsantisemitism, det vill säga en icke kulturellt, politiskt eller ekonomiskt specifik antisemitism utan snarare Baumans ”ressentiment mot judar”.

1.2.2. Filosemitism

Q: Which is preferable – the antisemite or the philosemite?

A: The antisemite. At least he isn't lying.¹²

Begreppet antisemitism känner väl de flesta till men dess motsats, filosemitism, är inte lika välkänt och inte heller lika noga undersökt. Det är dock nästan lika gammalt som dess motpart. Termen uppfanns 1880 av antisemiter som ett skällsord för deras motståndare. Begreppet har många gånger mötts med skepsis vilket visas av det ovan citerade skämtet. Det finns dock, från antiken och fram till idag, exempel på hyllande av judar som intelligenta, lojala och så vidare.¹³ Filosemitism kan vara ”positiva” stereotyper och fördomar om judar eller, i mångt och mycket, den begreppsliga ”juden”. Dock behöver inte filosemitism enbart betyda positiv stereotypisering utan kan även vara ett samlingsbegrepp för ett stöttande av judar och judars rättigheter.¹⁴ I vissa fall används det oproblematiserat och utan att klart definieras och ibland kan det användas för att förklara en förtäckt antisemitism, eller ett försök att dölja ett antisemitiskt förflutet.¹⁵

¹⁰ Henrik Rosengren. *“Judarnas Wagner”: Moses Pergament och den kulturella identifikationens dilemma omkring 1920–1950*. Lund: Sekel Bokförlag 2007, 59.

¹¹ Helen Fein. *Dimensions of Antisemitism. Attitudes, Collective Accusations, and Actions*. I Helen Fein (red.) *The Persisting Question: Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*. Berlin & New York: De Gruyter 1987, 67. Citerad i Rosengren. *“Judarnas Wagner”*, 58.

¹² Adam Sutcliffe, Jonathan Karp. Introduction: A Brief History of Philosemitism. I Jonathan Karp, Adam Sutcliffe (red.) *Philosemitism in History*. Cambridge: Cambridge University Press 2011, 1.

¹³ Sutcliffe, Karp. Introduction, 1–2.

¹⁴ Som exempelvis görs i William D. Rubinstein, Hilary L. Rubinstein. *Philosemitism: Admiration and Support in the English-Speaking World for Jews, 1840–1939*. Basingstoke: St. Martin's Press 1999.

¹⁵ För ett oproblematiserat användande av termen filosemitism. Se Frank Stern. *The Whitewashing of the Yellow Badge: Antisemitism and Philosemitism in Postwar Germany*. Studies in Antisemitism. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press 1994. Vissa gånger har före detta förespråkare för antisemitism försökt att tuga ihjäl sin inblandning. Till exempel Martin Heidegger (1889–1976). Se exempelvis Eric Rothstein. ”Heidegger, Harpocrates, Hypocrisy”. Recension av Berel Lang. *Heidegger's Silence*. Ithaca and London: Cornell University Press 1996. I *Clio* Vol. 27, nr. 2, 1998: 251–288.

Filosemitism har alltså en lång historia och termen var från början nedsättande och anti-antisemiter tog aktivt avstånd från termen. Detta då ”filosemiternas” anti-antisemitism bestod i kritik av antisemitiska partiers politik och inte kritik mot deras faktiska antisemitism. Därför fanns det, främst inom tysk socialism, såväl anti-antisemitism (i sakfrågor och inte mot judefientlighet) och en anti-filosemitism (för att de inte ville bli betraktade som ”judevänner”).¹⁶

I den här uppsatsen används begreppet både som ett hyllande av judiskhet i form av ”positiva” fördomar men också som ett försvar för judars rättigheter. Dessa två företeelser är inte två separata kategorier utan smälter många gånger samman.

1.2.3. Allosemitism

Allosemitism används både som ett samlingsbegrepp såväl som ett spektrum. ”Allo” i allosemitism härstammar från det grekiska *allos* vilket betyder *annorlunda*.¹⁷ Allosemitism, även kallat ”den semitiska diskursen” av litteraturvetaren Bryan Cheyette,¹⁸ är alltså ett hierarkilöst utpekade av ”juden” som annorlunda från exempelvis ”svensken”. Då det tillsätts värderingar kan det antingen bli antisemitiskt eller filosemitiskt.¹⁹ Såväl filosemitism som antisemitism faller alltså under paraplybegreppet, eller ”spektrumet”, allosemitism: det vill säga skapandet av, för att tala med Baumans ord, den begreppslige ”juden” som den ”andre”.

Den begreppslige ”juden” är en tom stereotyp som kan laddas med vad som bäst passar ”konstruktören”. Många gånger har ”juden” laddats med motsägande karaktäristika av olika grupper, såsom modernist och reaktionär eller som kommunist och kapitalist på samma gång. Jag använder begreppet analytiskt för att undersöka hur den stereotype ”juden” ansågs vara under den här perioden och huruvida det skiljde sig mellan städerna och tidningarna. Ett underbegrepp är den begreppsliga ”judinnan”, vilken är mycket mindre undersökt men var en stereotyp som ofta skiljde sig från ”juden”.

Allosemitismbegreppet brukar tillskrivas Bauman men han själv lyfter fram att han hämtade det från litteraturvetaren Artur Sandauer.²⁰ Allosemitism kan bäst förklaras som skapandet av den begreppslige ”juden”: det vill säga ”juden” som den ”andre”, en utomstående främling i

¹⁶ För en uttömmande redovisning och diskussion om detta se Lars Fischer. *Anti-”Philosemitism” and Anti-Antisemitism in Imperial Germany*. I *Philosemitism in History*, Jonathan Karp, Adam Sutcliffe (red.). Cambridge: Cambridge University Press 2011, 170–189.

¹⁷ Rosengren. ”*Judarnas Wagner*”, 61. *Allos* och inte *allus* som Rosengren påstår.

¹⁸ Cheyette. *Constructions of ‘the Jew’*, 8.

¹⁹ Rosengren. ”*Judarnas Wagner*”, 60–62.

²⁰ Zygmunt Bauman. *Allosemitism: Premodern, Modern, Postmodern*. I *Modernity, culture and ‘the Jew’*. Bryan Cheyette, Laura Marcus (red.) Oxford: Polity Press 1998, 143.

förhållande till majoritetssamhället. En skrift, eller teaterföreställning, om en stereotyp ”jude” behöver inte per automatik ha varit antisemitisk, däremot har den varit allosemnitisk. Det vill säga att det har byggts på en viss form av fördomar mot judar, såväl positiva som negativa som ”neutrala”.

Bauman framhåller att majoritetssamhällets allosemnitism innebär ett ambivalent förhållningssätt gentemot judar. Skapandet av nationer i synnerhet frambringar en sådan ambivalens då en nationskonstruktion innebär att vissa grupper ställs utanför och ”främlingar” skapas. Den begreppsliga ”juden” har ofta fått spela rollen som denna ”främling”. Det är även svårt för ”främlingen” att sluta vara det utan blir snarare en ”före detta främling”.²¹

”Rädslan för oordning”, det som Bauman benämner som *proteofobi*, är en av de främsta byggstenarna i allosemnitism. Detta är en rädsla för att inte kunna placera in sociala fenomen i sitt strukturella system, en rädsla för att inte direkt kunna avgöra vilken klass/religion/kön som en människa tillhör enbart baserat på synliga karaktäristika. Bauman tar upp fall då, under 1800-talet, judarnas ”unicitet” hyllades i pressen och att det i sådana artiklar föreslogs att de skulle klä sig annorlunda än kristna, så att det gick att skilja dem åt. Detta eftersom judar borde vara stolta över sina särdrag, hävdade skribenterna. Poängen här är inte om det var en förtäckt antisemitism utan att skribenterna var rädda för att det inte skulle gå att skilja på judar och kristna vid ett första ögonkast, alltså proteofobi – rädsla för en upplevd oordning i samhället.²²

Är dock inte själva forskningen om judar och allosemnitism en form av allosemnitism i sig självt? Här blir frågan ännu knepigare. All kategorisering behöver inte vara ett särskiljande och inte ett negativt sådant. Utan kategorier och utan någon helst form av generaliseringar (här inte menat negativa stereotyper av människor) skulle det vara svårt för samhället, och språket i sig, att fungera. Ordet ”fördom” har i sig en negativ klang men är egentligen enbart en föreställd uppfattning om någonting. Därmed har fördomar ett spektrum – från negativa via neutrala till positiva.²³ Bauman går i *Auschwitz och det moderna samhället* in på en lång diskussion angående skillnaden mellan fördomar, heterofobi, xenofobi, rasism och antisemitism. Fördomar och en reserverad hållning gentemot det okända är naturliga reaktioner och har hjälpt människan under dess hela existens. Däremot är rasism och antisemitism baserade på ideologi.²⁴ Det jag fokuserar på är det omgivande samhällets syn på ”juden”, det förutsätter i sig inte en

²¹ Zygmunt Bauman. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press 1991, 53–73.

²² Bauman. Allosemnitism, 143–146.

²³ För längre utläggning om detta och om problematisering av stereotyper med mera se Jan Tullberg. ”Stereotypfördomandet – en fördom om fördomar?” *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2010. Vol. 112, nr 1, 3–19. <https://journals.lub.lu.se/st/article/view/8206/7336> (hämtad 2019-10-12).

²⁴ För hela diskussionen se Bauman. *Auschwitz och det moderna samhället*.

judisk minoritet. Redan långt före det fanns judar i Sverige fanns det en rådande antisemitisk, eller judefientlig, hållning – vissa har menat att det är en av kristendomens arvsynder.²⁵ Det ligger mycket i att de negativa fördomar, myter och stereotyper om judar som finns i västvärlden härstammar från en problematisk relation mellan majoritetsreligionen kristendom och minoritetsreligionen judendom.²⁶

Allosemitismen, eller den ”semitiska diskursen”, är att betrakta som just en diskurs. Såg denna likadan ut genom hela perioden eller var bilden av den begreppslige ”juden” omtvistad? Själva begreppet ”diskursanalys” är inte en klar definierad term utan är likaså den omstridd och olika betydelser har använts av olika forskare. Filosofen Michel Foucault såg diskurser som långsamt föränderliga hegemoniska ”diskursiva formationer” som bestämde människors tolkning av verkligheten medan Ruth Wodak och Norman Fairclough är företrädare för ”kritisk diskursanalys” vilken väger in de sociala och samhälleliga processerna i konstruktionen av diskursen.²⁷ ”Diskurs” är ofta ett otydligt ord som lite löst kan definieras som en språklig struktur.²⁸ I den här undersökningen definieras ”diskursen” som den allosemitiska språkstrukturen, alltså *hur det skrevs om judar i svensk press*. Det är alltså inte avgjort om det är en negativ, neutral eller positiv beskrivning av ”juden” som är avgörande för att vara en del av diskursen utan *att* judar var ett vanligt tema i pressen visar på att en viss allosemitisk diskurs fanns. Däremot är det inte på förhand avgjort vilken bild av ”juden” som var den mest framträdande i denna språkliga struktur, det är här en diskursanalys behövs för att klargöra dessa mönster. Motsägande röster är inte motbevis mot diskursen. Behovet av att motsäga myter, stereotyper och vissa påståenden är i sig bevis för att en viss diskurs var rådande.

1.3. Metod

Ordet ”händelse” får oss ofta att tänka på fysiska händelser i världen men själva språket kan vara en händelse i sig och likväl också en struktur.²⁹ Att skriva om judar på ett visst sätt blir i sig självt en handling och en händelse men i förlängningen blir dessa beståndsdelar en struktur. Det den *diskursanalytiska metoden* gör är att klarlägga händelserna för att se ett mönster, en struktur.³⁰ ”Den som yttrar sig behärskar aldrig det språk som han eller hon yttrar sig i” utan

²⁵ Lena Berggren. *Blodets renhet: En historisk studie av svensk antisemitism*. Malmö: Arx förlag 2014, 49.

²⁶ Edward Kessler. *An Introduction to Jewish-Christian Relations*. Cambridge: Cambridge University Press 2010.

²⁷ Anna Nilsson Hammar. Diskursanalys. I *Metod: Guide för historiska studier*. Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.) Lund: Studentlitteratur AB 2018, 135–137.

²⁸ Helge Jordheim. *Läsningens vetenskap: Utkast till en ny filologi*. Gråbo: Bokförlaget Anthropos AB 2003, 187–188.

²⁹ Jordheim. *Läsningens vetenskap*, 185–187.

³⁰ Jordheim. *Läsningens vetenskap*, 187.

det är språkets struktur som behärskar den som yttrar sig.³¹ I en renodlad diskursanalys är *wie es eigentlich gewesen* (vad som verkligen hänt), som Leopold von Ranke uttryckte det,³² inte av intresse utan det är snarare framställningen av verkligheten och händelser som är det intressanta. Detta eftersom diskursen avgör *hur* verkligheten porträtteras.³³ Dock kommer, så att säga, *vad som egentligen skrevs* att ligga i fokus. Därmed kommer undersökningens metod kretsas i en analys av hur det skrevs om ”juden”, judar och judendom. Genom att analysera ett stort antal texter kommer mönster framträda vilket är grunden för att se diskursen. De mönster som uppdragas bildar i sin tur formationer vilka ligger till grund för de tematiska indelningar som resultatredovisningen har.

Till skillnad från klassisk texttolkning tar diskursanalysen inte avstamp i enskilda texters utsagor utan letar efter mönster och formationer i ett större antal texter för att vaska fram de komponenter som bygger upp en större textuell mosaik av vad som var den rådande bilden av ett givet fenomen – i denna uppsats den begreppslige ”juden”. Eftersom uppsatsen är historisk undersöker jag diskursen över tid och därmed dess eventuella stabilitet och karaktär av att inte vara ifrågasatt, såväl som dess förändring och möjlig omförhandling. Analysen syftar till att klarlägga hur den begreppslige ”juden” reproducerades, men också att ge plats åt de motröster som *inte* var anhängare av dessa stereotyper.

Diskursanalysen rör sig ofta kring ”kunskap och makt” vilket inte är av intresse för min undersökning.³⁴ Själva diskursen är alltså där för att blottläggas och hur detta görs metodiskt är inte helt givet. Något som är viktigt är att kontextualisera materialet och utsagorna i själva diskursen.³⁵ Det finns inte en enda eller given diskursanalytisk metod. Jag genomför en *kontextorienterad diskursanalys*.³⁶ Det innebär att diskursens utformning och dess eventuella stabilitet eller förändring, förklaras genom att det tas hänsyn till kontextuella faktorer. Exempelvis var indragningmakten en viktig kontextuell faktor under den här perioden. Ur metodologisk synvinkel är det viktigt att framhålla att det inte finns några givna kontexter. Valen som görs, alltså den kontext som källorna sätts i, är min tolkning och vad mina vetenskapliga argument består av.³⁷

³¹ Jordheim. *Läsningens vetenskap*, 196.

³² Teddy Brunius. ”Wie es eigentlich gewesen. Leopold von Ranke och hans slagord.” *Scandia*. Vol. 29, nr. 2, 1963, 393.

³³ Hammar. *Diskursanalys*, 143.

³⁴ Hammar. *Diskursanalys*, 137–138.

³⁵ Hammar. *Diskursanalys*, 145.

³⁶ Helena Tolvhed. *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1848–1972*. Umeå: Bokförlaget h:ström 2008, 54.

³⁷ Liknande synsätt återfinns hos Tolvhed: ”historiska analyser [kan] inte göra anspråk på att ta hänsyn till ’allt’ och historiska kontexter inte betraktas som givna eller självklara bakgrund som ’bara finns där’. Det historiska sammanhanget har i denna studie avgränsats dels utifrån de teman som framträder i materialet, dels utifrån de

Eftersom de olika typerna av källmaterial (exempelvis nyhetsrapportering och anekdoter) skiljer sig åt är angreppssättet skiftande. Stundom är enskilda meningar analysobjektet och ibland hela stycken. Delvis består analysen av vilka sammanhang som judar nämndes i och delvis vilka attribut som tillskrevs judar och hur judar beskrevs.

1.3.1. Avgränsningar

Undersökningen kommer att uppdelas på tre femårsperioder av vilka den första och sista kretsar kring särskilt utpekade händelser inom svensk historia under första halvan av 1800-talet.

1. 1813–1817: Den så kallade ”judefejden” kring 1815, då de lagar som Napoleon utfärdat i de erövrade delarna i Europa³⁸ drogs tillbaka och åtföljdes av pogromer och litterära attacker mot judar.
2. 1824–1828: Under denna period skall det ha skett ett mindre antal dop i Stockholm och runtom i landet.³⁹ Konverteringarna under den här perioden kom dock inte i närheten av antalet konverteringar under den så kallade ”dopepidemin” under 1840-talet då cirka 90 personer lät döpa sig i Stockholm.⁴⁰
3. 1836–1840: 1838 övergick *Judereglementet* från 1782 till *Juniförordningen*. Detta lättade många av de restriktioner som fanns för judar i Sverige, samtidigt som det var en begreppsfrskjutning från ”jude” till ”svensk av mosaisk trosbekännelse”. De israelitiska församlingarna blev mosaiska och dessa blev tvungna att föra protokoll på ett godkänt språk (danska, franska, tyska) men allra helst svenska. Många yrken öppnades upp för den judiska gruppen och de kunde på ett nytt sätt delta i samhället.

Tidningarna som undersöks är från tre städer: Göteborg, Stockholm och Norrköping. Anledningen till att det är just dessa tre städer är för att det var där som judar fick tillåtelse att bosätta sig 1782, i och med *Kongl. Maj:ts och Rikens Commerce-Collegii Reglemente, För them af Judeska Nationen, som wilja hit i Riket inflytta och sig här nedsätta* (Judereglementet).

teoretiska och analytiska ingångarna. På så sätt har jag identifierat de kontexter som är relevanta för att, utifrån mina frågeställningar, förstå källmaterialet”. Tolvhed. *Nationen på spel*, 55. Se också Maria Sjöberg. Textanalys. I *Metod: Guide för historiska studier*. Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.) Lund: Studentlitteratur AB 2018, 73–77.

³⁸ Judar hade samma rättigheter som kristna under Napoleons lagar.

³⁹ Per Hammarström. I sällskap med judar: Association, assimilation och konversion i Stockholm 1809–1838. I *Nationen så in i Norden: Festskrift till Torkel Jansson*. Henrik Edgren, Lars M. Andersson, Urban Claesson, Bo G. Hall (red.) Skellefteå: Artos & Norma bokförlag AB 2013, 165.

⁴⁰ Hugo Valentin. *Judarna i Sverige: Från 1774 till 1950-talet*. Stockholm: Natur & Kultur 2004, 119.

Karlskrona blev snart också en av de städer där judisk bosättning var tillåten.⁴¹ Det var först under mitten av 1800-talet som bosättningsrätten utökades till att inkludera alla städer (1854 för de som var födda i Sverige och 1860 för utrikesfödda) och tillåtelse att äga fastighet och bo på landsbygden (1860).⁴² För att få fram olika sidor kommer dagstidningar med olika politiska inriktningar att undersökas i Göteborg och Stockholm, i fallet Norrköping fanns det inte mycket konkurrens till *Norrköpings Tidningar* vilket resulterar att det därifrån blir en något ensidig bild.

Läskunnigheten i Sverige var hög redan före folkskolereformen 1842, vilket gjorde det möjligt för många i samhället att ta del av vad som skrevs i tidningarna. Det finns en myt om att läskunnigheten ska ha varit låg före moderniseringen vilken bygger på tesen att en läs- och skrivkundig befolkning inte kunde finnas utan att de skulle börja modernisera landet. Forskning på området har dock visat att denna tes är felaktig och att läskunnigheten var hög i Sverige redan före folkskolereformen 1842.⁴³ Dock har inte denna ståndpunkt om samband mellan modernisering och läs- och skrivkundighet helt övergivits.⁴⁴ Det intressanta är dock att den svenska (och finska) läskunnigheten i historien säger emot de förut så dominerande teorierna om att industrialisering och läskundighet går hand i hand, vilka har varit vedertagna internationellt sett. Både i Sverige och Finland var läskunnigheten hög samtidigt som länderna industrialiserades cirka hundra år *senare* än genomsnittet för Europa. Mycket av detta var tack vare kyrkolagen från 1686 och det påpekades redan 1833 att läskunnigheten i Sverige var högre än i exempelvis Frankrike och England.⁴⁵

Under de två sista undersökta perioderna hade tidningarna fått en annorlunda utformning än under den första perioden (1813–1817) då texterna var mer kortfattade och tidningarna mindre. Källomfånget eskalerar med tiden och gör avgränsningar mer nödvändiga. I period 1 och 2 har jag tagit med en majoritet av alla tidningar från de tre städerna medan jag under period 3 varit i större behov av att begränsa mig, just på grund av denna eskalering i omfång. De som har

⁴¹ Karlskronas mosaiska församling, även i förhållande till allosemitism, är undersökt i och med Harry R:son Svenssons avhandling. Harry R:son Svensson. *Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden: Entreprenörsfamiljen som grundade Mosaiska församlingen i Karlskrona 1780–1945*. Avhandling. Stockholms universitet. 2017.

⁴² Naima Thankus. Am Jisrael Chai: Det judiska folket lever. I *Göteborgs Mosaiska församling 1780–1980: Minnesskrift till Göteborgs Mosaiska församlings 200-årsjubileum*. Göteborg: Kyrkbyns Boktryckeri AB 1980, 159–160.

⁴³ Se Daniel Lindmark "Läs- och skrivkundigheten före folkskolan: Historisk läskundighetsforskning i nordiskt och internationellt perspektiv" *Scriptum*. Nr 28. Rapportserie utg. av Forskningsarkivet vid Umeå Universitet 1990.

⁴⁴ Se Gunilla Klose. *Folkundervisningens finansiering före 1842*. Uppsala: SEC Uppsala Universitet 2011.

⁴⁵ Egil Johansson. The History of Literacy in Sweden. I *Understanding Literacy in its Historical Contexts: Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Harvey J. Graff, Alison Mackinnon, Bengt Sandin, Ian Winchester (red.) Lund: Nordic Academic Press 2009, 28–32.

valts ut från de olika städerna är följande. Från Göteborg: *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (GHT), detta eftersom den var den tidning som hade uttryckligast liberal hållning och var den som ställde sig mest obehindrat bakom Juniförordningen 1838, och *Göteborgs Dagblad* (denna fortsattes att ges ut under namnet *Göthen* efter 1838), vilken fungerade som en motpol mot GHT och publicerade mycket mer antisemitiskt material och var på det stora hela kritiska mot Juniförordningen. I Norrköping är valet väldigt enkelt då *Norrköpings Tidningar* var den enda tidningen i staden. Från Stockholm har jag valt *Aftonbladet i Stockholm*, då denna var en aktiv röst i emancipationsdebatten och profilerade sig som liberal men hade ett ambivalent förhållande till Juniförordningen och judar, *Freja*, då det var den mest uttalade judekritiska rösten i pressen under perioden, samt *Post och Inrikes Tidningar* (eller *Statstidningen*), då detta var statens officiella tidning. Utöver dessa som granskas under hela perioden tillkommer även enstaka artiklar och notiser ur andra, såsom *Stockholms Dagblad* och *Phoenix*. Vissa tidningar som jag använt mig av under period 1 och 2 återfinns även under period 3 men används inte i materialet för den sista perioden. Anledningen till detta är att jag inte undersöker utvecklingen i enskilda tidningar utan diskursen som sådan, därmed är urvalskriterierna för period 3 att tidningarna ska vara aktiva i debatten och/eller skriva mycket aktivt om judar, judendom och/eller emancipationen.

Materialet utgår från *Svenska dagstidningar*:⁴⁶ en hemsida som drivs av Kungliga biblioteket och på vilken det går att söka i stora mängder digitaliserat material. Detta gör att källomfånget blir större och mer lättöverskådligt men medför en del källkritiska problem. Urvalet är inte helt och hållet forskarens utan man står inför såväl sökordens som sökmotorns nycker. De sökord som har använts är i sig en avgränsning och gör att en bör förhålla sig någorlunda kritisk till sökningarnas resultat. Mina sökord är följande: jud*, iud*, mosaisk*, israel*, hebr*.⁴⁷ En aspekt som inte undersökts är hur ”Judas” användes i den svenska pressen under den här undersökta perioden. Många av träffarna på ”jud*” är just ”Judas” och många av dem berör bibelns berättelser men andra gör det inte. Tidigare forskning visar att det finns kopplingar till myten om den judiska ”ockraren” och Judas-gestalten.⁴⁸ Den här undersökningen berör dock inte dessa aspekter på djupet.

⁴⁶*Svenska dagstidningar*. Kungliga biblioteket. <https://tidningar.kb.se/> (hämtad 2019-09-17).

⁴⁷ * indikerar att ordet kan fortsätta. Exempelvis jud* kan ge flertalet resultat: jude, judar, judisk etcetera. jonahl ”Lathundar” *Svenska dagstidningar – Frågor och svar*. 2018. <https://feedback.blogg.kb.se/forums/topic/lathundar/> (hämtad 2019-09-24).

⁴⁸ Hyam Maccoby. *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*. London: Peter Halban Publishers LTD 1992.

Sökorden hade kunnat utökas, vilket hade givit mer material. Detta är dock inte nödvändigt eftersom källmaterialets omfång redan med dessa sökord är avsevärt.⁴⁹ Anledningen till att just dessa sökord används är för att de på ett effektivt sätt fångar in ett stort spektrum av vad personer tillhörande den judiska traditionen benämndes i pressen, det vill säga: jude, judisk trosbekännare, av judisk(a) nation(en)/troshälsning(n), mosaisk trosbekännare, av mosaisk(a) trosheksning(n), israelit och israelitisk trosbekännare. Hebré (även ebre i källmaterialet) var inte en benämning som var flitigt använd utan med detta sökord har mestadels "hebreiska språket" (och ibland ebreiska) påträffats och detta enbart ett fåtal gånger i samband med beskrivningar av judar men också i samband med teologiska och/eller exegetiska artiklar/recensioner.

1.3.2. Tematiska indelningar

Det finns olika tillvägagångssätt för att begripliggöra och strukturera upp det komplicerade begreppet allosemitism till en hållbar teori och metod för en undersökning. Genom att låta källmaterialet visa vägen för de tematiska indelningarna låtes diskursen framställas på ett "ärligt" sätt, det vill säga: min läsning av källmaterialet frammanar teman utifrån kontextuell kunskap om såväl den politiska situationen som myter om "juden" men också tidigare forskning. Jag har därmed urskiljt sex teman: emancipation (utrikes/inrikes), "till salu finnes" (det vill säga vilka böcker om judar och judendom som det annonserades om i tidningarna), myter, orientalism,⁵⁰ religion och slutligen anekdoter och humor om judar. Den begreppslige "juden" och allosemitism ligger som ett "paraplytema" över dessa teman vilket gör att det finns en röd tråd genom den mångfald av teman som källmaterialet visat vägen för. Därmed avslutas resultatredovisningen med ett avsnitt om den begreppslige "juden".

Juniförordningen 1838 kallades för "Jude-emancipationen" i sin samtid. Dock är det en term som oftast förknippas med likställigheten 1870. Hur diskuterades det inför och kring juniförordningen? Vad var "emancipationen" för något i den samtida pressen? Hur skribenterna och tidningarna förhöll sig till emancipationen avslöjar till viss del deras hållning till den svenska judenheten och judar överlag. Även utrikes- och inrikes nyhetsrapportering, om rättigheter men även andra ämnen, faller under detta tema.

Stora delar av tidningarna var annonssidor. Tidningarna bestod av i snitt fyra sidor och många gånger var i varje fall en av dessa ägnade åt annonser. Många av dessa annonser var för

⁴⁹ Flera tusen träffar.

⁵⁰ Här använt som vurmen för det "orientala" och inte i Edward Saids version då orientalism är ett pejorativt förhållningssätt gentemot "Orientalen". Se Edward Said. *Orientalism*. London: Penguin 2003.

boklådor och ger alltså en aning om vilken sorts litteratur som var gångbar att sälja. Det fanns ett antal böcker om judar som figurerade på dessa sidor och såväl det faktum att de annonserades ut som deras titlar är av intresse. Många annonser var även för teaterpjäser, vars titlar och rollistor analyseras.

Den period som starkast förknippas med myter om judar är medeltiden. Dock är detta fenomen inte avgränsat till en viss period i historien. Vilka myter om judar reproducerades fortfarande i pressen under de undersökta perioderna? Vad var det för stereotyper som figurerade i den svenska allosemitiska diskursen under tidigt 1800-tal? Genom att analysera nyhetsrapportering som berättelser om judar i pressen kan dessa myter uppdragas. Vilka ansågs vara troliga och vilka ansågs vara just ”myter”?

I och med Edward Saids bok *Orientalism* fick själva begreppet ”orientalism” en negativ betydelse och har ofta setts som ett nedvärderande av andra kulturer. Historikern Suzanne Marchand har i *German Orientalism in the Age of Empire* kunnat visa på att det många gånger var motsatsen: Orientalismen hyllade ofta ”Orienten” och såg den som en aldrig sinande brunn av uråldrig visdom.⁵¹ Här finns dock en diskrepans – samtidigt som ”orientalen” var vis och ädel kunde denne ses som arkaisk och kvinnoförtryckande, det var alltså inte alltid en positiv bild men inte heller alltid en negativ. I den här undersökningen fokuseras det framförallt på hur det skrevs om ”juden” i samband med ”Orienten”.

Under 1700-talet presenterades ofta judendom som en fiende till kristendom i den litteratur som publicerades av de som forskade på orientaliska språk i Uppsala.⁵² Men hur skrevs det generellt om judendomen i pressen under 1800-talet? Att den lutherska kristendomen var den ”sanna läran” var rådande under 1700-talet i pressen och i relation till judar och judendom nämndes ofta konverteringar till kristendom och dop,⁵³ vilket gör att religion är ett intressant tema för den här undersökningen.

Det sista temat som kommer beröras är anekdoter och humor. Dessa var till för att underhålla läsarna och många gånger har de strukturen av ett skämt och det framgår tydligt att de var ämnade att skänka ett skratt. Vad var det som ansågs vara roligt och underhållande i förhållande till judar under de undersökta perioderna? Hur skämtades det om judar? Skämt är ofta i behov

⁵¹ Suzanne Marchand. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship*. New York: Cambridge University Press 2009.

⁵² Magnus Nyman. Judarna i Sverige 1775–1782. Pressdebatt och toleransbeslut. I *Judiskt liv i Norden*. Gunnar Broberg, Harald Runblom, Mattias Tydén (red.) Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1988, 154–157.

⁵³ Magnus Nyman. *Press mot friheten: Opinionsbildning i de svenska tidningarna och åsiktsbrytningar om minoriteter 1772–1786*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1988.

av stereotyper vilket gör att dessa anekdoter är viktiga faktorer för att förstå de bilder av ”juden” som florerade i pressen.

1.4. Källmaterial

Avgränsningarna är just geografiska och periodiska vilket gör att det är stora delar av det befintliga materialet från de tre perioderna har undersökts och är medtagna. Detta är för att ge en så komplett bild som möjligt av allosemittismen i pressen under perioden. På grund av detta har källmaterial tagits med som inte faller in under den klassiska ramen för dagspress utan vissa tidningar är snarare i formen av tidskrifter. Skillnaden mellan dagspress och tidskrifter var inte så stor då som den är nu. Dagstidningarna kom inte ut varje dag och därmed blir formen snarare än utgivningsfrekvensen den största skillnaden mellan dem och även på denna punkt var skillnaderna inte lika stora då som nu. Tidskrifterna förde även de fram nyheter fast i mer begränsad form och dagspressen hade vid flertalet tillfällen långa tidskriftsliknande texter. Det hände även att dagstidningarna refererade till tidskrifterna och tvärtom vilket ger bevis för en viss polemik gentemot varandra.⁵⁴ En stor skillnad verkar ha varit i läsekretsarna då tidskrifterna var mer radikala och riktade sig till en yngre, välutbildad publik som ofta bestod av studenter. Det är dock svårt att avgöra vilka skillnaderna faktiskt var i fråga om läsekrets. Tidningsläsandet var något som började breda ut sig och blev allt vanligare under 1800-talets första decennier.⁵⁵ Det var också under den här tiden som den borgerliga, eller medborgerliga, offentligheten började ta form. Tidningarnas mest betydande publikgrupper var ofrälse ståndspersoner: samhällsskikt som senare kom att bilda medelklassen. Dessa var exempelvis ”ämbetsmän, brukspatroner, possessionater, officerare samt skol- och universitetsfolk”.⁵⁶

Här följer en presentation av de tidningar och tidskrifter som utgör undersökningens material. Indragningsmakten var något som påverkade pressen under den här perioden: det gick alltså inte skriva vad som helst utan att tidningarna blev censurerade. Det etablerades i och med att tryckfriheten ansågs riskera rikets, och kronans, säkerhet. Tidningarna hittade dock ett sätt att kringgå indragningsmakten: de bytte helt enkelt titel, vilket *Aftonbladet i Stockholm* är ett känt exempel på. *Aftonbladet* var dock inte den enda tidningen som gjorde detta utan det brukades av flera, exempelvis *Freja* och *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (GHT).

⁵⁴ Henrik Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett: Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831*. Avhandling. Uppsala Universitet 2005, 14.

⁵⁵ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 20.

⁵⁶ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 37.

Genom detta tillvägagångssätt var lagens nytta förbrukat varpå den upphävdes 1844.⁵⁷ Förslag för att avskaffa den hade dock dykt upp på riksdagar under den undersökta perioden. Under riksdagen 1828/29 röstades det om ett förslag som hade väckts vid förra riksdagen fem år tidigare. Adel-, präste- och borgare-stånden röstade för förslaget medan bönderna röstade emot, varpå förslaget fälldes. Besvikelsen var stor då intresset hade varit enormt, bland annat hade Lars Johan Hierta och Magnus Crusenstolpe gett ut tidningen *Riksdags Tidning* för att bevaka förloppet.⁵⁸

Aftonbladet i Götheborg och *Göteborgs-Posten*:⁵⁹ Dessa båda tidningar gavs ut av samma person, handelsbokhållaren och assessorn Georg Löwegren.⁶⁰ *Göteborgs-Posten* gavs ut mellan 1813 och 1832 medan *Aftonbladet* gavs ut från 1811 och gick ur tiden samtidigt som sin utgivare 1833.⁶¹

Aftonbladet i Stockholm: Grundades 1830 av Lars Johan Hierta. Det var en liberal och oppositionell tidning som ofta fick känna på indragningsmaktens åtgärder. Dock lyckades Hierta kringgå detta genom att konsekvent grunda nya tidningar.⁶² Tidningen fick snabbt stor spridning i huvudstaden och kom att vara en aktiv röst i de politiska debatterna under 1800-talet.⁶³ Tidningen ”vacklade mellan sin principiella emancipationsvänlighet och sin fientlighet mot regeringen” vilket vid ett flertal tillfällen ställde tidningen på emancipationens motståndarsida.⁶⁴ Perioden 1836–1839 har ibland beskrivits som tidningens ”rabulistperiod”,⁶⁵ det vill säga att *Aftonbladet* var i det närmaste ett skandalblad.

Dagligt Allehanda: Redan 1769 grundades denna tidning. Under början av 1800-talet innehöll tidningen mestadels annonser men kom sedan att bli ett sorts forum där allehanda åsikter kom till tals. Dessa fick inte stå oemotsagda utan många andra tidningar kom att besvara

⁵⁷ Dock bestod vissa saker från indragningsmakten, exempelvis tillståndsbeviset. ”Nordisk familjebok. Ugglesupplagan. 12 Hyperemi – Johan” 1910, 578–580. *Projekt Runeberg*. <http://runeberg.org/nfbl/0325.html> (hämtad 2019-10-20).

⁵⁸ Thomas von Vegesack. *Smak för frihet: Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*. Stockholm: Natur och Kultur 2001 (1995), 248–250.

⁵⁹ För övrigt inte samma som den senare tidningen *Göteborgs-Posten*, vilken grundades av David Felix Bonnier 1858 (1859). ”Göteborgs-Posten” *Det Gamla Göteborg*. <http://gamlagoteborg.se/2019/10/20/goteborgs-posten/> (hämtad 2019-11-18).

⁶⁰ H G-m. ”Löwegren, släkt” *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10083> (hämtad 2019-09-29).

⁶¹ ”Aftonbladet (Göteborg)” *Wikipedia*. [https://sv.wikipedia.org/wiki/Aftonbladet_\(G%C3%B6teborg\)](https://sv.wikipedia.org/wiki/Aftonbladet_(G%C3%B6teborg)) (hämtad 2019-09-29).

⁶² Det andra, tredje, fjärde *Aftonbladet* och så vidare.

⁶³ Gunnar Fredriksson, Dieter Strand, Stig Hadenius, Karl Erik Gustafsson. *Aftonbladet – en svensk historia*. Stockholm: Tidens förlag 1980.

⁶⁴ Valentin. *Judarna i Sverige*, 78.

⁶⁵ Fredriksson, Strand, Hadenius, Gustafsson. *Aftonbladet*, 67.

utsagor gjorda i *Dagligt Allehanda*. Därmed fick tidningen ”en anstryckning af opposition”.⁶⁶ Efter 1824 kom tidningen att bli politisk,⁶⁷ varpå den kom att få en alltmer liberal tendens och satte sig i opposition mot kungen.⁶⁸

Freja: En politisk och litterär tidning som började utges 1836 i Stockholm och utgavs, under diverse namn,⁶⁹ fram till 1844. Grundaren var Karl af Kullberg, vilken var huvudredaktör fram till 1839. Från och med 1837 var *Freja* en synnerligen kritisk röst gentemot Lars Johan Hiertas *Aftonbladet* och då i synnerhet mot en viss Almquist. Från början var *Freja* moderat men övergick 1839, under den nya huvudredaktören August Blanche, till att bli mer liberal. Tidningen utgjorde ”ett talangfullt och oförskräckt organ för dåtidens ’unga Sverige’”.⁷⁰ Tidningen var väldigt spretig politisk då den redigerades av ett flertal personer.⁷¹ *Frejas* skribenter var ofta väldigt kritiska mot judar och emancipationen och historikern Hugo Valentin klassificerar tidningen som judefientlig.⁷²

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (GHT): Denna tidning kallades även för ”Handelstidningen” och började regelbundet ges ut 1832.⁷³ Under 1840- och 50-talen kom den att bli känd som en förespråkare för judars rättigheter. Tidningen hade en liberal tendens och ansåg sig själv vara liberalismens sanna förespråkare. GHT kom att bli den ”borgerliga vänsterns viktigaste språkrör”.⁷⁴ Tidigare hade tidningen setts som Hiertas och *Aftonbladet i Stockholms* ”förlängda arm i landsorten” men kom att etablera sig som ”radikalismens huvudorgan i Sverige”.⁷⁵

Göteborgs Dagblad och *Göthen*: Tidningen var överlag konservativ och fungerade som opposition mot bland andra *Aftonbladet i Stockholm* och *Göteborgs Handels- och*

⁶⁶ ”Dagligt Allehanda” *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga biblioteket.* http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_127.htm (hämtad 2019-10-03).

⁶⁷ ”Nordisk familjebok. Ugglepplagan. 5. Cestius – Degas” 1906, 1065–1066. <http://runeberg.org/nfbe/0573.html> (hämtad 2019-10-03).

⁶⁸ ”Dagligt Allehanda” *Wikipedia.* https://sv.wikipedia.org/wiki/Dagligt_Allehanda (hämtad 2019-10-03).

⁶⁹ Nya Freja, Nyare Freja och så vidare.

⁷⁰ ”Nordisk familjebok. Ugglepplagan. 8. Feiss – Fruktmögel.” 1908, 1349–1350. *Projekt Runeberg.* <http://runeberg.org/nfbh/0729.html> (hämtad 2019-09-29).

⁷¹ Viggo Loos. *En avisa genom två sekler: Norrköping Tidningar 1758–1958.* Norrköping: Norrköpings Tidningar 1958, 158.

⁷² Hugo Valentin. *Judarnas historia i Sverige.* Judiska litteratursamfundets skriftserie, 5. Stockholm: Bonnier 1924, 386.

⁷³ ”Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning” *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.* <http://www.handelstidningen.org/> (hämtad 2019-12-05).

⁷⁴ Jan Christensen. *Liberalernas stad: Fattigvård och kulturdonationer i artonhundratalets Göteborg.* Göteborg: Daidalos 2009, 81.

⁷⁵ Christensen. *Liberalernas stad,* 83.

Sjöfartstidning.⁷⁶ *Göteborgs Dagblad* kom att drabbas av indragningsmakten, liksom så många andra tidningar i sin tid, men fortsatte senare som *Göthen*.⁷⁷

Göteborgs Tidningar: Denna tidning grundades av Lars Wahlström 1786 och gavs ut fram till 1842. 1821 tog Samuel Wahlström, grundarens brorsson, över men de sista åren var det en skollärare, G. Svensson, som var redaktör.⁷⁸

Norrköpings Tidningar: Sveriges äldsta fortfarande utgivna tidning som grundades redan 1758 av boktryckaren Johan Edman.⁷⁹ Tidningen ville inte ta politisk ställning och tog under mer eller mindre hela perioden 1810–1840 ”nyhetsbladets ståndpunkt”. Insändare i tidningen kunde dock ta politisk ställning och det gällde framförallt under det oroliga året 1838. Likaså brukade tidningen en vanlig företeelse i samtidens press, nämligen att införa artiklar från andra tidningar – dessa kunde, liksom insändarna, vara politiskt färgade.⁸⁰

Post- och Inrikes Tidningar (PoIT): Eller ”Statstidningen” var världens äldsta tidning och grundades redan på 1600-talet som *Ordinari Post Tijdender* av drottning Kristina. *PoIT* var svenska statens officiella tidning. Under undersökningens första period (1813–1817) var denna tidning uppdelad i två separata: *Post Tidningar* och *Inrikes Tidningar*.⁸¹

(*Nytt*) *Stockholms Dagblad*: Denna tidning var mestadels en annonstidning och började ges ut 1823. I tidningen publicerades även kungörelser från myndigheter, exempelvis poliskammaren. Detta gjorde att många såg tidningen som ett ”halffofficiellt organ för dessa myndigheter”.⁸²

Stockholms Posten (*Stockholmsposten*): Tidningens första årgång var 1778 och under sitt andra blev 76 av 77 nummer indragna.⁸³ Tidningen publicerade mycket prosa och utövade, enligt *Nordisk familjebok*, ett ”stort inflytande” på ”Sveriges vittra odling”. Anledningen till att tidningen lade ner 1833 ska ha varit *Aftonbladet i Stockholms* stora framgångar och snabba spridning.⁸⁴

⁷⁶ Loos. *En avisa genom två sekler*, 163.

⁷⁷ ”Göthen” *Sveriges periodiska litteratur*. Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/3/3_228.htm (hämtad 2019-11-19).

⁷⁸ ”Göteborgs Tidningar” *Sveriges periodiska litteratur*. Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_280.htm (hämtad 2019-09-29).

⁷⁹ Loos. *En avisa genom två sekler*, 13.

⁸⁰ Loos. *En avisa genom två sekler*, 168–171.

⁸¹ ”Post- och Inrikes Tidningar” *Wikipedia* <https://sv.wikipedia.org/wiki/Post- och Inrikes Tidningar> (hämtad 2019-11-19).

⁸² ”Stockholms Dagblad” *Sveriges periodiska litteratur*. Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_71.htm (hämtad 2019-11-19).

⁸³ ”Stockholms Posten” *Sveriges periodiska litteratur*. Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_223.htm (hämtad 2019-11-19).

⁸⁴ ”Nordisk familjebok. Uggelupplagan. 27. Stockholm-Nynäs järnväg-Syrsor” 1918, 40–41. *Projekt Runeberg* <http://runeberg.org/nfcg/0036.html> (hämtad 2019-11-19).

Det vi dock får lägga på minnet är att artiklar hämtades flitigt ifrån varandra men även från landsortstidningarna. Därmed blir representativiteten större men också originalitet vanskligare. Många gånger skrevs det ut att det hämtats från en annan tidning men inte alltid. Artiklar spreds och kan återfinnas i flera olika tidningar och var därmed inte exklusiva för de städer där tidningarna distribuerades. Även tidningarna i sig hade en spridning och de stockholmska tidningarna lästes flitigt i de andra två städerna. Likaså fanns det diskussioner mellan tidningarna i de olika städerna vilket gör att diskursen stundom blev på en i princip rikstäckande nivå.

1.5. Tidigare forskning

Det finns mycket forskning som berör judar, judendom och antisemitism med mera. Därmed måste det göras urval i en sådan här framställning. Jag har valt att fokusera på tre områden: judar i Sverige, ”juden” i svensk press och den västerländska bilden av ”juden”. Även i denna genomgång har jag prioriterat efter relevans till min egen forskning.

1.5.1. Judar i Sverige

Standardverket för forskning om den svensk-judiska historien är historikern Hugo Valentins verk *Judarnas historia i Sverige* från 1924, detta verk finns i en omarbetad och förkortad version, *Judarna i Sverige*, från 1964 med en ny utgåva från 2004.⁸⁵ Originalverket från 1924 är det mest omfattande och är fokuserat på 1800-talet, medan de senare versionerna även berör 1900-talets första hälft. Därmed är det främst *Judarnas historia i Sverige* som kommer till användningen i den här uppsatsen.

Mycket har gjorts kring svensk antisemitism och det tidiga 1900-talet i förhållande till flyktingpolitik och förintelsen.⁸⁶ Likaså är den internationella forskningen bred kring detta ämne.⁸⁷ När det kommer till 1800-talet och antisemitism, filosemitism och allosemitism finns det en hel del på den internationella fronten men mycket mindre på den svenska.

Historikern Mattias Tydén *Svensk antisemitism 1880–1930* är ett tidigt verk i forskningen om svensk antisemitism.⁸⁸ Tydén undersöker bland annat vissa individers antisemitism, som Bengt Lidforss och Pehr Emanuel Lithander, men också handelsorganisationer, Sverige

⁸⁵ Valentin. *Judarnas historia i Sverige*. Valentin. *Judarna i Sverige*.

⁸⁶ För längre diskussion se ex. Karin Kvist Geverts. *Ett främmande element i nationen: Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944*. Avhandling. Uppsala: Uppsala Universitet 2008, 9–26.

⁸⁷ ”Recently Published Works in Holocaust and Genocide Studies” *Holocaust and Genocide Studies*. Vol. 28, nr. 2, 2014: 362–407.

⁸⁸ Mattias Tydén. *Svensk antisemitism 1880–1930*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning 1986.

allmänna handelsförening, och organiserad antisemitism, som bland annat salufördes av Svenska antisemitiska förbundet. Han framhåller att antisemitismen finns att söka hos antisemiten och citerar Jean-Paul Sartre: ”Om juden inte existerade skulle antisemiten uppfinna honom”.⁸⁹

Om vi ser till de två städerna Stockholm och Göteborg har det visat sig att toleransen mot den judiska befolkningen var större i den sistnämnda, vilket den jämförelse mellan städerna som historikerna Anna Brismark och Pia Lundqvist gjort visar. I Göteborg inträffade aldrig några kravaller som var riktade mot judar såsom det gjorde i huvudstaden. Vid en närmare granskning av judereglementet kan en även se att det tydligt var ett sorts handelskontrakt. Judar skulle alltså accepteras i Sverige eftersom det skulle gagna rikets handel. Den judiska befolkningen i Sverige var så att säga designerade till handel.⁹⁰

Kulturhistorikern Anders Hammarlund har i *En bön för moderniteten* framhållit att ”judarnas särart gav de toleranta liberalerna tillfälle att demonstrera sitt frisinne”.⁹¹ Göteborgsborgerlighetens ”filosemitism” under andra hälften av 1800-talet var alltså främst ett medel för att påvisa sin tolerans och sitt frisinne: genom att lyfta fram sin acceptans för den minoritet som judar utgjorde kunde de framhäva sig själva som sanna liberaler. Dock fanns det, som Cristoph Leiska visat, fortfarande negativa fördomar om judar bland detta borgerskap.⁹²

Såväl antisemitism som ”semitism”⁹³ är två teman i historikern Cristoph Leiskas avhandling om Göteborgs och Köpenhamns mosaiska församlingar, *Räume der Begegnung – Räume der Differenz: Jüdische Integration und Antisemitismus in Göteborg und Kopenhagen 1850–1914*, men koncentrerar sig även på assimilation och integration. Leiska har funnit att det inte fanns någon motsägande problematik i att både vara en del av borgerligheten och judenheten i städerna.⁹⁴ Den ökända föreställningen att judar själva bär ansvaret för antisemitismen är något som framkommer i Göteborgspressen under senare delen av 1800-talet, detta i en korrespondentartikel från Berlin i GHT.⁹⁵ Leiska betonar också vad som kan synas uppenbart:

⁸⁹ Tydén. *Svensk antisemitism*, 16.

⁹⁰ Anna Brismark, Pia Lundqvist. ”Göteborgs hamnjudar – de tidiga judiska immigranterna och dess plats i staden” Konferenspaper till konferensen ”Stockholms och Göteborgs hamnmiljöer i ett långtidsperspektiv, 1300–2010” Stockholm 8–9 november 2012.

⁹¹ Hammarlund. *En bön för moderniteten*, 116.

⁹² Christoph Leiska. ”Middle-class Gothenburg, Jewish Participation, and the Limits of Liberal Tolerance 1870–1900.” I *The Making of Antisemitism as a Political Movement. Political History as Cultural History (1879–1914)* Werner Bergmann, Ulrich Wyrwa (red.) *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC*, 2015 http://www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=285#_ftn4 (hämtad 2019-09-26).

⁹³ Kan betraktas som samma begrepp som allosemitism. Christoph Leiska. *Räume der Begegnung – Räume der Differenz: Jüdische Integration und Antisemitismus in Göteborg und Kopenhagen 1850–1914*. Berlin: Metropol Verlag 2016, 363–366.

⁹⁴ Leiska. *Räume der Begegnung – Räume der Differenz*, 369.

⁹⁵ Leiska. ”Middle-class Gothenburg, Jewish Participation, and the Limits of Liberal Tolerance 1870–1900.”

”judefientlighet i de skandinaviska länderna var inget importfenomen”.⁹⁶ Fördomar om judar och användningen av begreppet ”jude” i betydelsen ”ockrare” går tillbaka till Gustav Vasa och 1500-talets Sverige.⁹⁷

1.5.2. ”Juden” i svensk press

Mycket av forskningen berör den senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet. Detta gäller för såväl den svenska som den internationella forskningen kring bilden av ”juden”. Idéhistorikern Magnus Nyman har dock forskat om pressdebatten kring Judereglementets instiftande 1782. Nyman tittar på hur Gustav III:s beslut om att tolerera judar i huvudstaden 1775 togs emot av pressen.⁹⁸ I sin avhandling *Press mot friheten* kartlägger Nyman hur det skrevs om judar och Judereglementet, men även om katoliker, i svensk press under perioden 1772–1786. Vad som är synnerligen intressant är att det skrevs om händelser runtom i Europa som berörde eller inkluderade judar redan innan det fanns praktiserande judar i Sverige.⁹⁹

Söndags-Bladet, *Fäderneslandet* och *Folkets Röst* använde sig av negativa och pejorativa stereotyper av judar vilket framkommer av konstvetaren Lena Johannessons undersökning av svensk rabulistpress under perioden 1845–1860.¹⁰⁰ Dock utpekar hon enbart *Folkets Röst* som en avgjort judefientlig tidning. Nedlåtande skämtteckningar av judar var vanligt förekommande hos fler tidningar men var synnerligen framträdande i *Folkets Röst*.

Historikern Lars Anderssons avhandling *En jude är en jude är en jude* är ett uttömmande verk och ger en bra genomgång av antisemitismen i Sverige fram till och med 1900-talets första hälft.¹⁰¹ Andersson undersöker skämtpressen och knyter an till Baumans begreppsliga ”jude”. Han påvisar att det fanns stereotypiseringar av ”juden” men också pejorativa skämtteckningar av verkliga personer som tillhörde judiska församlingar, eller i vart fall tillskrevs epitetet ”jude”.

Henrik Rosengrens ”*Judarnas Wagner*” behandlar kompositören och musikkritikern Moses Pergament och dennes kulturella identifikation – mellan judisk och svensk. Här knyter han an

⁹⁶ Leiska. *Räume der Begegnung – Räume der Differenz*, 372. Min översättning.

⁹⁷ Lars Andersson. *En jude är en jude är en jude: representationer av ”juden” i svensk skämtpress omkring 1900 – 1930*. Avhandling. Lunds universitet, 2000, 170.

⁹⁸ Nyman. *Judarna i Sverige 1775–1782*, 153ff.

⁹⁹ Det fanns till kristendomen konverterade judar redan innan Aron Isaac flyttade till Stockholm 1775. Dock har det en egen diskussion huruvida de ska definieras som judar eller inte. Flera av dessa var verksamma vid Uppsala universitet och lärde ut ”orientaliska” språk. Se Nyman. *Press mot friheten*, 109–110 eller Nyman. *Judarna i Sverige 1775–1782*, 154–157.

¹⁰⁰ Lena Johannesson. ”Schene Rariteten.” *Antisemitisk bildagitation i svensk rabulistpress 1845–1860*. I *Judiskt liv i Norden*. Gunnar Broberg, Harald Runblom, Mattias Tydén (red.) Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1988.

¹⁰¹ Andersson. *En jude är en jude är en jude*.

till Baumans teoretiska ramverk om ambivalens men kompletterar det med sociologen Antonina Kloskowskas begrepp bivalens, delad identitet, och polyvalens, dubbel identitet. Rosengrens användande av allosemitism är även det fruktbart och han visar på hur Pergament klassificerades som ”exotisk” och ”orientalisk”. Pergament var född i Helsingfors men levde och verkade i Sverige under stora delar av sitt liv. Hans judiskhet användes många gånger emot honom men ibland var det enbart ett allosemitiskt konstaterade av att han var judisk.¹⁰² Främst är delar av dess teoretiska ramverk intressanta i det här sammanhanget, nämligen Rosengrens bruk av allosemitism. Rosengren har också undersökt en av *Fäderneslandets* antisemitiska kampanjer under mitten av 1800-talet, Mendelsonkampanjen. En enskild judinna fick stå som stereotyp och de egenskaper hon tillskrevs generaliserades systematiskt och ansågs gälla alla ”judar”.¹⁰³

Historikern Henrik Edgrens avhandling *Publicitet för medborgsmannavett* berör inte ”juden” i pressen men hans arbete är viktigt för att kontextualisera. Edgren undersöker formationen av det ”nationellt svenska” i pressen 1810–1831, en tid då Sverige försökte ”hitta sig självt” då Finland förlorats till Ryssland (1809) och unionen med Norge var ny (1814). Samtidigt genomfördes en friare form av tryckfrihet 1810 vilket gjorde att politiska röster lättare kom till tals i pressen.¹⁰⁴ Genom att analysera den politiska debatten i Stockholm växer en bild fram av tre huvudlinjer: de radikalt reformistiska som eftersträvade snabba och genomgripande förändringar, de moderat reformistiska som också ville förändra samhället men i ett försiktigare tempo samt de korporationsbevarande som ville behålla skråväsende och samhällsordningen. Samtidigt fanns det två andra, övergripande linjer för identiteten: den nationellt etniska, som menade att endast de födda i landet och som var en del av den svenska kulturen var en del av nationen, och den medborgerligt civistiska, som menade att alla män med medborgarrätt tillhörde fäderneslandet och att alla gemensamt skulle sträva efter det allmännas bästa oavsett var man var född.¹⁰⁵ Ett annat verk, som även det nyanserar bilden av perioden, är Thomas von Vegesacks *Smak för frihet* vilken undersöker opinionsbildningen i Sverige från 1755–1830. Vegesack för fram några viktiga poänger: oppositionen var inte så stark som man många gånger antagit. Under Gustav III blev samhället på samma gång mer konservativt och liberalt. 1809 års riksdag gjorde även att det ”gamla Sverige”, vilket till synes hade börjat avvecklas under frihetstiden, kom att bestå ett tag till, med skråanda och allt.¹⁰⁶

¹⁰² Rosengren. ”*Judarnas Wagner*”, 166–169.

¹⁰³ Andersson. *En jude är en jude är en jude*, 174.

¹⁰⁴ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 307.

¹⁰⁵ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 308–309.

¹⁰⁶ Vegesack. *Smak för frihet*, 256–259.

Karlskronas mosaiska församlings historia, i förhållande till konceptet *Port Jews* men även allosemitism, har undersökts i Harry R:son Svenssons avhandling *Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden*. Församlingen i Karlskrona var liten och bestod mestadels av familjen Philip/Ruben. Svensson undersöker många aspekter av förhållandet mellan stadens handlande, flottan, dess judiska befolkning och övriga karlskronabor. En intressant aspekt är att tidningarna i Karlskrona *inte* angav ”jude” framför en judisk persons yrke eller namn, såsom var brukligt i övriga Sverige. När exempelvis en judisk handlare, J. M. Ruben, blev mördad så benämndes denne i tidningen enbart som ”handlande” och varken som ”handelsjude” eller som ”judisk handlande”.¹⁰⁷ Den judiska befolkningen i Karlskrona ansågs väldigt ”oklanderlig” och i en insändare i Stockholmstidningen *Morgonbladet* 1851 gick det att läsa: ”hvarför skall stora samhället staten, förtrycka en så liten del af oklanderliga medborgare som Judarne?”¹⁰⁸ Detta gör förhållanden i Karlskrona något unika för Sverige: de var än mer integrerade än judenheten i Göteborg och detta även i ett tidigare skede.¹⁰⁹

1.5.3. Den västerländska ”juden”

Bilden av ”juden” i västvärlden är mångfacetterad. Historikern Louise Mayo har undersökt denna bild i 1800-talets USA.¹¹⁰ Hon finner en uppsjö av olika stereotyper och diverse förhållningssätt till ”juden” i litteratur och populärkultur: allt ifrån den girige ockraren¹¹¹ till den exotiska utlänningen.¹¹²

”Juden” har undersökts ur många olika vinklar och främst med litteratur som källmaterial. Ett sådant verk är Gary Levines *The Merchant of Modernism* vari den handlande juden i anglo-amerikansk litteratur undersöks. Levine framhåller att Baumans allosemitism och den tillhörande ambivalenta bilden av ”juden” är ett perfekt redskap för att analysera ”juden” som handlare. Detta då den judiske handlaren både kunde kritiserats för sin ”judiska girighet” men också rosas för sin framgång.¹¹³ Framgången var många gånger ett faktum för judiska personer och därmed har idén om *framgångsparadigmet* växt fram: ett faktum att många judiska familjer

¹⁰⁷ Svensson. *Fabian Philip*, 232–233.

¹⁰⁸ Citerat i Svensson. *Fabian Philip*, 231.

¹⁰⁹ Jmfr. Fredric Bedoire. *Ett judiskt Europa: Kring uppkomsten av en modern arkitektur 1830–1930*. Stockholm: Carlsson Bokförlag 2003, 437–438.

¹¹⁰ Louise Mayo. *The Ambivalent Image: The Perception of the Jew in Nineteenth-Century America*. Avhandling. City University of New York 1977.

¹¹¹ Mayo. *The Ambivalent Image*, 85.

¹¹² Mayo. *The Ambivalent Image*, 397.

¹¹³ Gary Martin Levine. *The Merchant of Modernism: The Economic Jew in Anglo-American Literature, 1864–1939*. New York & London: Routledge Taylor & Francis Group 2003, 8–9.

genomgick en klassresa under 1800- och 1900-talen.¹¹⁴ Variationen i bilderna Levine finner är stor: den djuriska, ekonomiska, homosexuella ”juden” men också Ahasverus, den vandrande juden.¹¹⁵

Ett populärt tema under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal i skrift var konvertering, såväl i tidskrifter för kristna kvinnor¹¹⁶ som i barnböcker, vilket litteraturvetaren Madelyn J. Travis har studerat.¹¹⁷ Detta känns igen från Nymans forskning på svensk press. Många gånger var den stora konstruerade kontrasten mellan kristna och judar en fråga om attityd: judar ansågs vara arroganta och stolta medan kristna ansågs vara ödmjuka och andliga. I andra barnböcker, som var inspirerade av upplysningen, förekom positiva bilder av icke-konverterade judar.¹¹⁸ I en barnbok från 1797 slutar ett möte mellan några unga kristna män och en gammal judisk man med att den senare säger: ”Gentlemen, have you not learnt compassion from Jesus and his Apostles? Thank God – I have been better instructed by Moses and the Prophets”.¹¹⁹

Litteraturvetaren Bethany Beyer har forskat kring representationer av sefardiska judar i New York-pressen under 1885–1930, en period då många sefardiska judar immigrerade från Osmanska riket. Hennes forskning visar att oavsett tidningarnas inställning till dessa invandrare (såväl positiva som negativa) så användes ett exotifierande språk om dessa ”orientaliska judar”. Ofta beskrevs de sefardiska judarnas levnadsvanor, vilka de var, deras språk och så vidare i pressen. Ibland designerades de utifrån vilket område de kommit från, exempelvis Balkan och Turkiet, medan de termer som var vanligast förekommande för att beskriva dem, ”levantiska” och ”orientaliska”, var vid den här tiden nedsättande.¹²⁰ ”Levantisk” stod för bland annat ”bedräglighet”.¹²¹

¹¹⁴ För genomgång av detta paradigm se Rita Bredefeldt *Judiskt liv i Stockholm och Norden: Ekonomi, identitet och assimilering 1850 – 1930*. Monografier utgivna av Stockholms stad, 188. Stockholm: Stockholmia Förlag, 2008, 83–88. Från att stora delar av den tyska judenheten hade tillhört de fattiga kring sekelskiftet 1800 kunde år 1871 60% klassificeras som medelklass. Maria Baader. *Inventing Bourgeois Judaism: Jewish Culture, Gender, and Religion in Germany, 1800–1870*. Avhandling. Columbia University: 2002, 17.

¹¹⁵ Levine. *The Merchant of Modernism*, 27–28.

¹¹⁶ Nadia Valman. *Bad Jew/Good Jewess: Gender and Semitic Discourse in Nineteenth-Century England*. I Jonathan Karp, Adam Sutcliffe (red.) *Philosemitism in History*. Cambridge: Cambridge University Press 2011, 152–154.

¹¹⁷ Madelyn J. Travis. *Almost English: Jews and Jewishness in British Children's Literature*. Avhandling. Newcastle University, 2011.

¹¹⁸ Travis. *Almost English*, 29–30.

¹¹⁹ ”The Compassionate Jew” *The New Children's Friend* 1797, 55. Översatt från tyska. Okänd författare. Citerad i Travis. *Almost English*, 30. De unga kristna männen erbjuder den gamle judiske mannen på en bit fläskkött varpå han håller fram en bit bröd. Därefter hånar männen honom medan han ger den till en sjuk, utmärslad, kristen soldat vid sin sida varpå han ger det ovan citerade svaret.

¹²⁰ Bethany Beyer. ”Los Sefardíes” and ”Oriental Jews”: Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Representations of Sephardic Jews in the English- and Spanish-Language New York City Press. I *Judeo-Spanish and the Making of a Community*. Bryan Kirschen (red.) Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2015, 224–227.

¹²¹ Beyer. ”Los Sefardíes” and ”Oriental Jews”, 226. ”Shiftiness and shyster tactics”.

Litteraturhistorikern Bryan Cheyette har, som tidigare nämnt, använt sig av den ”semitiska diskursen”, det vill säga allosemitism, i sin studie av representationer av ”juden” i engelsk litteratur. Anledningen till att han använder begreppet ”semitisk diskurs” istället för allosemitism är för att han tycker att den förstnämnda termen är mer flexibel.¹²² Cheyettes undersökning fokuserar på ett antal författare och ger alltså inte en heltäckande bild men de författare han fokuserar på är inflytelserika, exempelvis: H. G. Wells och T. S. Eliot. Cheyette kritiserar en idé, som han anser har varit rådande, om att antisemitiska fördomar ska ha varit statiska och oföränderliga genom århundradena vilket han benämner som ”mythic ’Jew’” – det vill säga myten om den stereotypa ”judens” oföränderlighet. Cheyette menar att stereotyperna är i högsta grad föränderliga och anpassningsbara.¹²³ Exempelvis kunde katolska författare använda ”juden” för att kritisera reformationen då den sågs som ”’a largely Judaic’ fall from Grace” men också använda ”juden” som en symbol för den, enligt författarna, ohejdbara och katastrofala kapitalismen.¹²⁴ Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var det inte ovanligt att ”juden” ansågs vara en ”’semitic’ relic of the past’”.¹²⁵ I den värld som var så präglad av en framryckande modernism och modernitet ansågs alltså ”juden” och judendomen vara både förlegade och för moderna. Detta fick till följd att både ”juden” och judendomen blev såväl det negativa med modernitetens framryckningar som det förlegade som moderniteten bekämpade.

Konsthistorikern Matthew Baigells *The Implacable Urge to Defame: Cartoon Jews in the American Press, 1877–1935* visar upp att bilden av judar ofta var av en annorlunda grupp invandrare som inte ”passade in” i USA med dess ”Amerikanska värderingar”.¹²⁶ Studien påminner mycket om Anderssons *En jude är en jude är en jude* då den undersöker bilden av ”juden” i skämtsammanhang men till skillnad från Anderssons studie är det tecknade judar i pressen överlag och inte enbart i skämtpress. Många gånger är det extremt negativa bilder av ”juden” som framkommer, medan det i andra fall är mycket mer en verklighetstrogen framställning av judiska personer. Detta var dock en process som varade under lång tid, från att främst ha varit stereotyper och karikatyrer till att bli mer och mer verklighetstrogna. Detta hängde samman med att allt fler judiska personer, exempelvis Jacob Epstein och Samuel Zagat, blev tecknare för pressen.¹²⁷ Precis som med Baumans begreppsliga ”jude” visar Baigell att

¹²² Cheyette. *Constructions of ‘the Jew’*, 8.

¹²³ Cheyette. *Constructions of ‘the Jew’*, 3.

¹²⁴ Cheyette. *Constructions of ‘the Jew’*, 153–154.

¹²⁵ Cheyette. *Constructions of ‘the Jew’*, 171.

¹²⁶ Matthew Baigell. *The Implacable Urge to Defame: Cartoon Jews in the American Press, 1877–1935*. Syracuse, New York: Syracuse University Press 2017.

¹²⁷ Baigell. *The Implacable Urge to Defame*, 95ff.

bilden ofta var motsägande: samtidigt som ”judar” ansågs extremt snåla ansågs de också vara extravaganta och spenderade slösaktigt pengar på lyxvaror.¹²⁸ Baigell framhåller i en av sina konklusioner att det oftast talas väldigt abstrakt om ”judar” och inte om individer, självklart generaliseras det om många folkgrupper men när det handlar om judar var det ovanligt hög andel pejorativa termer.¹²⁹

Liksom i den svenska forskningen ligger fokuset främst på andra halvan av 1800-talet vilket dock inte utgör något hinder i relation till den här undersökningen, i varje fall om de förändringar som skett under den här perioden tas i beaktande.¹³⁰ Stereotyper är föränderliga, såsom Cheyette påpekar, men det ligger även något i det statiska. Jag menar inte att den begreppslige ”juden” skulle vara oföränderlig men att många stereotyper och fördomar om judar har en lång historia i det kristna Europa och att det inte alltid är möjligt att se några direkta förändringar även under flera decennier.

¹²⁸ Baigell. *The Implacable Urge to Defame*, 42.

¹²⁹ Baigell. *The Implacable Urge to Defame*, 169.

¹³⁰ Exempelvis framväxten av politisk antisemitism och modernisering.

2. Undersökning

I början av undersökningsperioden rådde det en judefientlig stämning i Europa, särskilt kring 1815 i de delar som varit ockuperade av Napoleon. Detta då judar enligt fransk lag var jämställda med kristna, en lag byggd på upplysningssidéerna om människans (eller mannens) rättigheter. När sedan Napoleons imperium föll isär återinfördes de restriktioner på den judiska minoriteten som funnits före ockupationen, vilket ledde till diverse förföljelser men mestadels anti-judisk agitation. Detta spred sig från Tyskland, i vilket denna företeelse var som mest framträdande, till Danmark och senare till Sverige. Dock hade en våg av judefientlighet redan 1806 börjat träda fram i Sverige då inreseförbud för judar infördes i riket. I Danmark däremot infördes 1814 en ny lag som likställde judarna med kristna i många aspekter.

I Sverige rådde i början av perioden en osäkerhet. Finland hade precis förlorats till Ryssland och kungen hade blivit avsatt i en oblodig kupp. 1810 infördes en friare tryckfrihet vilket öppnade upp för en ny borgerlig offentlighet.¹³¹ Dock fanns indragningsmakten vilken kunde verka menligt på den allmänna debatten. När indragningsmakten infördes 1812 sjönk antalet tidningar och radikala budskap tonades ned, detta varade fram till 1815 då antalet tidningar åter började öka och budskapen än en gång blev allt mer radikala.¹³² Hela perioden var en tid för samhällsomdaning: borgerligheten växte sig allt starkare och röster började höjas för att avskaffa skråväsendet.¹³³

Paragraf 18 i Judereglementet var menad till att skilja judar och kristna åt i vad som skulle kunna ha blivit så kallade ”judekvarter” men efterlevdes inte. Inte heller skiljde sig de första judarna i Sverige i klädsel och utseende från resten av befolkningen. Snart fick även judar anställa kristna och annonser från Norrköping visar att så redan gjordes på 1790-talet. Handelsresor gjordes ofta i sällskap med kristna köpmän och kundkretsarna för de judiska handlandena bestod mestadels av kristna.¹³⁴ Judar var alltså aldrig isolerade i Sverige såsom de hade varit i flera andra europeiska länder.

Göteborg hade högkonjunktur fram till slutet av Napoleonkrigen 1815, då ekonomin kraschade – vilket judarna ofta fick skulden för. Under resten av perioden var det lågkonjunktur.¹³⁵ Stockholms ekonomi hade under lång tid varit stagnerad och kom så att vara

¹³¹ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 307.

¹³² Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 99.

¹³³ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 307.

¹³⁴ Martin Ivarsson, Abraham Brody. *Svensk-judiska pionjärer och stamfäder. En person-, släkt- och kulturhistorisk krönika med Norrköping som blickcentrum*. Stockholm: Seelig 1956, 165–167.

¹³⁵ Martin Fritz. *Göteborgs historia: Näringsliv och samhällsutveckling. 2, Från handelsstad till industristad 1820–1920*. Stockholm: Nerenius & Santérus 1996, 49.

under resten av perioden.¹³⁶ Norrköping hade under 1700-talet upplevt en lågkonjunktur och befolkningen krympte men kom under 1800-talet att snabbt förvandla sig från en distributionsstad till en produktionsstad med en växande befolkning.¹³⁷ Den judiska befolkningen i Norrköping var liten jämfört med Göteborg och Stockholm men många kom att etablera sig som prominenta handlare och industrimän.¹³⁸ Under 1830-talet kom Sveriges konsumtionsvarumarknad igång på allvar och i Göteborg drevs vid denna tid omkring en tredjedel av grosshandelsfirmorna av judiska personer.¹³⁹

Liberalismen kom att starkt etablera sig under 1820-talet och dess inflytande kom att växa under resten av perioden.¹⁴⁰ Perioden var fylld av politiska samtal i pressen och indragningsmakten hade mycket att göra. Året 1838 var oroligt i Sverige och särskilt i huvudstaden men en tre månader lång period som fylldes av kravaller och Stockholm ska ha befunnit sig i ”belägringstillstånd”.¹⁴¹ Bland de oroligheter som härjade under 1838 var det flera judefientliga incidenter. Samma år avskaffades Judereglementet och kom att ersättas med *K. Maj:ts förnyade nåd. förordning angående mosaiske trosbekännares skyldigheter och rättigheter i riket* (Juniförordningen) vilket inte mildrade den antisemitiska stämningen i huvudstaden.

2.1. Rättigheter och emancipation

”Emantsipationen”, som det ofta stavades i nedsättande syfte, är ett vanligt förekommande ämne i pressen under perioden 1836–1840 liksom diskussioner om judars rättigheter. Emancipationen sågs både som positiv och negativ och beskrevs bland annat som ”tanklös” av *Dagligt Allehanda*.¹⁴² Själva ämnet ”judars rättigheter” är intet nytt under denna period utan var ett närvarande ämne under alla de undersökta perioderna. Oftast handlade det dock om notiser från utlandet, om inskränkningar och utökningar av judars rättigheter i olika länder såsom Ungern, ”Orienten” och Storbritannien.

¹³⁶ Johan Söderberg, Ulf Jonsson, Christer Persson. *A stagnating metropolis: the economy and demography of Stockholm, 1750–1850*. Cambridge: Cambridge University Press 1991, 2. 1760–1840 var huvudstadens ekonomi i ett stagnerat tillstånd.

¹³⁷ Dick Harrison. ”Norrköpings historia” *Historiebloggen. Svenska Dagbladet*. 2015. <http://blog.svd.se/historia/2015/02/11/norrkopings-historia/> (hämtad 2019-12-09).

¹³⁸ Se Ivarsson, Brody. *Svensk-judiska pionjärer och stamfäder*.

¹³⁹ Anna Brismark, Pia Lundqvist. Sidensjalar och socker. Judiska näringsidkares betydelse för konsumtionsrevolutionen i Sverige. I *Från sidensjalar till flyktningmottagning: Judarna i Sverige – en minoritets historia*, Lars M. Andersson, Carl Henrik Carlsson (red.). Uppsala: Opuscula Historica Upsaliensia 2013. 19–20.

¹⁴⁰ Abenius. *Det självpåtagna uppdraget*, 25–26.

¹⁴¹ Fredriksson, Strand, Hadenius, Gustafsson. *Aftonbladet*, 64.

¹⁴² ”Stockholm” *Dagligt Allehanda*. 1840-01-08, 1.

2.1.1. Utrikes

Judars rättigheter i andra länder verkar ha varit ett ämne som intresserade många läsare eftersom det ofta togs upp i tidningarna när något nytt förslag eller lagstiftning (såväl utökade som inskränkta rättigheter med mera) framkommit i framförallt Europa. Ofta rörde det sig om ytterst kortfattade notiser. Exempelvis: ”D. 5 Febr. öppnades här i behörig form Landdagen. Bland flera wigtiga ämnen, hwaröfwer skall rådplågas, är äfwen Judarnas borgerliga rättigheter”.¹⁴³ Detta var fallet under alla de tre undersökta perioderna. Dock ökade de i omfattning under andra perioden och fortsatte att vara vanliga under tredje perioden. Förklaringen till detta är mycket enkel: fler länder i Europa började utöka judars rättigheter.

Under period 1 var det nästan uteslutande utrikesnotiser som tog upp frågan om judars rättigheter. Exempelvis då judiska röster hade höjts i Preussen för lika rättigheter.¹⁴⁴ Det rapporterades även om hur den franska toleransen upphävdes efter Napoleons förlust: ”Judarne, som under Franska Styrelsen niöto alla borgerliga rättigheter, hade här [Turin] mångdubblat sig på ett otroligt sätt”. Rättigheterna blev dock inte blev långvariga då ”Konungen som i allt återställt gamla ordningen, har äfwen gjort Judarne till hwad de förr woro” varpå de i ”hoptals” lämnade området för att bege sig till områden där judar fortfarande innehade rättigheter.¹⁴⁵ Det som visas är främst att det i Sverige fanns ett starkt intresse för judar och vad som pågick runtom i Europa och världen angående dem.

En utrikesrapportering i *Dagligt Allehanda* den 9 februari 1826 visar starkt på vad Bauman kallar för proteofobi – rädsla för oordning. Notisen ifråga fungerar som ett varnande exempel på vad som kan ske om personer inte vet om de är kristna eller judar: brottsligheten ökar. Denna slutsats hämtades från *The Sun* (inte att förväxlad med dagens tabloid med samma namn) vilken i sin tur ”berättar, efter franska tidningar”. Notisen i sig handlade om olika partier som kämpade om makten i Frankrike: ”det religiösa, och det så kallade liberala och filosofiska”. Det senare benämndes av tidningen som ”den sidsta revolutionens drägg”. Vidare fördömdes Frankrike eftersom det var det mest ogudaktiga kristna landet i världen, vilket var ”[w]år egen tanke” enligt *Dagligt Allehanda*. Till denna åsiktsyttring finns en fotnot vari det diskuterades huruvida England eller Frankrike var värst. Att det är en fotnot till en åsiktsyttring som tidningen framhöll som sin egen antyder att det var skribentens egna åsikter och inte något som hämtades från *The Sun*. Anledningen till att England kunde konkurrera med Frankrike om att vara ”värst” berodde på att det i England fanns människor som ”ej weta, om de äro christna eller judar”. Det rörde

¹⁴³ ”Sternberg” *Götheborgsposten*. 1828-03-28, 3.

¹⁴⁴ ”Bref från Wien” *Posttidningar*, 1814-12-13, 2–3.

¹⁴⁵ ”Turin” *Posttidningar*, 1814-09-12, 3.

sig om ”tusentals människor i London” vilka därmed inte kunde få någon religionsundervisning, vilket enligt tidningen lett till att ”ingen dag förbigår der, utan de rysligaste mordets föröfwande”. *Dagligt Allehanda* menade att det var flest mord i England eftersom tidningarna där rapporterade så flitigt om ”sådana ämnen”,¹⁴⁶ vilket måhända var en något överilad slutsats. Poängen med fotnoten var just att visa på hur viktigt religionsundervisning var och att påpeka hur det skulle kunna gå om inte alla visste sin plats och religion. Det farliga var inte judar i sig utan en upplösning av gränserna mellan dem och de kristna, vilket ogudaktiga sekulära partier kunde vara orsaken till. Vad vi finner här är en rädsla för de samhälleliga omdaningar som började yttra sig runt om i Europa vid den här tiden och som kom att fortgå under hela 1800-talet. Ett motstånd mot skrämmande samhällsförändringar där det gamla systemet var i upplösning – skribenten i *Dagligt Allehanda* verkar alltså ha varit drabbad av proteofobi.

Under alla tre perioder rapporterades det flitigt ifrån Polen angående judar. Flera gånger rörde det sig om rättigheter men andra gånger rörde det sig om beskrivningar av judars situation i landet. 1817 hämtade *Stockholmsposten* en text ur *Tablue de La Pologne* av Malte Brun från 1807 som berörde: ”en religiös Sect, som, i anseende till dess talrikhet och magtiga inflytande, utgör i Polen en verklig politiskt Corps. Jag menar Judarnes”. Texten beskrev judar i Polen som kriminella och att de var i princip de enda som gömde tjuvgods. Attribut som tillskrevs dem var exempelvis lathet och det menades att de enbart tog arbete ”som minst fordra möda och förs”. Likaså lyftes det fram att ”Österrikiska Regeringens bemödanden att civilisera Judarna i Gallicien hafwa ej särdeles welat lyckas” och att många har försökt att ”befria Judarna” från det tvång deras seder ansågs utgöra. Dock lyfts det fram att vissa judar levde av åkerbruk och att dessa ”260 familjer Judar af Karaiternes Sect, hwilkas lära tillåter dem att wara åkerbrukare” var ”mönstret af en dygdig Nation”.¹⁴⁷ Negativa stereotyper av polska judar återfinns under hela den undersökta tidperioden (1810–1840), exempelvis beskrevs de som att ”Judarne [i Polen] hittills [1837] stått på de lägsta stegen af menskelig bildning”.¹⁴⁸ Denna bild av polska judar som obildade, lata och kriminella var alltså väl etablerad i den allosemitiska diskursen i Sverige långt innan den judiska invandringen från Polen tog fart 1860. Dessa östjudiska invandrare mötte djupt rotade fördomar i Sverige och kom även att diskrimineras på grund av sin östjudiska tillhörighet.¹⁴⁹

¹⁴⁶ ”Utrikes Nyheter. Frankrike” *Dagligt Allehanda*. 1826-09-02, 1.

¹⁴⁷ ”Om Judarne i Polen” *Stockholmsposten*. 1817-04-15, 1–3.

¹⁴⁸ ”Utrikes Nyheter. Berlin” *Norrköpings Tidningar*. 1837-11-15, 2.

¹⁴⁹ Carl Henrik Carlsson. *Medborgarskap och diskriminering: östjudar och andra invandrare i Sverige 1860–1920*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2004.

2.1.2. Inrikes

Under period 1 var det inte mycket tal om judars rättigheter i pressen. Främst handlade det om den så kallade Grevesmöhlen-fejden (även kallad Judefejden) kring 1815. Denna ordstrid var främst mellan baron Ludvig Boye och justitiekanslern greve Carl August Grevesmöhlen. Vad som framgick i *Dagligt Allehanda* var dock främst att Grevesmöhlen anklagat Boye för allehanda saker, som att han skulle ha misshandlat sin fru så att hon blev drabbad av ”sinnessjukdom” och för att ha lånat pengar av judar, något som Boye bestämt förnekade.¹⁵⁰ Enbart en längre text, signerad ”Cederholm”,¹⁵¹ publicerades i *Dagligt Allehanda* under 1815 och tog upp frågan om judars rättigheter. Den titellösa texten var ett tal som ska ha hållits inför Ridderskapet och Adeln i riksdagen men även ett försvar för en anklagelse mot judar som florerade då: ”Den mängd, inom få dagar och i följd af hwarandra inträffade Bankrotter, hwars följer ännu äro oberäkneliga men hwars grund nästan enstämmigt tillskrifwes Judiska Nationen”.¹⁵² Det var många judiska handelshus som gick i konkurs under väldigt kort tid. Detta berodde på att de var tätt sammanknutna med varandra genom både affärs- och familjeband, vilka ofta hängde samman men också på att många hade lånat stora summor pengar och var alltså en direkt följd av den ekonomiska kris som följde på Napoleonkrigen 1815. En kritiker mot judar hade före kraschen menat att det krävdes ovanliga omständigheter för att en judisk handlare skulle gå i konkurs. Bland de breda massorna i riket ansågs det att konkurserna inte var en följd av den ekonomiska krisen utan snarare var en planerad attack som bottnade i ”judarnas oredlighet och hat mot de kristna”. Denna tanke är gammal och Valentin benämner den som en av de många ”traditionella föreställningarna” om judar.¹⁵³

I den ovan nämnda texten lyftes det fram att det inte fanns någon konspiration bakom dessa konkurser. Texten gav likaså svar på tal angående andra vanliga anklagelser, som att judar importerade ”öfwerflöds-waror” och inte exporterade ”Svenska produkter”. Anledningen var enkel: Judereglementet. Istället anklagades de svenska kristna handlarna för att höja priserna vid affärer med kronan och judar prisades för att vara ärliga i sina affärer. Detta klargjorde, enligt texten, handlarnas intresse för att utvisa judarna: de hindrade dem från att ”tillfredställa en oskäligen vinningslystnad”. Dessutom argumenteras det för att lyx och slösaktighet var något som ”våra egna Köpmän” sysslade med och inte de judiska handlarna: ”Judarna” var

¹⁵⁰ Carl August Grevesmöhlen ”Helsning till Baron Ludvic Boyes Vålnad” *Dagligt Allehanda*, 1815-05-16, 13–16. Ludvig Boije ”Högwälborne Herr Grefve, Justitia-Canceller och Commandeur af Kongl. Maj:ts Nordstjerne-Orden!” *Dagligt Allehanda*, 1815-05-18, 15–18.

¹⁵¹ Vilken troligtvis var publicisten eller förlaget.

¹⁵² Cederholm. *Dagligt Allehanda*, 1815-11-14, 9.

¹⁵³ Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 319–320. Ungefär samtidigt började flera reagera emot ”upplysningens fritänkeri” vilket också bitvis tog sig antisemitiska uttryck. Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 276.

sparsamma och tillät sig bekvämligheter först då ”de genom en längre tids arbete hunnit förvärfva förmögenhet”. Slutklämman var att judar inte borde hindras från att ”använda sina kapitaler och arbetsförmåga” på jordbruk, hantverk, handel med inhemska varor och ”alla andra för Riket gagnande yrken”. ”Juden” var nyttig för staten.¹⁵⁴

Skälen till denna nyttighet var alltså ekonomiska vilket också visar sig i beskrivningen av ”judens” karaktär: ärlighet och sparsamhet. Här ser vi vad som skulle kunna klassificeras som filosemitism. Det var judiska karaktärsdrag som gjorde dem nyttiga för riket och positiva fördomar om deras agerande som återropades. Man kan dock även tolka det som ett försök att skingra rådande negativa fördomar mer än en direkt ”positiv stereotypisering”. Vid den här tiden anklagades judiska handelshus för att ligga bakom den dåliga ekonomin i Sverige varpå antisemitismen växte i landet. Därmed blir detta inlägg snarare filosemitiskt i betydelsen att ställa upp för judar och deras rättigheter än ett tecken på ett positivt stereotypiserande om judar i den allosemitiska diskursen under perioden.

Crusenstolpe-kravallerna 1838 var en händelse som skakade om Sverige på många sätt:¹⁵⁵ att stora folkmassor gick ut på gatorna i huvudstaden och kastade sten på hus och ropade slagord skrämde upp många. Flera av dessa attacker riktade sig mot judiska personers hem och många blev så rädda för vad som skulle kunna ske att de bad riksdagsmän och polis om beskydd, vilket de även fick då myndigheterna fruktade att judefientligheten kunde eskalera till förföljelser.¹⁵⁶ Att det blev repressalier från militären fördömdes hårt i pressen. Dragoner anföll obeväpnade folkmassor och flertalet skadades. Enligt tidningarna skulle dragoner även ha anfällt oskyldiga förbipasserande. *Aftonbladet i Stockholm* menade att stenkastningen mot judiska personers hem var det ”oklokaste och mest ändamålslösa” agerandet under kravallerna.¹⁵⁷ Flera tidningar, såsom *Aftonbladet* och *Freja*, drogs in eftersom de rapporterade om kravallerna och det ”belägringstillstånd” som huvudstaden befann sig i under tre månader.¹⁵⁸ Under kravallerna ska en person, herr Rossbach, ha blivit jagad och misshandlad av en dragon och undkom med nöd och näppe att bli dräpt. Anledningen ska ha varit att dragonen ville döda den ”svartmuskige juden”.¹⁵⁹ Tidningarna rapporterade om Rossbach och benämnde denne som en av de ”stilla

¹⁵⁴ Cederholm. *Dagligt Allehanda*, 1815-11-14, 9–10.

¹⁵⁵ Se Mats Berglund. *Massans röst: Upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848*. Avhandling. Stockholms universitet. 2009.

¹⁵⁶ Ola Larsmo. Nedslag i den svenska antisemitismens historia. I *Judehatets svarta bok: antisemitismens historia från antiken till i dag*. Eriksen, T. B. Harket, H. Lorenz, E. (red.). Stockholm: Albert Bonniers förlag 2008, 597.

¹⁵⁷ ”Stockholm” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-01, 2.

¹⁵⁸ Fredriksson, Strand, Hadenius, Gustafsson. *Aftonbladet*, 64.

¹⁵⁹ *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-12-11, 2.

och laglydiga” medlemmarna av ”judiska nationen”,¹⁶⁰ men det framkom senare att han för många år sedan konverterat till kristendom.¹⁶¹ Det fanns många vittnen och dragonerna hade jagat flera oskyldiga förbipasserande men eftersom dragonerna höll varandra om ryggen och vägrade prata blev det inga repressalier för dem.¹⁶²

Utöver dessa kravaller (inklusive misshandeln av Rossbach) återfinns inte några direkt antisemitiska *handlingar*, med ett undantag: *Stockholms Dagblad* rapporterade den 24 juli 1839 om att poliskammaren hade öppnat en undersökning på grund av att ”någre okynnige pojkar” hade misshandlat en judisk person. Rapporteringen av händelsen är i sig nedlåtande mot offret: ”[pojarna hade] troligen i afsigt att reta apptiten på en medlem af Judiska Nationen, på öppen gata, strukit honom om munnen med ett stycke fläsk samt derefter fällt omkull honom och, enligt angifwelse, äfwen tilldelat honom några slag”. Dessa ”pojkar” hade erkänt första anklagelsen men inte slagen, vilket det inte heller fanns vittnen till, vilket ledde till att pojarna ”erhöllö lämpliga föreställningar”.¹⁶³ Själva sättet som notisen är skriven på, att det var ”okynnige pojkar” som ville ”reta apptiten” på offret, visar på hur oskyldig (eller underhållande?) denna händelse ansågs vara. Det är dock ett uttryck för den judefientliga stämning som verkar ha varit förhärskande i huvudstaden: det ska ha skett på öppen gata och ingen ska ha reagerat, inte heller ställde några vittnen upp för att stödja offret angående misshandeln. Var antisemitiska handlingar ovanliga eller var det enbart sällan de rapporterades i tidningarna? Var detta ett särskilt ”underhållande” fall och var det därför det blev en nyhet? Dessa frågor som väcks av källmaterialet kan inte besvaras genom detsamma men med tanke på hur flitigt man rapporterade andra saker som rörde judar så var detta möjligtvis en ovanlig händelse.

2.1.3. Juniförordningen 1838: *Aftonbladet i Stockholm, Freja* och GHT

Diskussionen om judars rättigheter blev ett väldigt aktivt ämne kring Judereglementets avskaffande 1838. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (GHT) var en av de liberala tidningar som ställde sig bakom judars utökade rättigheter. Dock var de negativa till hur rättigheterna tillkommit, nämligen genom en kunglig förordning och inte genom riksdagen – vilket GHT med flera andra liberala tidningar, såsom *Dagligt Allehanda*, hade föredragit. En debatt, där mycket ironiska och hånfulla attacker (stundom även subtila, eller ett försök till att

¹⁶⁰ GHT. 1838-09-08, 2.

¹⁶¹ *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-03, 3.

¹⁶² *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-12-11, 2.

¹⁶³ ”Stockholm” (*Nytt Stockholms Dagblad*). 1839-07-24, 1.

vara det) gentemot varandra, var den mellan *Freja* och GHT. Den senare vände ofta *Frejas* påståenden tillbaka mot tidningen: ”De kunna icke blifva Svenskar, icke Medborgare, påstår *Freja*. Deri kan hon ha rätt, så länge nemligen Lagarne äro så restrictiva, att de genom dem hindras”.¹⁶⁴

Något som är märkbart är att den liberala sidan, här representerad främst av GHT, var noga med att inte komma med påståenden om ”judens” karaktär. De svarade på *Frejas* attacker gentemot ”juden” och avfärdade fördomar och stereotyper och framhöll hela tiden att ”juden” var precis som alla andra: ”Judarne äro menniskor som andra. De äro idoga, men mer och mindre, liksom andra” och ”de äro inga större hexmästare än andra”. GHT ansåg sig vara mer sant liberala än andra liberala tidningar just på grund av att de var så noga med att inte yttra sig fördomsfullt om den judiska karaktären. Tidningen menade att den liberala pressen inte följde ”ett af liberalismens första grunddrag, fördomsfrihet” i sina artiklar om judarnas emancipation och att Stockholmstidningarna använde sig av ”en småaktighet [...] och en skråande, alldeles i Stockholms aktningvärda Borgerskaps smak”.¹⁶⁵ Genom att ta avstånd från dessa fördomar, såväl som borgerskapets skrå-anda, framhöll de att de var de sanna liberalerna och att de var bättre på att representera liberalism än deras Stockholmska rivaler. Detta påminner till stora delar om hur det liberala borgerskapet i Göteborg under andra hälften av 1800-talet gärna visade upp sin ”tolerans” mot judar för att skylta med hur liberala de var.¹⁶⁶

Det var inte heller några tomma anklagelser som GHT riktade mot tidningarna i Stockholm. Det är inte märkligt att vi finner pejorativa uttalandet om judar i en tidning såsom *Freja* men även det liberala *Aftonbladet i Stockholm* använde sig av negativa stereotyper om judar. Tidningen hade också något av en historia av att smutskasta folk i allmänhet och denna smutskastning drabbade även judiska personer, särskilt Jacob Lamm men även andra.¹⁶⁷ I en artikel attackerades fyra namngivna ”Israels barn” för att vara ”priviligierade”, den berör en rättegång i kämnärsrätten och skriven i verklig skvallerstil.¹⁶⁸ Det är alltså tydligt att detta var tidningens ”rabulistperiod”.¹⁶⁹

Vid åtskilliga tillfällen attackerade *Freja* tidningen *Aftonbladet* och anklagade denna bland annat för att vara ”Judarnas gynnare” och att den därigenom underminerade hela borgerskapet

¹⁶⁴ GHT 1838-10-24, 1.

¹⁶⁵ GHT 1838-09-15, 1.

¹⁶⁶ Leiska. ”Middle-class Gothenburg, Jewish Participation, and the Limits of Liberal Tolerance 1870–1900.”

¹⁶⁷ ”Stockholm” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-11-28, 2–3. Lamm attackerades även i *Göthen*. ”Juridisk Parallell. I” *Göthen*. 1838-12-15, 3. Anledningen var att oförtullade varor hade hittats i Lamms lager varpå en bokhållare tog på sig skulden, vilket enligt alla tidningar verkade väldigt misstänkt.

¹⁶⁸ ”Vargen, Hjorten, Lejonet och Alexander” *Aftonbladet i Stockholm*. 1837-10-21, 3.

¹⁶⁹ Fredriksson, Strand, Hadenius, Gustafsson. *Aftonbladet*, 67.

och att ”*Aftonbladet*, går ut på att i allt ruinera och förstöra städerna”.¹⁷⁰ Attackerna hängde oftast samman med judars rättigheter. Det intressanta är dock att *Aftonbladet* och dess artiklar, såväl egenhändigt författade som de insändare de publicerade, ger en mångfacetterad bild av tidningens inställning till judar och emancipationen. Å ena sidan hävdade de att de var ”bland de största förfäktare af religionsfriheten” och att de hade ”fullkomlig aktning för andras öfvertygelse i andeliga ämnen”, å andra sidan menade de att anledningen till att kristendomen var statsreligion var god, då avsikten med detta var att genom ”Frälsarens höga lära” undanröja ”äldre villfarelser” varibland ”äfvén det gamla testamentets och Judarnes offer varit räknade”. *Aftonbladet* ansåg att judar utgjorde ett samhälle i samhället, oavsett i vilken stat ”de än må vistas”, vilket var en vanlig kritik mot emancipationen. Artikeln, som publicerades 13 augusti 1838, varnade för att ge judar rättigheter eftersom då ”kunde äfvén Muhamedaner, Braminer, med flera främmande sekter begära att blifva inympade på den Svenska statskroppen med enahanda förmåner”. Slutsatsen var alltså att emancipationen skulle kunna leda till att Sverige helt kom att uppslukas av ”främmande sekter” och ge nationen både ”Spahis¹⁷¹ och Janitscharer”.¹⁷² *Aftonbladet* verkar således ha varit drabbat av proteofobi, de ansåg att religionsfrihet kunde leda till en upplösning av ordningen såsom den var och därmed var en fullständig emancipation av judar inte aktuell.

Att emancipationen skulle leda till ett förfall av Sverige men också vara negativt för judarna själva var en följetong i *Aftonbladet* under framförallt augusti och september 1838. En del av tidningens negativitet mot emancipationen låg i dess profil om att vara en fiende åt regeringen. De menade dock, som vi såg ovan, att de hyste respekt för andra religioner varibland judar och judendom var inkluderade. En insändare, uppdelad i två delar, med titeln ”Ännu några ord om den så kallade Jude-emancipationen” samt en artikel införd från *Spegeln* berömdes i *Aftonbladets* förord till dessa. I förordet till *Spegeln*-artikeln uppmärksammade *Aftonbladet* läsaren om likheten mellan denna och den ovan citerade titellösa artikeln från den 13 augusti 1838. *Spegeln*-artikeln, som i *Aftonbladet* var publicerad i utdrag, argumenterade för att Sverige ännu inte hade uppnått den grad av näringsverksamhet som skulle göra det möjligt för landet att emancipera den judiska befolkningen. ”Man har sagt, att Judarne skulle kunna amalgameras med Svenskarne i sinom tid” men de skulle alltid vara ”ett främmande folk”, enligt *Spegeln*. Hela artikeln var en varning mot emancipationen och tar som argument upp den ”erfarenhet”

¹⁷⁰ ”En utlännings åsikter” *Freja*. 1837-06-13, 2. Tidningens egen kursivering. Hädanefter flaggas inte tidningarnas kursiveringar utan det görs enbart om jag har valt att kursivera för att framhäva någonting i källtexten.

¹⁷¹ Turkisk kavallerist. ”Spahi” *Svenska Akademiens ordbok*. http://www.saob.se/artikel/?unik=S_08875-0281.V7bt (hämtad 2019-11-25).

¹⁷² *Aftonbladet i Stockholm*. Titellös artikel. 1838-08-13, 5.

av judar man kunde hämta från ”Pohlen, Ungern, Ryssland, vissa trakter af Tyskland, i Marocco och Turkiet” där de ”hvimla” i ”millioner och hundratusental”. Om ”juden” skulle få fri bosättningsrätt skulle det vara att släppa lös ”[s]chackrerier, ocker, förskotter, venalitet” på landsbygden. Snart skulle alla bli i beroendeställning till judar. En bonde skulle inte ens kunna ”sälja en höna eller en kalf, utan att begära tillstånd af byns Jude, som mäklar köpslutet”. Lyx, lån och skulder skulle komma att drabba landet. Vilken erfarenhet var det då man åberopade? Det var resebeskrivningar som var källan till att det var ”allmänt” känt och som ledde till ”den slutsatsen, att Sverige skall innan kort blifva ett annat Pohlen, ett nytt *Gosen* för det ’Utvalda Folket’”.¹⁷³

I förordet till den första delen av insändaren ”Ännu några ord om den så kallade Jude-emancipationen” lyfte *Aftonbladet* fram att såväl den svenska grundlagen som ”Judarnes *egna* statuter” var hinder för en ”fullständig emancipation”. I själva insändaren menades det på att borgerskapets motstånd mot emancipationen inte var hämtat från något egenintresse utan snarare handlade om att borgarna värnade om det ”allmänna intresset”. Återigen varnades det för ”flärd och lyxvaror” liksom att ”procenteriet” och ”lurendrejeriet” skulle öka på landsbygden. Fri bosättningsrätt var orättvist då det skulle ”påtvunga” landsbygden ”Judkoloniseringen”. Det främsta argumentet mot emancipation som insändaren drev var att ”de” aldrig kommer att ”upphöra att bland oss utgöra ett *främmande* folk”. Märk väl att de själva valde att betona ordet ”främmande”, som för att förstärka sitt budskap. Skulden för främlingsskapandet lades på judarna och deras seder som gjorde dem till främlingar men också deras partikularitet.¹⁷⁴ Fri bosättningsrätt kom redan i september att dras tillbaka och judisk bosättningsrätt fortsatte att enbart gälla de fyra tillåtna städerna.¹⁷⁵ Här ser vi alltså en upprepning av de fördomar som man försökte stävja och attackerade i *Dagligt Allehanda* redan 1815.¹⁷⁶ Även om det enbart hade gått 23 år så menar jag att det är ett tecken på de sega strukturer som antisemitismen utgör: de negativa fördomarna var härskande i den allosemitiska diskursen i Sverige under perioden och hade varit det sedan 1500-talet och kom så att vara under lång tid framöver.

Skogman, men även judarna själva, klandrades för att bibehålla ”Judeskapet”, något som beskrevs som synnerligen negativt. Insändaren i *Aftonbladet* menade att det inte var så lätt som att ”Juden blifver *Svensk*, blott man ger honom namnet och säger, att *han är det*”. Det var

¹⁷³ Titellös artikel. Det mesta hämtat från *Spegeln* 1838-08-16. *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-08-17, 2–3.

¹⁷⁴ .n. ”Ännu några ord om den så kallade Jude-emancipationen” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-01, 2–3.

¹⁷⁵ Valentin. *Judarna i Sverige*, 79–80.

¹⁷⁶ Cederholm. *Dagligt Allehanda*, 1815-11-14, 9–10.

oerhört svårt för ”Juden”, på grund av dennes ”lag, religion, och årtusendens historia”, att ”afkläda sig Judskapet och rena sig från den Judiska nationaliteten, afsöndringsandan och främlingskarakteren” utan det skulle kräva ”den allrahögsta bildningens skärseld”. Att det i princip skulle vara omöjligt för ”juden” att bli ”svensk” är en röd tråd som följer genom insändarens andra del: kärleken till ”*penningen och penningars förvärfvande*” satt rotat i själen vilket skulle göra att denna ”kast” skulle konkurrera ut de ”svenska” köpmännen. Intressant är dock att en av anledningarna till detta var att emancipationen enbart var borgerlig och inte politisk vilket skulle göra att ”juden” inte skulle kunna bli fullt jämlik med svenskarna.¹⁷⁷

Vad lockade dock ett svenskt medborgarskap då ”han som *Jude*” var medborgare i ”det öfver hela verlden utbredda judskapet och den lokala nationalförsamling eller synagoga”? Frågade sig insändaren vilken menade på att ”amalgamation”, med vilket menades assimilering, var omöjligt men det märks tydligt att det sågs som önskvärt. Juniförordningen hade ”gjort det omöjligt för Judarna, att verkligen nationalisera sig som Svenskar och att upphöra att vara ett främmande folk”.¹⁷⁸ Främst var det dock ”judens” eget fel:

[de kan] ändock icke upphöra att bland oss utgöra ett *främmande* folk, hvilket betraktar oss sjelfva som *främlingar*, oaktadt de fått enahanda rättigheter som landsmän. Någon rättvisa i åtgärden vore åtminstone föreställbar, om Juden blefve *Svensk* – ty religionen och skillnaden emellan Kristna och Mosaiska trosbekännelserne hör ej hit – men att Judarne skola erhålla alldeles samma rättigheter och förmåner som Svenskar, och att *vi skola* betrakta dem som medborgare och landsmän, under det de ändock fortfara att vara Judar och att betrakta oss som ett främmande folk, se deruti ligger på en gång den största skadligheten och den största orättvisan, *eller frånvaro af all reciprocitet*¹⁷⁹

Självklart kan vi inte anta att *Aftonbladet* helt ställde sig bakom *alla* de punkter som insändaren lade på bordet men däremot verkar tidningen ha ställt sig bakom många av ståndpunkterna. Detta baserar jag dels på att insändarna hyllades av tidningen, dels på att många av de åsikter som fördes fram återfinns bland *Aftonbladets* egenproducerade artiklar.

Aftonbladet i Stockholm och GHT hade alltså olika förhållningssätt till emancipationen men det finns några likheter dem emellan: båda tidningarna var liberala och ansåg sig själva vara i opposition till regeringen och båda grundades på 1830-talet (1830 respektive 1832). En stor skillnad ligger i det geografiska, *Aftonbladet i Stockholm* och *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*. Om vi tar i beaktande skillnaden mellan städerna bör det förstås i ett annat ljus.

¹⁷⁷ ..n. ”Ännu några ord om den så kallade Jude-emancipationen” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-08, 3.

¹⁷⁸ ..n. ”Ännu några ord om den så kallade Jude-emancipationen” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-08, 3.

¹⁷⁹ ..n. ”Ännu några ord om den så kallade Jude-emancipationen” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-01, 3

På 1820-talet hade liberalismen etablerat sig i Sverige och växte i styrka:¹⁸⁰ handelsstaden Göteborg kom att bli liberalismens högborg i landet medan Stockholm var en mer konservativt färgad ämbetsmannastad. Men *Aftonbladet* var ju också liberal? Förvisso, men läsekretsen var annorlunda: i Göteborg var inte antisemitismen utbredd bland folket på samma sätt som i Stockholm.¹⁸¹ I läsekretsen finner vi alltså en annan förklaring, *Aftonbladet* var färgad av den utbredda judefientligheten i huvudstaden medan GHT, som liksom *Aftonbladet* såg sig som liberalismens fanbärare, inte hade en läsekrets med lika negativt laddade åsikter om judar. Borgerskapet i de båda städerna var dock emot emancipationen och i Göteborg var det framförallt borgerskapets äldste som opponerade sig.¹⁸² I det utlåtande som kom från Norrköpings borgerskaps äldste 1835 angående judarna i staden var omdömet ett annat, de hyllades för sin ”idoghet och omtänka” och för att de var ”laglydiga och fridsamma”. Däremot fanns det judehat i Norrköping men av vad som framkommit av memoarer var det främst i skolans värld där kristna barn betedde sig illa mot judiska barn och att lärare ska ha ignorerat sådant beteende.¹⁸³ Både *Aftonbladet* och GHT ansåg dock att tillvägagångssättet av regeringen var felaktigt och ”misstycktes ej blott af Stockholms femtio äldste på det sätt som den emanerat, utan äfven af pluraliteten bland folket”.¹⁸⁴

Bilden av ”juden” som blir tydlig i framförallt *Aftonbladet* är dels ockraren men framförallt ”främlingen” som höll fast vid ”Judeskapet”. Det var en grupp i samhället som man hade ett ambivalent förhållande till. Samtidigt som de ovannämnda artiklarna publicerades fördömde *Aftonbladet* fördomar mot judar som förekom i en ”ströskrift” författad av präst, i alla fall enligt tidningens analys av texten.¹⁸⁵

Att judar var ”främlingar” var inte ett okänt argument utan användes av både Göteborgs och Stockholms 50 äldste, i sina utlåtanden till regeringen, emot Juniförordningens genomförande.¹⁸⁶ Det ”främmande folket” skulle således inte kunna bli ”svenskar”, enligt *Aftonbladet* och insändaren. Framförallt berodde det på ”Judeskapet” och det internationella ”medborgarskap” som detta medförde och var alltså inte ”religionens” fel. Här blir den allosemittiska diskursen synnerligen explicit: ”Juden” var annorlunda. Detta var ett argument

¹⁸⁰ Abenius. *Det självpåtagna uppdraget*, 25–26.

¹⁸¹ Carlesson. ”liksom Cato om Cartagos murar”, 34–38.

¹⁸² Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 355–358.

¹⁸³ Ivarsson, Brody. *Svensk-judiska pionjärer och stamfäder*, 168–170.

¹⁸⁴ ”Statstidningen rentvager det förflutna året. Eller en återblick till återblicken på återblicken” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-08-24, 3.

¹⁸⁵ ”Bokhandelsbulletin” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-09-12, 2.

¹⁸⁶ Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 355–358.

som kunde användas av såväl skribenter i artiklar och insändare men också ett argument som brukades av städernas 50 äldste i sina utlåtanden till regeringen.

Det är även denna bild av ”juden” som blir tydlig i *Frejas* många artiklar om emancipationen. Tidningen beklagade sig mycket över att man genom Juniförordningen försökt göra dem till svenskar och ”inkorporerade såsom Konungen *Judiska undersåtare*” men att de fortfarande utgjorde ”en egen, från Svenskarne afskiljd och för dem främmande nation, samt en formligen erkänd och konstituerad Stat inom Svenska Statskroppen; – en anomali alldeles ohörd i nyare tidens Lagstiftning och Statsrätt”. *Freja* menade att judarna hade blivit ”erkände bland oss såsom ett främmande folk och såsom en Stat i Staten”. Förargade skrev de att det fanns ”Judar, som gå omkring och beklaga sig öfver Kungörelsen af den 21 Sept.,¹⁸⁷ och som, för att dölja sanna förhållandet och de vunna fördelarna, söka inbilla enfaldiga Svenskar, att de tvertom förlorat rättigheter och fördelar” och ”ty värr finnas äfven Tidningsredaktioner, som underhjelpa Judarne i detta bemödande och fortfarande underhålla Allmänheten i denna irring”.¹⁸⁸ I diskursen kring Juniförordningen var alltså ”juden” ofta framställd som en främling men det var inte en hegemonisk diskurs, men nästintill. Vi ser ju samtidigt i GHT att man argumenterade för att ”juden” var precis som alla andra människor. Hur stor spridning denna åsikt fick bland de stora massorna i Sverige är dock osäkert.

2.2. Till salu finnes

I Götrets Bokhandel wid Riddarhustorget: Speculem Religionis Judaicae eller Beskrifning om Judarnes Religion och Ceremonier, af Löwe. 1 R:dr: Judar äro Judar och blifwa i ewighet Judar, 4 sk.; Om Judarnes Företräde, Wälde och Lycka, 8 sk.; Swåra bewis emot Judarne, 4 sk.; Judendomen, framställd ur de Rabinske Skrifterna, såsom en fiende till Christendomen och den ren Sedligheten, 15 sk. B:ko¹⁸⁹

Det enda denna bokhandel vid Riddarhustorget annonserade om i just den här annonsen 1825 var alltså böcker rörande judar och som går att utläsa ur titlarna var det inte några filosemitiska skrifter som salufördes. Det fanns andra böcker i bokhandels sortiment, vilket andra annonser vittnar om, vilket gör det talande att bokhandeln hade en särskild annons för dessa. En slutsats

¹⁸⁷ Vilken genomfördes efter stora protester mot Juniförordningen och Septemberförordningen drog således tillbaka många av de nyvunna rättigheterna för judar, exempelvis fri bosättningsrätt. Dock var ”vändpunkten” redan passerad, menar Valentin. Detta då judars rättigheter hade utökats och därmed hade dörren öppnats för en sann emancipation och religionsfrihet, vilken kom att genomföras steg för steg under de nästkommande decennierna. Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 372, 394–396.

¹⁸⁸ ”Hafva Judarne, genom Kungörelse af den 30 Juni och 21 September, vunnit eller förloradt?” *Freja*. 1838-10-23, 1–2.

¹⁸⁹ ”Till salu finnes” *Stockholms Dagblad*. 1825-10-27, 2.

som kan dras av detta är att böcker om judar och judendom förväntades sälja, annars hade det inte basunerats ut på detta sätt.

Under alla tre perioder annonserades det om böcker om judendom och judar och många var bestående inslag på annonssidorna som oftast hette ”Till salu finnes”. Ett annat exempel på en titel är:

Opartiska Politiska Tankar för och emot Judarna, Bewis att de utgöra en Stat i Staten, samt undersökning huru de skola, så fritt och gladt som möjligt, kunna hysas och dwäljas i ett land utan förfång och skada för andra Undersåtare¹⁹⁰

Hur opartisk var denna skrift? Utan tillgång till den är det svårt att säga men titeln antyder en viss linje. Det var dock Grevesmöhlen själv som skrivit texten och kan därmed sättas i relation till den debatt som rasade 1815.¹⁹¹

Vad vi kan utläsa av den stora mängd titlar som fanns,¹⁹² vilka berörde judar och judendom men också berättelser med judiska personer i huvudrollen, är att detta var ett populärt tema och att, som ovan nämnts, dylika böcker troligtvis sålde relativt bra. I källmaterialet har jag inte stött på några subskriptioner angående böcker om judar vilken verkar tyda på att det inte behövdes subskribenter då förlagen visste att sådana böcker skulle sälja. Subskriptioner var vid den här tiden vanligt och det finns flertalet annonser där det utropas att vissa böcker behöver subskribenter eller att en subskriberad bok nyss färdigställts.

Genrerna vari judar var centrala, av vad som går att utläsa ur titlarna i bilaga 1, sträckte sig från religion till barnböcker till politik. Det fanns alltså en stor mängd titlar och en stor mängd böcker som berörde judar och judendom under alla tre perioderna. Det intressanta här är inte vilka titlar som är återkommande utan att det under åren 1810 till 1840 fanns ett aldrig sinande intresse för judar och judendom i Sverige. Hur kom sig detta? Kan vi tala om en sorts ”exotifierande”? Var det för att ”juden” var annorlunda som intresset var så starkt? Den judiska gruppen i Sverige var relativt ny då första generationen kom under sent 1700-tal och deras antal var inte stort,¹⁹³ vilket kan ha väckt ett intresse för denna relativt lilla och nya grupp i landet.

¹⁹⁰ ”Till salu finnes” *Stockholms Dagblad*. 1824-09-04, 2.

¹⁹¹ ”Opartiska politiska tankar för och emot judarna” *Libris*. <https://libris.kb.se/bib/8231103> (hämtad 2020-01-22).

¹⁹² För att återge en stor del av de titlar som var i omlopp (många av dem var återkommande i de flesta tidningar och många under alla tre perioder) se Bilaga 1.

¹⁹³ 785 i hela landet 1815. Stockholm 481, Göteborg 215, Norrköping 54, Karlskrona 35. Valentin. *Judarna i Sverige*, 56. 1850 hade antalet judar ökat till 960 i hela landet, 440 i Stockholm, 417 i Göteborg och 89 i Norrköping och Karlskrona. Anna Besserman. "...eftersom nu en nådig försyn täckts hosta dem upp på Sveriges gästvänliga stränder". *Mosaiska församlingen i Stockholm inför den östjudiska invandringen till staden 1860–1914*. I *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies*, Svante Hansson (red.) Vol. 5, nr. 2, 1984, 15.

Sverige var i det närmaste ett lutherskt enhetsland under hela perioden och denna grupp, med främmande religion och seder, lär ha varit intresseväckande för många.

Många titlar var antisemitiska, såsom ”Judendomen, en fiende till Christendomen”¹⁹⁴ och ”Judar äro Judar och blifwa i ewighet Judar”,¹⁹⁵ eller i det närmaste konspiratoriska, såsom ”Om Judarnes Företräde, Wälde och Lycka”¹⁹⁶ och ”Judewäldets Undergång i Upplysningens Århundrade”,¹⁹⁷ medan andra titlar var mer neutrala, exempelvis ”Judarnes Chrönika”¹⁹⁸ och ”Speculem Religionis Judaicae eller Beskrifning om Judarnes Religion och Ceremonier, af Löwe”.¹⁹⁹ Huruvida de i själva texten var ”neutrala” i sin framställning av judendom och judar är en annan fråga, men titlarna ger inga klara indikationer. Märk väl avsaknaden av mer filosemitiskt orienterade titlar.

Böckerna var skrivna av kristna för kristna. Det var inte judiska röster som kom till tals och således blir det en kristen bild av judar och judendom som presenteras. Ett enskilt fall sticker ut. Detta då annonsen troligtvis var riktad åt judar. Den är skriven på tyska och vad som var till salu var följande ”Predigt, gehalten in der Jüdischen Synagoge zu Gothenburg”. Annonsen förklarar vidare att själva predikan hölls till följd av kronprinsen Carl Ludvig Eugenes (Karl XV) födelse. Vidare upplyses det att boken var till salu hos författaren ”H. Gans”²⁰⁰ och hos en ”F. U. Linde”.²⁰¹ En annan möjlig förklaring till annonsen kan ha varit att visa på judarnas hängivelse åt kungen och fosterlandet, men varför var den då på tyska? Troligare är att den var riktad till judar i Göteborg då tyska var det talade språket hos dem vid denna tid, vilket det kom att vara under lång tid.²⁰²

Bilden som ges av ”juden” och judendom i dessa titlar är till största delen en negativ sådan. Religionen är en fiende till kristendomen och judarna har haft ett ”Judewälde” i världen. En klar bild är att de ansågs vara annorlunda, vad annars kan utläsas av titeln ”Judar äro Judar och blifwa i ewighet Judar”? För stora slutsatser kan inte dras av en enskild titel men vad som dock

¹⁹⁴ ”Till Salu finnes” *Norrköpings Tidningar*. 1826-06-03, 3.

¹⁹⁵ ”Till Salu finnes” (*Nytt*) *Stockholms Dagblad*. 1825-10-27, 2. Dess fulla titel lär vara ”Judar äro judar och blifwa i ewighet judar, eller det brydsamma försöket att 1815, kosta Sverige hvad det kan, broderligen stöpa judar och svenskar i en form till nästa riksdag” och var en skrift som ställde sig emot förslagen om att göra ändringar i Judereglementet under 1810-talet. Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 314.

¹⁹⁶ ”Till Salu finnes” (*Nytt*) *Stockholms Dagblad*. 1825-10-27, 2.

¹⁹⁷ ”Till Salu finnes” *Stockholmsposten*. 1828-01-15, 4.

¹⁹⁸ ”Till Salu finnes” *Post och Inrikes Tidningar*. 1824-07-23, 7.

¹⁹⁹ ”Till Salu finnes” (*Nytt*) *Stockholms Dagblad*. 1825-10-27, 2. Dock annonseras det om denna bok samtidigt som många tydligt antisemitiska böcker. Därmed är det sannerligen osäkert hur neutral denna var. Se Bilaga 1.

²⁰⁰ Troligtvis en släkting till fattigläkaren Salomon Herman Gans. Carlesson. ”*liksom Cato om Cartagos murar*”, 39–41.

²⁰¹ *Göteborgsposten*. 1826-06-20, 4.

²⁰² Exempelvis diskuterades det fortfarande på 1860-talet huruvida predikningarna i synagogan skulle hållas på svenska eller tyska. Carlesson. *Den symboliska fattigvården*, 31–32.

kan sägas är att den allosemitiska diskursen i Sverige var stark och levande under hela perioden och många små komponenter pekar på att det överväldigande var en negativ syn. Om inte böcker om judar och judendom hade intresserat befolkningen hade böckerna inte marknadsförts. Därmed kan vi med ganska stor sannolikhet anta att intresset i Sverige var relativt stort med tanke på att det rörde sig om en ganska liten folkgrupp, vilken däremot hade en ”främmande” religion.

2.2.1. Spektakler

Liksom vi sett med boktitlar ger även teaterpjäsers titlar oss en uppfattning om bilden av ”juden” såsom den var i Sverige 1810–1840. En av de vanligaste pjäserna som ställdes upp var Richard Cumberlands pjäs ”Juden” från 1794, baserad på Gotthold Lessings *Nathan der Weise* från 1779.²⁰³ Pjäsen ifråga har klassificerats som filosemitisk.²⁰⁴ Detta förklarar varför den hyllades i princip enhälligt i liberal svensk press: den ansågs ta itu med många av de fördomar om judar som liberalismen ansåg sig bekämpa. Att liberalismens förespråkare stundom reproducerade sådana fördomar var något av en ”blind fläck”.²⁰⁵ Pjäsen ”Juden” var återkommande under hela perioden: så tidigt som 1813²⁰⁶ och så sent som 1840.²⁰⁷ Även om pjäsen sättes upp såväl i Göteborg som i Stockholm verkar intresset för den ha varit mycket större på västkusten.²⁰⁸ Där finner vi insändare som hyllar den och i en artikel kallad ”Theatern” den 28 november 1840 beskrivs ”[d]et vackra Skådespelet ’Juden’” varpå skådespelarna hyllades. En anmärkningsvärd sak är att då en ”Ljungdahl” hyllas nämns också hur han ibland ”förglömd sig [...] i afseende på dialekten”.²⁰⁹ Ansågs judar ha en speciell dialekt? Den första generationens judar hade invandrat främst från Tyskland. Var det därmed en tysk brytning som ansågs vara ”judisk”? Något svar på detta lär vi inte finna men det är ändå av intresse att det ansågs att judar hade en särskild dialekt. Vid det här laget (1840) hade ju nämligen en andra

²⁰³ Cheyette. *Constructions of ‘the Jew’*, 5 (fotnot 9). Pjäsen benämndes såväl ”the Jew” som ”the benevolent Hebrew” i England. Det var den första engelska pjäsen som porträtterar en judisk pengautlånare som huvudroll och hjälte. Cumberland trodde på teatern som en plats för att förändra publikens moral och denna pjäs hade som mål att utrota judefientliga fördomar i England. Jean Marsden. “Richard Cumberland’s the Jew and the Benevolence of the Audience: Performance and Religious Tolerance.” *Eighteenth-Century Studies*. Vol. 48, nr. 4, 2015.

²⁰⁴ Sutcliffe, Karp. Introduction, 13. Lessing skrev också ett annat filosemitiskt verk, *Judarna* från 1754.

²⁰⁵ Vilket inte är så konstigt. Då som nu finns det stora ”blinda fläckar” i samhället och i de rådande diskurserna.

²⁰⁶ ”Spektakel” *Aftonbladet i Götheborg*. 1813-12-06, 2.

²⁰⁷ ”Spektakel” GHT. 1840-11-18, 3.

²⁰⁸ På 1820-talet annonserades det flitigt för pjäsen i *Dagligt Allehanda*. Se exempelvis ”Spectacle” *Dagligt Allehanda*. 1825-09-10, 2.

²⁰⁹ ”Theatern” GHT. 1840-11-28, 2.

generations judar växt upp i Sverige och de lär inte, som förstaspråkstalare, haft någon ”särskild dialekt”.

Freja, aldrig sen att peka finger, ansåg att det var märkligt att ”den gamla goda Dramen: *Juden*” fortfarande fick heta just ”Juden” då den sattes upp 1838 och att titeln inte hade ändrats till ”Mosaiske Trosbekännaren”.²¹⁰ Detta påpekande, tillsammans med tidningens ofta ironiska användning av begreppet ”mosaisk trosbekännare”, lär ha varit ett sätt för *Freja* att påpeka de liberalas dubbelmoral. Å ena sidan skulle judar vid den här tiden betecknas ”svenskar av mosaisk trosbekännare” medan å andra sidan fick pjäsen ”Juden” behålla sin titel. Här blir åter den begreppslige ”juden” något som inte egentligen berör sin samtids verkliga judar utan snarare är en del av en diskurs där ”juden” kunde användas som vapen i de skriftliga slagen mellan tidningarna.

En av de få gånger en judisk röst hörs är i en insändare, undertecknad ”Israelit”, som protesterade mot anklagelser om att judiska ynglingar var mer högljudda på teatern än andra varefter ”Israeliten” försvarade de ”[u]ngherrar av Judiska nationen” som var högljudda i sitt hyllande av en viss talangfull skådespelare.²¹¹ Den var ett svar på en annan insändare kallad ”Ny Theateranekdot” vilken påstod sig vara hämtad från verkligheten,²¹² vilket ”Israeliten” bestämt dementerade.²¹³

Den begreppslige ”juden” verkar ha varit ett populärt tema i teatervärlden under tidigt 1800-tal. Det dyker upp flertalet pjäser med namn som ”Den narrade Juden”²¹⁴ och ”Götheborgaren och Juden”.²¹⁵ Vad som dock var vanligare än att själva pjäsen kretsade kring en ”jude” var att det i rollistan förekom namnlösa ”judar”. Exempelvis då ”Den okände Sonen” sattes upp finner vi i rollistan: ”En Krögare”, ”En Arrendator”, ”En ung Bondflicka” men också ”En Jude”.²¹⁶ De gånger då ”juden” var namngiven i en pjäs så påpekades det alltid ut att denne var just jude: ”Benjamin, Judisk Mäklare”,²¹⁷ ”Fru Abraham, rik Enka efter en Christnad Jude”²¹⁸ och ”Birman, Jude”²¹⁹ är bara en handfull exempel. Liksom i övriga sammanhang var det alltså viktigt att peka ut vilken som var ”jude”. Att diverse karaktärer i diverse pjäser identifierades som just ”jude” lär ha fyllt något syfte. Möjligtvis förklarade det karaktärens beteende eller

²¹⁰ ”Ett och annat” *Freja*. 1838-12-07, 4.

²¹¹ ”(Inlemnadt.)” *Aftonbladet i Göteborg*. 1827-12-10, 2.

²¹² ”(Inlemnadt.) Ny Theateranekdot” 1827-12-08, 2.

²¹³ ”(Inlemnadt.)” *Aftonbladet i Göteborg*. 1827-12-10, 2.

²¹⁴ ”Spektakler” *Aftonbladet i Göteborg*. 1816-09-12, 2. ”Spektakler” *Stockholms Dagblad*. 1826-12-22, 1.

²¹⁵ ”Spektakler” *Aftonbladet i Göteborg*. 1816-02-15, 2.

²¹⁶ ”Spektakel” *Dagligt Allehanda*. 1836-10-03, 3.

²¹⁷ ”Spektakler” *Dagligt Allehanda*. 1825-03-03, 2.

²¹⁸ ”Spektakler” *Dagligt Allehanda*. 1825-04-14, 2.

²¹⁹ ”Spektakel” *Stockholms Dagblad*. 1828-05-05, 2. ”Benjamin” och ”Birman” spelades av en ”Hr Deland” och ”Fru Abraham” spelades av en ”Fru Deland”. Dessa två var återkommande i rollerna som just judar.

dylikt. Vad detta visar oss är att utpekandet av ”juden” som den ”andre” var närvarande överallt: i annonser för böcker, för pjäser, för konkursmål och så vidare. Den rådande allosemittismen gjorde det i det närmaste nödvändigt att peka ut om en människa var jude eller inte och då undantag skedde var det för verkliga personer.

2.3. Myter

Under ”Blandade Ämnen” i *Aftonbladet i Stockholm* den 21 februari 1838 går det att läsa följande artikel med titeln ”Juden Barnamördare”:

Åtskilliga judar hysa ännu den olyckliga och afskyvärda fördom, att det skall bringa dem lycka i handel och andra företag, samt till och med befordra deras eviga lycksaliget, om de hafva hos sig kristligt marterblod. För lidet år blef en Herr Pätz's barn på det skändligaste sätt mördadt straxt utanför Düsseldorf. Man fann nemligen hvarje serskild kroppsdel sönderskuren, naglarna utgräfd ur fingrarna och tårna, ögon, mun, näsa, m. m., sönderstuckna, och alla pulsådor uppristade. Den omensklige juden hade förstätt locka barnet utom staden, der igenstoppat dess mun och derefter börjat sitt bödelsarbete. Knappt hade gerningen skett, förrän man fann barnets ännu varma lik. Dödssättet lemnade intet tvifvel, att anledningen varit att erhålla det s. k. marterblodet, och folket skockades nu hundradetals tillsammans, för att mörda alla judar i Düsseldorf. Polisen lyckades blott med möda att återställa ordningen²²⁰

Den fortsätter med att säga att flera personer och organisationer, inklusive ”judesamfundet”, hade skänkt pengar som skulle användas som belöning för gripandet av gärningsmannen. Denne ska ha blivit gripen vid gränsen till Nederländerna. Såsom det framställdes var det en fruktansvärd händelse och exakt samma artikel dök även upp i *Göteborgs Dagblad* den 7 mars samma år.²²¹ Enbart en artikel, dessutom en insänd sådan, har återfunnits som gör upp med denna gamla myt om ritualmord begångna av judar. En myt som återfinns från 1100-talet till vår samtid.²²² Det var i GHT som insändaren publicerades, vilken tog ställning mot denna rapportering och vände sig främst mot ”Det fjortonde Aftonbladet” (det vill säga *Aftonbladet i Stockholm*): ”Denna fasansfulla berättelse lär efter allt utseende vara hemtag ur *der Hanowersche Zeitung* och har nu, af en i Düsseldorf utkommande tidning, blifvit bevisad vara dels falsk och dels öfverdrifven”. Ett barn *hade* mördats i Düsseldorf men dock med ett enda knivhugg. Insändaren påpekade att ”[f]örbrytaren var ännu den 5:te i förra månaden [februari]

²²⁰ ”Blandade Ämnen. Juden Barnamördare.” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-02-21, 3.

²²¹ ”Blandade Ämnen. Juden Barnamördare.” *Göteborgs Dagblad*. 1838-03-07, 2.

²²² John. M. McCulloh. ”Jewish Ritual Murder: William of Norwich, Thomas of Monmouth, and the Early Dissemination of the Myth” *Speculum*. Vol. 72, nr. 3, 1997, 698.

icke upptäckt: men inga anledningar, att, såsom de begge tidningarne berättat, för ogerningens utöfvande misstänka en *Jude*, hafva under loppet af ransakningen yppat sig”.²²³

Denna myt var alltså seglivad i Sverige, liksom på många andra håll runtom i världen.²²⁴ Därmed kunde två tidningar publicera artiklar som i detalj gick in på hur mordet hade skett, utan att någon mördare ens hade blivit gripen. Dock fick det inte stå helt oemotsagt. Hur kom det sig att såväl *Aftonbladet i Stockholm* som *Göteborgs Dagblad* kunde publicera sådana artiklar utan att granska huruvida det var sant eller inte? Antog de endast att det var sant eftersom ritualmord antogs vara något som judar utförde? I artikeln står det, som vi sett ovan, att ”[å]tskilliga judar hysa ännu [...] fördom[en]” om att ritualmord ska ge dem framgångar i ”handel och andra företag”.²²⁵ Ordvalet tyder på att det var en föreställning som man tänkte sig var vanligt förekommande förr men att många fortfarande trodde på barnamordets lyckobringande kraft. Liksom med Ahasverus (se nedan) fanns det något spännande med sådana myter. En seglivad ”folkstro” om fruktansvärda barnamord som sällan kom fram i pressen men som i det närmaste var oproblematiskt att publicera i den rådande diskursen. Till saken hör att det var en kort artikel, som möjligtvis drunknade i nyhetsflödet. Artikeln dementerades aldrig av *Aftonbladet* och *Göteborgs Dagblad* såg inte heller några problem med att publicera den.

Ännu en notis, i *Norrköpings Tidningar*, den 31 juli 1824 berör myten om judiska barnamördare. Det ska ha skett ett barnamord i Mantua i Italien detta år: ”Pöbeln tillskrifwer Judarna denna illgerning, såsom fallet äfwen *werkligen war* i andra Länder *under medeltiden*”.²²⁶ Här ser vi att man från tidningens sida påstod att de barnamord utförda av judar var en verklighet under medeltiden, det sågs som ett faktum. Till skillnad från artikeln i *Aftonbladet* fjorton år senare anklagades inte judar för barnamordet rent ut utan *Norrköpings Tidningar* reserverade sig genom att skriva att det var ”pöbeln” som tillskrev judar detta brott. Det var en mycket försiktigare hållning än *Aftonbladet* och stämmer väl överens med tidningens profilering som nyhetsblad.

Ahasverus, den vandrande juden eller den evige juden. Denna myt förekommer vid ett flertal tillfällen i titlar på böcker till salu men nämns också då och då i olika sammanhang. I ett fall rapporterades det i *Aftonbladet* om att Ahasverus hade dykt upp i Marseille. Beskrivningen av mannen är ingående:

²²³ ”Insändt.” GHT. 1838-03-12, 2.

²²⁴ McCulloh. ”Jewish Ritual Murder”, 698.

²²⁵ ”Blandade Ämnen. Juden Barnamördare.” *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-02-21, 3. Min kursivering.

²²⁶ ”Utrikes Nyheter. Rom” *Norrköpings Tidningar*. 1824-07-31, 2. Min kursivering.

En högtbedagad gubbe, hvars isgråa skägg föll ned ända öfver bröstet. Hans kläder hade utseende af en tiggares, men han stödde sig på sin staf och betraktade de kringstående med majestätisk stolthet. Då tvenne polissergeanter kommo och begärde att få se hans pass, svarade han: *Jag är den evige Juden och behöfver således intet pass*²²⁷

Polisen grep därpå ”den mysteriöse gamle” och förde iväg ”den evige Juden utan all respekt”. Vidare kunde inte rapporteras men notisen avslutas med ”O tider, då sjelfva Jerusalems skomakare icke får gå fri!”²²⁸ Sättet som myten om Ahasverus framkommer i pressen på är mycket mildare än hur myten om judiska barnamördare rapporteras. Ahasverus-notiserna innehar ett drag av kuriosa och inte antisemitiska myter. Denna myt hade varit populär i Sverige under en längre tid.²²⁹ Därmed blir Ahasverusmytens popularitet snarare ett tecken på intresset för det judiska och mytiska snarare än ett bevis för negativa, antisemitiska myter såsom den om den judiska barnamördaren.

2.4. Orienten

Mycket av nyhetsrapportering var korta notiser och ibland i form av vad som idag kan liknas vid anekdoter eller rykten: vari vi återfinner ”juden” i Orienten. Nyhetshändelser var av olika art, liksom nu, och kunde beröra krig, katastrofer och epidemier men också individuella människors livsöden. Ett exempel är en anekdotliknande rapportering om en ”ung Handlande af Judiska nationen”: ”som hade på gatan anfallit en Maurisk käring med owett, blef dömd till bålet, och hon att dränkas. Juden gick öfwer till Islam eller Mahomedanska läran, för att få behålla lifwet; men detta tjente honom intet annat, än att han, i stället för att bli bränd, blef huggen i stycken”.²³⁰ Huruvida denna händelse faktiskt inträffade är oklart men det rapporterades i flera tidningar. Vad var intresset bakom en sådan rapportering? Möjligtvis de hårda straffen som visade på brutalitet i ”Orienten” eller det faktum att den unga handlaren var villig att överge sin religion för att rädda sitt liv, vilket misslyckades. Det verkar troligt att det sistnämnda var den mest avgörande faktorn till publiceringen då sådana berättelser om judiska personer verkar ha intresserat läsarna då det visade på den begreppslige ”judens” ombytlighet.

Något som ofta förbisetts i historieskrivningen och i forskningen kring stereotypiseringar av judar är ”judinnan” som stereotyp. Denna skiljer sig mellan olika delar av Europa. I Tyskland och Frankrike var 1800-talets ”begreppsliga judinna” oftast en exotisk och sensuell *belle juive*,

²²⁷ ”Blandade Ämnen. Den mystiske resanden” *Aftonbladet i Stockholm*. 1839-08-17, 4.

²²⁸ ”Blandade Ämnen. Den mystiske resanden” *Aftonbladet i Stockholm*. 1839-08-17, 4.

²²⁹ Nyman. *Press mot friheten*, 123.

²³⁰ ”Tripoli” *Göteborgsposten* 1825-02-15, 2. Denna notis återfinns även i *Göteborgs Tidningar* 1825-02-17.

vilken ofta var ackompanjerad av tragisk självuppoffring.²³¹ I engelsk 1800-talslitteratur dyker en annan bild upp: ”judinnan” som den perfekta och idealiserade borgerliga kvinnan. Berättelser om konverteringar av judinnor var synnerligen populära i evangelisk litteratur under första hälften av 1800-talet och dessa kretsade ofta kring den judiska kvinnans kamp mot den förlegade och patriarkala judendomen. ”Judinnan” användes som en kontrast mot ”juden” och där den judiska mannen var energisk, turbulent och eruptiv var den judiska kvinnan ödmjuk, undergiven och introspektiv, därmed var hon en idealtyp för konverteringar i den här formen av litteratur. Många gånger skrevs sådana verk av kristna som om det var konverterade judinnor som själva skrev dem och de följde ofta samma mönster. Judinnans judiskhet var ett sätt att göra dessa konverteringar till ”mirakel” i berättelserna och ett sätt att inom dessa kretsar bekräfta sin supersessionistiska hållning.²³²

I den svenska pressen dyker ”judinnan” upp i berättelser som publicerades i tidningarna och ger flera olika bilder av denna stereotyp. Oftast är det den tyska bilden, det vill säga den exotiska och sensuella ”judinnan”. Dock bör anmärkas att det inte var särskilt vanligt förekommande med historier om ”judinnan”, ”juden” förekom avsevärt mycket oftare. Det är enbart en handfull exempel på artiklar eller berättelser vari ”judinnan” figurerar. Exempelvis rör det sig om reseskildringar. I det stockholmska *Aftonbladet* den 18 januari 1837 är en reseskildring från Damaskus publicerad. Det var en major Skinner, anställd hos brittiska Ostindiska kompaniet, som hade besökt staden och han berättade att de ”Kristna och Judiska qvinnor” som han såg ”understundom obeslöjade” hade ”de skönaste anleten i verlden”.²³³ Det är som sagt mycket vanligare med ”juden” än ”judinnan” och den senare dyker främst upp i samband med Orienten. Såsom i resebeskrivningen ovan. Det är därmed svårt att tala om en allosemitisk diskurs om ”judinnan”, den verkar i vart fall inte ha varit lika hegemonisk och inte i närheten lika intressant för den samtida publiken i Sverige. Ett ämne som däremot verkar ha varit av intresse var själva religionen, vilket ofta kopplats samman med ”judinnan” i engelsk litteratur.²³⁴ I den svenska periodiska litteraturen återfinns inte denna koppling.

I tidningarna i den engelskspråkiga delen av världen kom Damaskusaffären, det vill säga pogromerna i Osmanska riket kring 1840, att bli ett hett debatterat ämne och fördömt över hela det politiska spektrumet.²³⁵ I Sverige fick aldrig Damaskusaffären sådana proportioner utan var

²³¹ Valman. *Bad Jew/Good Jewess*, 151.

²³² Valman. *Bad Jew/Good Jewess*, 167–168.

²³³ ”Egyptierne och de kristne i Damascus” *Aftonbladet i Stockholm*. 1837-01-18, 3.

²³⁴ ”Judinnan” kopplades även ofta samman med modernitet, patriotism och andlighet. Det vill säga positiva egenskaper vilka stod i skarp kontrast till hur ”juden” porträtterades. Valman. *Bad Jew/Good Jewess*, 167.

²³⁵ Rubinstein, Rubinstein. *Philosemitism*, 8.

snarare enbart något som det rapporterades om i tidningarna. Det förekom inte några rena åsiktsartiklar där pogromerna fördömdes men tonen i rapporteringar visar att det var något som man tog avstånd ifrån.²³⁶

Post- och Inrikes Tidningar var en av de tidningar som rapporterade flitigast om Damaskusaffären. Det var även oftast i samband med utrikesnyheter, främst angående Orienten, som judar nämndes i *Statstidningen* under de tre perioderna. Under period 1 var tidningen uppdelad i *Post-tidningar* och *Inrikes Tidningar* men på det stora hela skiljer det sig inte åt då det var vanligare att judar nämndes i den förstnämnda. Händelseutvecklingen angående pogromerna på Rhodos och i Damaskus följdes noggrant men något stöd såsom det från England var inte närvarande i den svenska pressen. Sättet som förföljelserna rapporterades på visar att det var något som man tog avstånd från, men något direkt upprop för att stödja de förföljda judarna återfinns inte. *Statstidningen* följde med intresse och rapporterade flitigt angående den franska konsulns inblandning i Damaskus-pogromerna.²³⁷ Vad som kan sägas är att Damaskusaffären inte fick sådana proportioner i Sverige som i den engelskspråkiga delen av världen.

I pressen rapporterades det flitigt från Orienten och reseskildringar från detta geografiskt svårdefinierade område var vanliga.²³⁸ Under period 3 (1836–1840) dök det upp rapporter om att pesten hade brutit ut i Turkiet och att muslimer, judar och kristna hade drabbats. I rapporterna finns inga tydliga kopplingar till den gamla myten om att judar spred pesten. Här skiljer sig alltså nyhetsrapporteringar om pest sig väsentligt från den som Nyman funnit i 1770- och 1780-talens press: under den perioden menades det i pressen att judarna bar skulden för pesten, dock inte att de spred den uppsåtligt utan att de gjorde på grund av dålig hygien och ignorans.²³⁹ Sådana tankar förekommer inte alls i materialet från period 3.

Det är en otydlig bild av ”juden” i Orienten som framträder i den periodiska litteraturen. Det intressanta är dock att skribenterna alltid var måna om att nämna judar i såväl notiser som resebeskrivningar från Orienten. I majoriteten av fallen så rörde det sig endast om korta och intetsägande anmärkningar om den judiska befolkningen eller om enskilda judiska personer. Vi ser inte heller någon direkt ”orientalisk jude” som en stereotyp men Orienten och judar var förknippade med varandra. Varför är svårt att säga men stämmer väl överens med den övriga

²³⁶ Jag reserverar mig härmed vid att det möjligen förekom dylika åsiktsdrivna artiklar under åren efter 1840.

²³⁷ ”Utrikes Underrättelser. Frankrike” *PoIT*. 1840-06-15, 1. ”Utrikes Underrättelser. Frankrike” *PoIT*. 1840-07-23, 1–2.

²³⁸ Nordafrika och Mellanöstern verkar vara den vanliga definitionen på ”Främre Orienten” vilket är det som ”Orienten” i pressen syftar på.

²³⁹ Nyman. *Press mot friheten*, 118–119.

utrikesrapporteringen: judar var av intresse för läsarna och därmed rapporterades det om händelser som berörde judiska personer.

2.5. Religion

Judendomen som arkaisk och förlegad var en tanke som många gånger kom till uttryck i tidningarna. Under period 1 var det främst de begynnande förändringarna av gudstjänst och traditioner som var av intresse. Denna förändring tillskrevs en ”tilltagande upplysning” som gav judar rättigheter men också gjorde att judar själva ville förändra sina ritualer och: ”1) att Judarnes Gudstjänst skall hållas på Tyska; 2) att Sången skall beledsagas med orgelmusik; och 3) att Judiska Fruntimren, gifta så wäl som ogifta, skola äga att biwista Gudstjensten i samma rum som mankønet”.²⁴⁰ Det var med en positiv ton som dessa reformer beskrevs och det finns flera artiklar som berörde dessa: ”I förrgård [10 juli 1817] firades här [Köpenhamn] den första Judiska Gudstjänst på Danska Språket. Församlingen utgjorde omkring 400 personer”.²⁴¹

Posttidningar proklamerade 1817 att det ”nu är utan allt twifwel” att regeringen i Preussen ”liksom den Danska, har tilldelt Judarne i Berlin den rättigheten att hålla deras Religions- och Andakts-öfningar, såsom ock Confirmationen, på deras modersmål; så börjar man förmoda, att Judarne i flera orter och Länder skola få sig denna rättighet tillagd, som utan twifwel är gagnande för deras barn”.²⁴² Här ser vi ett exempel på det ”positiva”, nämligen att det skulle komma att gagna barnen. Artikeln i *Posttidningar* skrevs utifrån en kontext där majoriteten av svenska judar talade tyska eller jiddisch som modersmål samtidigt som en gryende nationalism återfanns i samhället vilken hade som mål att skapa en gemensam nationell identitet. Därmed sågs det med blida ögon på en utveckling som kunde leda till att svenska kom att vara det talade språket bland Sveriges judiska befolkning.

Då själva den judiska religionen beskrevs, vilket inte skedde särskilt ofta, gjorde man det med Nya testamentet i åtanke. De olika grupperingarna som fanns i deras samtid sågs som direkta efterföljare till de grupperingar som nämns i Nya testamentet, och då främst fariséer och sadducéer:

Judaismen kallas den lära, som Judiska församlingen bekände, och som är utvecklad i Mosis fem böcker. Afwikelser från allmänna trosreglerna tilläts sig Phariseerne, Saduceerna och Esserna, hwilka ofta nämnas i det nya Testamentet. Deras moralbok kallades Talmud.²⁴³

²⁴⁰ ”Strödda Underrättelser.” *Stockholmsposten*, 1813-01-14, 3.

²⁴¹ ”Köpenhamn” *Posttidningar*. 1817-07-26, 1.

²⁴² ”Bref från Mayn” *Posttidningar*. 1817-11-03, 1.

²⁴³ ”Kort Beskrifning på de Allmännaste Religionssekter” *Aftonbladet i Götheborg*, 1827-05-25, 2.

Dessa rader är hämtade från en artikel i *Aftonbladet i Göteborg* med titeln ”Kort Beskrifning på de Allmännaste Religionssekter”. Här beskrivs flertalet religioner med, som artikels titel antyder, väldigt korta beskrivningar.²⁴⁴ Det är för sin samtid neutrala beskrivningar men utifrån ett kristet perspektiv. Man får ha i åtanke att språket inte alltid var anpassat för att beskriva andra religioner på deras egna villkor och under 1800-talet använde sig de judiska församlingarna av kristna begrepp för att beskriva sin egen verksamhet, exempelvis kantor.²⁴⁵ Språket är i detta fall en viktig faktor. Stundom användes ”Judekyrka” istället för synagoga, även om den sistnämnda benämningen också användes. Detta såväl under period 1 som period 3.²⁴⁶ Likaså var ”judisk kyrkogård” ett använt begrepp.²⁴⁷ I majoriteten av de notiser som tar upp judiska begravningsplatser benämns de dock som just begravningsplatser.²⁴⁸

I en artikel, av åtskilliga, om försöket 1825 att skapa ett judiskt hemland på Grand Island i Niagarafloren,²⁴⁹ vilket *Stockholmsposten* ansåg ha goda förutsättningar för att lyckas, likställdes de ”Ortodoxa och Heterodoxa” med ”Fariseer och Saduceer”.²⁵⁰ Här är således åter ett exempel på att den samtida judendomen kopplades till den antika på ett sätt som idag inte hade varit accepterat på samma sätt. Forskare, såsom Ann Conway-Jones, vänder sig emot denna uppfattning och påpekar att judendomen ofta har setts som statisk och förlegad,²⁵¹ vilket överensstämmer med det språkbruk som kringgärdade judisk religion under den här perioden.

Denna stereotypa bild av en statisk religion fast i det förflutna dyker upp bland de artiklar som skrevs om de religiösa reformer som genomfördes i framförallt Tyskland. I en artikel i *Aftonbladet i Göteborg* den 15 december 1827, vilken var hämtad ur *Stockholms Mercurius*²⁵²

²⁴⁴ Exempelvis: ”Mahometaner kallas de, som följa Mahomets lära, tolkad och framställd i Alkoranen. Deras hufwudsats är: Det gifwes en Gud, och hans profet är Mahomet”. ”Kort Beskrifning på de Allmännaste Religionssekter” *Aftonbladet i Göteborg*, 1827-05-25, 2.

²⁴⁵ Carlesson. *Den symboliska fattigvården*, 23.

²⁴⁶ ”Förlorade Saker” *Norrköpings Tidningar*. 1817-09-24, 4. ”Åstundas köpa” GHT. 1838-08-04, 4.

²⁴⁷ ”Diverse: Belöning af 50 R:dr” GHT. 1836-09-07, 4. Detta i en avisering om att begravningsplatsen blivit utsatt för skadegörelse och att ”Ornamenter” blivit bortstulna. ”För de, som kunna upptäcka våldsverkarne å Judiska Kyrkogården utom Staden, samt återställa de bortstulne Ornamenten, erhåller en belöning af 50 R:dr, då anmälan göres på Adress-Contoret.”

²⁴⁸ ”Kungörelser” *Norrköpings Tidningar*. 1827-04-28, 3.

²⁴⁹ Här, år 1825, i närheten av Buffalo, New York, grundade Mordecai Manuel Noah en bosättning kallad Ararat, uppkallad efter berget där arken ska ha landat. Detta skulle bli ett samhälle där all världens judar skulle kunna bo till dess att de kunde återvända till det heliga landet. Projektet blev dock ett misslyckande. För vidare läsning se S. Joshua Kohn. ”Mordecai Manuel Noah’s Ararat Project and the Missionaries” *American Jewish Historical Quarterly*. Vol. 55, nr. 2. 1965: 162–196.

²⁵⁰ ”Tidningar från Utrikes Orter. Förenta Staterna” *Stockholmsposten*. 1825-11-10, 4.

²⁵¹ Ann Conway-Jones. ”Contempt or Respect? Jews and Judaism in Christian Preaching” *The Expository Times*. Vol. 127, nr. 2, 2015, 71.

²⁵² *Stockholms Mercurius* eller *Stockholmske Mercurius* var en tidning som gavs ut under några få år med start 1827. Det var en politisk tidning som blev drabbad av indragningsmakten. ”Stockholms Mercurius” *Sveriges periodiska litteratur*. *Kungliga Biblioteket*. http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_90.htm (hämtad 2019-11-19).

berördes ”Judarnes Reformation”, som det kallades. Denna reformation ansågs vara ”en ibland de tilldragelser, som hvarje vän af människoslägtets fortskidande på bildningens bana med glädje förnimmer, och som den kommande tiden skall anse som en af vår tids wälsignelserika frukter”. Denna reformation ansågs leda till att den ”upplystare delen af nationen” tagit till sig ”renare moraliska religionsbegrepp” och att deras ritual för ”gudsdyrkan” blivit ”förnuftigare”. Artikelns författare förundrades över att det judiska folket ”inom sig sjelf äger resurser för sin bildning”. I hänseende till detta berömdes judar för att de saknade behovet av ”proselytmakares fruktlösa mödor eller renegaters egennyttiga skrymtan”. Det menades dock att det inte var judar som skulle ha äran för ”[d]enna den Mosaiska Religionens reform” utan att det var en ”tydlig följd” av den ”välgörande” kontakten mellan judar och ”de Christna folkslagen”. Därmed ”anse wi det wara en af Christendomens skönaste triumfer, att den icke allenast förmår att bilda inom sig, utan äfwen bredewid sig”. Judar bar alltså inte ansvaret för reformjudendom; det var i den svenska diskursen en produkt av kristendomens välgörande inflytande och ett tecken på dess moraliska suveränitet. I det närmaste skadeglatt anmärkte artikelns författare att ”det nya Israelitiska templet i Hamburg” blivit uppfört till ”de, sig kallande, renlärige Judarnes största förargelse”.²⁵³ Ett bygge som ortodoxa rabbiner från många länder i Europa hade försökt stoppa.²⁵⁴ Artikeln avslutas med en uppmaning:

Wi rekommendera hos de i Sverige bosatte Judar, att närmare underrätta sig om deras Tyska Religionsförwandters Reform, och hoppas, att den af alla dem, som ej enwisas för löjlige religionsbruks och en snöplig morals bibehållande, skall med nöje pröfwat och antagas²⁵⁵

Den judiska ”reformationen” ansågs alltså vara en synnerligen positiv företeelse och man ville gärna se en sådan även i Sverige. ”Judarnes Reformation i Tyskland” är en artikel som fungerar som ett tydligt exempel på den allosemitiska diskursens perspektiv på judar och judendom som fanns i Sverige vid den här tiden: moralen var ”snöplig”, religionsbruket var ”löjligt” och behövde reformeras för att bli ”förnuftig” samt att den kristna religionen var ur ett moraliskt hänseende överlägsen.

Att reformjudendomen var att föredra för ”upplysta” och ”bildade” människor är särskilt tydligt under period 3. I *Norrköpings Tidningar* gick det den 15 november 1837 att läsa om

²⁵³ ”(Införes på begäran ur Stockholms Mercurius.) Judarnes Reformation i Tyskland” *Aftonbladet i Götheborg*. 1827-12-15, 2–3.

²⁵⁴ Jacob Katz. Towards a Biography of Hatam Sofer. I *Profiles in Diversity: Jews in a Changing Europe 1750–1870*. Frances Milano, David Sorkin (red.). Detroit: Wayne State University Press 1998 (1990), 223.

²⁵⁵ ”(Införes på begäran ur Stockholms Mercurius.) Judarnes Reformation i Tyskland” *Aftonbladet i Götheborg*. 1827-12-15, 3.

”Judarnes i Polen påfwe, Öfwerrabbinern, Jakob Eiger” som hade avlidit. Han liknas vid ”Påfwen i Rom”.²⁵⁶ Artikeln fortsätter sedan:

Hemmastadd i Talmud, war han likwäl i allt annat wetande *en fullkomlig idiot, och ifrade derföre emot tidens upplysning*, som han ansåg såsom en religionens fiende. De akademiskt bildade Tyska Rabbinernas Judendom ansågs af honom såsom ett farligt kätteri, utan att han ens gjorde sig beswär att undersöka den. I Polen, der han hade stort inflytande, hafwa af denna orsak Judarne hittills stått på de lägsta stegen af mensklig bildning²⁵⁷

Här ser vi alltså ett tydligt ställningstagande vilket ligger väl i linje med de övriga påpekanden som gjorts: den ortodoxa judendomen var något negativt medan reformjudendomen var, mestadels, positiv. Vi finner inga påståenden om att reformjudendomen skulle vara förrädisk, då ”de ser ut precis som oss”, eller att den orsakar ondska i form av modernism, vilket var fallet i bland annat de lågkyrkliga kretsarna under senare delen av 1800-talet.²⁵⁸

Reformjudendomen ansågs alltså vara bra för att den var liberal och framtidsorienterad medan ortodox judendom ansågs dålig eftersom den, såsom den framställdes i tidningarna, var förlegad och konservativ. Traditionell judendom hade under 1700-talet, i samband med Upplysningens framväxt, allt mer börjat betraktas som arkaisk och bakåtsträvande på grund av dess ”rigida traditioner”. Det ansågs att de judiska traditionerna gjorde religionen och judar helt ”oförmögna att ställa sig i framstegets tjänst”.²⁵⁹ I Sverige under perioden 1810–1840, en tid då liberalism och med den upplysnings- och bildningsideal var på uppåtgående, fanns dessa tankar om en rigid traditionsbunden religion och var framförallt riktade mot vad som benämndes som ”ortodox judendom”. Att liberalismen fick sitt genombrott under perioden förklarar varför den gryende reformjudendomen sågs som positiv: den delade både upplysnings- och bildningsideal med den liberala borgerligheten.²⁶⁰ Följaktligen fick reformjudendom en positiv stämpel, som bland annat mer ”förnuftig” och ”upplyst”, i den allosemitiska diskursen men inte utan att äran för denna ”reform” gavs till kristendomen.

Hur judendom beskrevs fångar alltså in flera aspekter. Dels bilden av den judiska religionen som arkaisk och förlegad, dels bilden av att reformjudendomen var en manifestation av

²⁵⁶ ”Utrikes Nyheter. Berlin” *Norrköpings Tidningar*. 1837-11-15, 2.

²⁵⁷ ”Utrikes Nyheter. Berlin” *Norrköpings Tidningar*. 1837-11-15, 2. Min kursivering.

²⁵⁸ Anna Besserman. Den lågkyrkliga väckelsens syn på judar och judendomen. I *Judarna i det svenska samhället*, Kerstin Nyström (red.) Lund: Lund University Press, 1991.

²⁵⁹ Berggren. *Blodets renhet*, 28.

²⁶⁰ Se *Haskalah* för den ”judiska upplysningen”. Se Carleson. ”liksom Cato om Cartagos murar”, 10–12, 88–89 och Edward Breuer. Enlightenment and Haskalah. I *The Cambridge History of Judaism. Volume VII: The Early Modern World, 1500–1815*. Jonathan Karp, Adam Sutcliffe (red.). Cambridge: Cambridge University Press 2018.

liberalismens framsteg, något som återfinns i andra delar av världen vid den här perioden.²⁶¹ Vi ser också en gryende uppdelning mellan ”östjude” och ”västjude”: den schackrande och bakåtsträvande östjuden och den upplyste och förståndige västjuden. Denna bild kom att cementeras under 1800-talets andra hälft.²⁶²

Ortodox judendom sattes framförallt i kontrast till Upplysningen, som vi har sett i det här avsnittet. Att just dessa sågs som motpoler var alltså relativt vanligt förekommande i Sverige, vilket inte var unikt. Idén om att dessa två var motsatser återfanns under stora delar av artonhundratalet, bland annat i tysk litteratur.²⁶³ Det rör sig alltså om en bild av judendom som återkopplade till den större europeiska diskursen, liksom även bilden av ”juden” som ockrare. Sverige var under 1800-talet starkt influerat av den tyska kulturen och det är därmed inte konstigt att återfinna samma idéer i tysk litteratur som i svensk press.

2.5.1. Omvändelser

Kristnandet av judar var något som det flitigt rapporterades om i tidningarna och det ansågs vara väldigt positiva händelser. Notiserna berörde inte enbart judar som döptes i Sverige utan likaså så kallade ”judedop” runt om i Europa. Att det var något speciellt tyder också en bokannons på: ”På alla Boklådor i Stockholm finnes: Jesu Dop med Helig Ande och med Eld, framställt wid en Judisk Ynglings Döpelse, af Regim Pastor Berg”.²⁶⁴ Det var alltså så pass intressant att sådana saker publicerades och såldes av bokhandlare i hela huvudstaden. Mycket av den samtida ”filosemitismen” i Storbritannien innehöll även en önskan om att judar skulle konvertera till kristendom.²⁶⁵

Flera notiser behandlade alltså omvändelse från judendom till kristendom (såväl protestantiska som katolska läroarna) men det fanns även ett färre antal notiser om judar som konverterat till islam och om ett fall av en kristen som konverterade till judendom. Under period 1 är det fem artiklar om konverteringar, under period 2 är det likaså fem (varav fyra är olika artiklar om samma dop) och under period 3 är det åtta. Med tanke på att källmaterialets omfång ökar dramatiskt är det inte konstigt att antalet är något högre under sista perioden. Det dop som det ägnades så mycket uppmärksamhet åt under period 2 var en konvertering som skedde i Norrköping 1828, detta dop rapporterades i *Norrköpings Tidningar*, *Dagligt Allehanda* och

²⁶¹ Cheyette. *Constructions of the 'Jew'*, 9. Exempelvis i engelsk litteratur.

²⁶² Per Hammarström. *Nationens styvbarn: Judisk samhällsintegration i några Norrlandsstäder 1870–1940*. Stockholm: Carlsson Bokförlag 2007, 33.

²⁶³ Irving Massey. *Philo-Semitism in Nineteenth-Century German Literature*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag 2000, 30.

²⁶⁴ ”Till Salu finnes” *Dagligt Allehanda*. 1827-12-13, 4.

²⁶⁵ Rubinstein, Rubinstein. *Philosemitism*, 132–133.

Post och Inrikes Tidningar. Från början antogs det röra sig om en kärlekshistoria och att den unga judiska mannen skulle ha varit förälskad i en kristen piga, vilket senare dementerades.²⁶⁶ Det beskrevs som något sannerligen uppseendeväckande med ett ”judedop” och personen ifråga beskrevs som ”genom en Christlig sinnesstämning och ett i öfrigt godt förhållande hafwa gjort sig dertill värdig” att uppgå i en kristen församling.²⁶⁷ Återigen ser vi att kristendomen sågs som suverän men också att konvertering var någonting man måste vara tillräckligt värdig för att undergå. Naturligtvis är detta inte något häpnadsväckande då Sverige var, i det närmaste, ett lutherskt enhetsland då medborgarskap i regel krävde medlemskap i statskyrkan.²⁶⁸

De utlandsnotiser vari så kallade ”judedop” berördes är i sig inte särskilt intressanta. Det interresta är att det överhuvudtaget rapporterades. Flera rapporter av konverteringar i Rom och andra platser vittnar om detta intresse. Likaså rapporteringen om att en förening i England hade bildats: ”Philo-Judean female Association eller FruntimmersSällskap af Judwänner”, att vara ”Judwän” betydde alltså i det här sammanhanget att försöka omvända judar till kristendom.²⁶⁹ Till stora delar är detta, liksom flera andra aspekter av den allosemitiska diskursen under hela perioden 1810–1840, väldigt likt hur det såg ut under 1780-talet.²⁷⁰ Under båda tidsperioderna rapporterades dop väldigt flitigt, med en stor skillnad – det var fler inrikesnotiser om konverteringar under den här undersökta tidsperioden än under Nymans undersökningsperiod. Skälet till detta är dock uppenbart: den judiska befolkningen hade ökat markant vilket gjorde att fler kunde konvertera. Intresset för omvändelser från judendom till kristendom verkar ha varit av intresse just för att bevisa kristendomens överlägsenhet. Judendomen, som vi sett, beskrevs ofta som förlegad medan kristendom beskrevs som bildande och något en måste vara värdig. Därmed blir det tydligt att konverteringar fungerade som en form av bevis för denna i sin tid, såsom den återfinns i pressen, förhärskande uppfattning.

²⁶⁶ ”Inrikes Underrättelse. Norrköping” *Norrköpings Tidningar*. 1828-01-19, 2. ”Inrikes Underrättelse. Norrköping” *Norrköpings Tidningar*. 1828-01-23, 2.

²⁶⁷ ”Inrikes Underrättelser. Norrköping” *Post och Inrikes Tidningar*. 1828-02-08, 2.

²⁶⁸ Undantag var naturalisation. Det vill säga att en person gavs medborgerliga rättigheter och undantogs speciell lagstiftning, exempelvis Judereglementet. Valentin. *Judarnas historia i Sverige*, 324.

²⁶⁹ ”Strödda Underrättelser” *Stockholmsposten*. 1827-07-31, 3. Det anmärks också på att det vid detta sällskaps första session samlades ”[ö]fwer 1000 fruntimmer” men att det ”likwäl rådde [...] owanlig tystnad i församlingen”.

²⁷⁰ Nyman. *Press mot friheten*, 119–120. Nyman poängterar att även om intresset för konverteringar var stort nämndes inte det faktum att elva personer ur den svenska familjen Granbom konverterade till judendom under 1700-talet.

2.6. Anekdoter och humor

Adelsmannen. I England går det rasande till; der hänger man Judar och swin tillsammans.

Juden. Då är det ju bra, att ingen af oss är der!²⁷¹

”Juden” i detta skämt, publicerat i *Aftonbladet i Götheborg* 1824, är inte en negativ stereotyp utan här används enbart det faktum att fläsk är treif (förbjudet) som ett sätt att driva med adelsmannen. Det är ”adelsmannen” som så att säga är *the butt of the joke*. Det förutsatte att läsaren innehade en del kunskap om vilka de judiska matförbudet är och här användes det troligtvis mest kända. Vid ett flertal tillfällen dök sådana skämt upp där juden/judinnan genom kluriga svar menade på att den andra var ett svin. En anekdot beskrev hur en man, i publiken under en teaterföreställning, gjorde närmanden på en kvinna. Kvinnan sade ifrån varpå mannen sade: ”ät inte upp mig”. Då log kvinnan och replikerade: ”var inte rädd, jag är judinna”. Hon kallade därmed på ett någorlunda subtilt sätt den framfusige mannen för ett svin.²⁷² Återigen är det ett skämt som kräver att läsaren känner till matförbudet men också ett skämt som inte är på ”judens” eller ”judinnans” bekostnad utan på den andres.

Det går alltså att anta att matreglerna var, eller ansågs vara, allmänbildning för tidningens publik. Vid den här tiden hade inte bilder och teckningar slagit igenom än och därmed finns det inte några negativa stereotypbilder såsom förekommer från och med slutet av 1840-talet och framåt.²⁷³ Det är enbart i en senare tidning, *Phoenix*, vilken kom ut i Göteborg från 1840 till 1843, som någon form av bild förekommer. Bilderna i sig är inte särskilt talande utan det är i de medföljande texterna som själva satiren visar sig. Många av dessa texter och bilder driver med den liberala ”goda” pressen men också med statsmakten, exempelvis drivs det med Crusenstolpe-kravallerna²⁷⁴ och med riksdagsmän som utpekats som förrädare och uppmuntras besöka ”Källaren Judas Iskarioth” på ”Förrädaregatan”.²⁷⁵ Det är inte heller någon karikatyr av en ”jude” utan en teckning av ”[e]n af galten Sehrimmers skinkor” som används för att driva med judiska kostregler.²⁷⁶ I den medföljande texten uppmuntras ”någon mosaisk liebhaber” till att bortse från sina ”medfödda” fördomar och inhandla en sådan skinka till julen.²⁷⁷ Här ser vi hur humor används för att driva med judar och deras kostregler, vilka alla antas känna till.

²⁷¹ ”Epigrammatiskt Samtal” *Aftonbladet i Götheborg*. 1824-05-03, 2–3.

²⁷² ”Anekdoter” *Aftonbladet i Götheborg*. 1817-01-22, 1. Skämtet var återkommande och första versionen som återfunnits är från 1804. ”Judinnan. Anekdot.” *Stockholmsposten*. 1804-12-12, 3.

²⁷³ Se Johannesson ”Schene Rariteten” och Andersson. *En jude är en jude är en jude*.

²⁷⁴ Se Figur 1. Längst ned på tredje spalten.

²⁷⁵ Se Figur 1. I mitten av andra spalten. Användningen av ”Judas” är i sig ett antisemitiskt uttryck då det säger ”du är lika dålig som judarna som förrådde Jesus”. Maccoby. *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*, 161.

²⁷⁶ Se Figur 1. Längst ned på andra spalten.

²⁷⁷ ”Annonser. Till salu finnes” *Phoenix*. 1840-12-16, 2.

Figur 1. "Annonser. Till salu finnes:"

erhålla en kär och lönande sysselsättning i ett så kalladt Allshjärjar-skall, hvarom närmare underrättelser framdeles skola meddelas.

Åstundas köpa:

Trenne i fullgodt stånd varande svenska LINIESKEPP, att öfverföra troppar och ammunition till Tscherkassien. Till köpevilkoren hörer, att det Kejslerliga ryska kabinettet i S:t Petersburg icke tillsäges om transaktionen förr, än skeppen blifvit sålde och äro färdige att till destinationsorten afgå, på det att den nuvarande yngre generationen måtte kunna få se den beryktade skeppshandeln af år 1825 förnyad. Närmare underrättelser meddela
MOLOCHSON & BAALDICKS.

Tillvarataget:

En stor politisk BOCK, märkt med initialerne C. F. af W. å ena och C. O. P. å andra hornet, har nyligen blifvit tillvaratagen och kan, emot intimationskostnads erläggande, återfås hos
CALLE PÅ FYRKANTEN.

KON AUDUMLA, som, genom att afslicka rimfrosten på åtskilliga stenar, till lifvet uppväckt så många hårdhertade "goda" Publicister, har blifvit tillvaratagen. Då hon antråffades hade hon omkring halsen ett bredt band, orneradt i samma smak som den nya titeln på "Svenska Biet," hvilket gifvit anledning till den förmodan, att hon tillhört dess Redaktion, men blifvit vid den stora höstvärmingen stucken af de unga bina, börjat besa, och rymt både från bås och klafve. Återbekommas kan den fyrfota vännen hos
SAMLAREN.

Förloradt:

Under gåendet mellan stora Mutgränd och Konsiderationsgatan har undertecknad råkat förlora: 1:mo den Svenska Lagens rätta ordaförstånd, af D:r Justus; 2:do Rättvisans svärd, en gåfva af Lagman Zalevkus från Lokris i Grekland; 3:tio Rättvisans vägsål, en antikitet från Lagman Thorgnys tid; 4:to en gyllene hand, fordom tillhörig den berömda Lagman Viger Spå, eller den Vise. Den, som dessa effekter tillrättaskaffar och aflemnar i svenska Riksrättens sessionsrum, undiär hederlig vedergällning.
JUSTITIA TERRESTRIS.

Till salu finnes:

En stor och gammalmodig svensk STATSVAGN, förfärdigad år 1319 och då profkörd vid Konungavalet, är nu genast till salu. Till köpevilkoren hörer, att den skall afhemtas i det dike, dit den blifvit nedkörd af en Kongl. lifkusk, kallad "Gamla Systemet." Med tillsats af ett femte hjul kan

vagnen ännu blifva ganska bra, i synnerhet bör underredet, för en egare af ett större bränneri, blifva af mycken nytta vid transporterandet af stora bränvinsfastager mellan eldsvattensverkstaden och det densamma omgivande grännhället.

En JUSTITIE-STATSMINISTERS-TABURETT är till salu eller att hyra "tills vidare." Närmare underrättelse hos Hofsnickaren Mickel Wingler, i hörnet af Behofs- och Förlägenhetsgatorna, Huset N:o 11.

En stor, fet och ullig GUMSE, passande till julklapp åt någon majoritetsmedlem af det andliga ståndet vid innevarande riksmöte. Gumsen är af Siberisk ras, och bör derfor vara så mycket välkomnare.

Färsk LAX af det veritabla lokeslaget, fångad i Farangers fors. Partiet var egentligen bestämt för Ryska Minerva, men som silfverrublerna icke väntas förra till nyåret, och krediten är klen, så kunna och andra läckermunnar få till köps erhålla af denna förträffliga fisksort, hvilken äfven med mycken smak förtäres på den så kallade "fyrkanten."

ÖL för ärende kan hvar och en Riksdagsman gratis bekomma å Källaren Judas Iskarioth, belägen å Förrådaregatan, Huset N:o 0, tre trappor ner.

PORTRÄTTER af tvenne namnkunnige svenske Talmän finnas till salu i högareboden i Peder-Våndkappe-gränd, huset näst intill källaren Eolus.

HATTAR af ryskt blankläder för Hofpartiet finnas till salu i ryska hattstofferareboden, i hörnet af Knutpiskegränd och stora Envälde-gatan.

MÖSSOR af svenskt björnskinn för Folkpartiet finnas att tillgå i hattstofferareboden vid Reformbacken, midtemot Apothekeket Libertas.

Hos optiske instrumentmakaren A. von Hexendorff finnes till salu ett parti nyligen inkomna glasögon, tjenlige för dem, som äro så svagsynte, att de ej kunna varseblifva alla välgörande följder af det så kallade Systemet. På samma ställe finnas äfven till salu utmärkt goda FRAMTIDSTUBER, som förstora en milliard gånger och visa ett knappålshufvud så stort som en af stackarne vid Woznecensk.

En af galten Sehrimmers SKINKOR, rökt i Lübeck, kan till instundande julhelg få köpas af någon mosaisk liebhaver, som varit klok nog att glömma både de medfödda fördomarne, de egyptiska

köttgrytorne, Hr Skogman och — "emantsipationen."

VÄDERQVARNEN, mot hvilken den tappre och odödliga Riddaren af La Mancha så illa red spärr, i tanka att den var en jätte, är nu till salu på högst billiga vilkor. I händelse det Backmanska boktryckeriet kommer att för Statens medel inlösas, så vore allt skäl, att äfven staten lade sig till bemalte qvarn, på det att de "goda" Publicisterne dagligen måtte kunna få öfva sig i donquichottiska experimenter med dess väldiga vingar, i stället för, att, såsom nu, endast idka spegelfakteri och hugga i vädret.

Ett stort och präktigt tvåvånings STENHUS, byggdt för ett år sedan i lufden af en Fransk Generalkonsul in spe, är till salu och kan få tillträdas på samma gång som han tillträder den indrägliga konsulsbeställningen.

Ångfartyget ODENS VÅLNAD, med 2:ne maskiner af 100 hästars kraft hvardera, är till salu. Sammansättningen af dess beundransvärda maskineri liknar i åtskilligt den Macferlanska trillans mekanism; men öfverträffar likväl densamma i många och väsentliga hänseenden. Så snart det nalkas något grund eller annat farligt ställe utvisas detta genast af en bild, som står framför rorgångaren. Faller denna af från rätta kursen, sedan den en gång är satt, så tillkännagifves äfven detta genom tecken af bilden, som tillika är en ypperlig väderleksspåman För en stat, som har många ädlingar, hvilka icke förstå stjötjensten, men icke desto mindre gerna vilja förskaffa sig meriter i densamma, är detta fartyg en ypperlig plantskola, och tjensten å detsamma en den allraförträffligaste genväg till ära och befordringar. Blott en gång har Underbilden å detta fartyg gifvit missledande tecken; men detta kom sig af en "outredd naturkraft," och upptäcktes genast af en gammal ofrälse sjöbjörn, som tjent vid flottan i 30 år, utan att hinna längre än till Premierlöjtnant.

Fosterländsk RAFFINAD, af Throntalsborgs berömda tillverkning, kan både i parti och minut fås till billigaste priser köpas hos
B. RAHE & COMP.

Ypperlig BLODKORF, tillverkad af de tårar, som Svenska Minerva gjutit öfver föreningen mellan Sverige och Norrige, kan alla tider på dagen få köpas och afhemtas hos undertecknad, f. d. lifkock hos f. d. ryske Ministern Grefve van Suchtelen.
W. KNUTPIZKOFFSKY.

Trenne TROPHEER, fläckade med medborgerligt blod under Julidagarne i Stockholm år 1838, finnas till salu i huset N:o 2, kvarteret Nemesis, snedt emot källaren Minnet.

Källa: "Svenska dagstidningar" *Kungliga Biblioteket*. tidningar.kb.se *Phoenix*. 1840-12-16, 2.

Ibland skiner stereotyper om judar fram i anekdoter. I vissa fall var det negativt och berörde ”judens” benägenhet till dubbelmoral²⁷⁸ och i andra fall var stereotyperna som presenterades som neutrala: att judar hade god hand med pengar och ädla metaller.²⁷⁹ Enligt en anekdot var det en handelsman som bjöd in en ”Jude” på frukost, vilken tackade nej. Då handelsmannen frågade varför fick han till svar att det berodde på ”tvenne skäl; ty för det första är det min fastedag i dag, och för det andra har jag redan frukosterat”.²⁸⁰ Det humoristiska i anekdoten bygger alltså på ”judens” dubbelmoral.

Under rubriken ”Blandade Ämnen”, vilket var en vanlig rubrik i tidningarna, återfinns en del av dessa anekdoter. Dessa kunde också vara humoristiska. En anekdot i *Göthen*, som gör anspråk på att vara sann då den ska vara hämtad ur ”ett bref från Köln”, handlar om en judisk köpman som blev överlistad i handel, vilket ansågs lustigt.²⁸¹ Att detta skulle vara lustigt bygger på en stereotyp om den begreppslige ”juden” som listig i affärer – den ”schackrande juden”. ”Juden” ansågs vara listig och att en jude därmed blev överlistad ansågs vara tillräckligt intressant och löjeväckande för att publiceras i tidningen. Sådana publikationer visar att fanns några hinder för att publicera artiklar med sådana stereotyper under den här tiden. ”Juden” som schackrare och ockrare var en sedan länge vedertagen stereotyp och därmed är det föga förvånande att denna stereotyp även dyker upp i dylika artiklar.

2.7. Den begreppslige ”juden”

Under 1800-talet och in på 1900-talet utvecklades en tanke om femininitet i det judiska vilket kulminerade i en doktorsavhandling 1903, nämligen Otto Weiningers okända *Geschlecht und Charakter*. Dess ryktbarhet växte i och med att den 23-årige Weininger begick självmord bara några månader efter färdigställandet av avhandlingen, i sin hjälte Beethovens hus i Wien. Verket blev hyllat av personer såsom August Strindberg, Franz Kafka och Ludwig Wittgenstein.²⁸² Det var inte bara män som hyllade verket utan även kvinnor, såsom Gertrude Stein som menade att Weiningers avhandling ”’exactly embodied’ her views”.²⁸³ Antisemitism och antifeminism gick under slutet av 1800-talet hand i hand – såväl ”kvinnan” som den feminina ”juden” ansågs tillsammans vara det största hotet mot den maskulina civilisationen.²⁸⁴

²⁷⁸ ”Anekdot” *Aftonbladet i Götheborg*. 1827-09-20, 3.

²⁷⁹ ”Anekdoter” *Aftonbladet i Götheborg*. 1824-05-01, 3.

²⁸⁰ ”Anekdot” *Aftonbladet i Götheborg*. 1827-09-20, 3.

²⁸¹ ”Blandade Ämnen. En öfverlistad Jude” *Göthen*. 1838-08-23, 3.

²⁸² Ritchie Robertson. *Historicizing Weininger: The Nineteenth-Century German Image of the Feminized Jew*. I *Modernity, culture and 'the Jew'*. Bryan Cheyette, Laura Marcus (red.) Oxford: Polity Press 1998, 23–24.

²⁸³ Jean Radford. *The Woman and the Jew: Sex and Modernity*. I *Modernity, culture and 'the Jew'*. Bryan Cheyette, Laura Marcus (red.) Oxford: Polity Press 1998, 92.

²⁸⁴ Radford. *The Woman and the Jew*, 102.

Tanken på den feminina ”juden” uppstod under 1800-talet men länken mellan kvinnor och judar kan spåras tillbaka till medeltiden, då det fanns myter om att judiska män menstruerade. Ritchie Robertson spårar idéns utveckling under 1800-talet och finner att den blir alltmer uttalad under århundradet.²⁸⁵ Bilden av ”juden” som feminin framträdde dock inte i pressen under den här perioden. ”Judens” manlighet ifrågasattes inte på det sätt som den senare kom att göra.

Frimurare associerades vid två tillfällen med judar under period 2. Det var ovanligt att de nämndes tillsammans men de gångerna de gjorde det var det för att det antogs finnas en koppling mellan just judendom och frimureri. Båda tillfällena var i samband med nyhetsrapportering från Iberiska halvön. Frimurare, liksom judar, förföljdes av spanska inkquisitionen och en våg av förföljelse mot just frimurare inträffade efter befrielsen från Napoleons ockupation. I ett officiellt spansk verk från 1828 beskrevs frimurare som ”perversa” och som att de smidde ”diaboliska planer”.²⁸⁶

Vid det första tillfället rörde det sig snarare om en anekdot än direkt nyhetsrapportering, vilken var publicerad i *Stockholmsposten* och hämtad ur *Gazette des Tribunaux*. En tidning som kom ut mellan 1825 och 1832 och som främst skrev om juridik.²⁸⁷ Det rörde sig om ett mord på en munk och det menades att allt var till följd av en kärleksaffär mellan en ung, katolsk kvinna och en ateistisk, judisk frimurare. Anekdotens egentliga huvudperson var kvinnans moster som biktade sig och berättade allt för en biktfar, vilken rådde henne att fördöma relationen eftersom ”Ribero, emedan han wore en Frimurare, det will säga detsamma som en Jude, en *kättare*”. Denne Ribero kom senare att mörda en munk och ska ha förklarat att han inte ångrade sig.²⁸⁸

I det andra fallet var det åter *Stockholmsposten* som publicerade en nyhetsnotis, återigen om Iberiska halvön. Där ska ”en stor messa” ha hållits i Allhelgonakyrkan i Lissabon där tre predikanter höll tal. Enbart den första och den tredje predikanten citerades och båda nämnde frimurare. Den tredje ska ha sagt att:

Judas och Pilatus blefwo Kristi mördare, emedan de begge woro Frimurare: som nu alla konstitutionelle äro Frimurare, så äro de äfwen Judar och Guds Sons mördare: följaktligen förtjena alla, som föredraga Dom Pedro och hans wedestyggliga karta framför Dom Miguel och hans

²⁸⁵ Robertson. *Historicizing Weininger*, 25ff.

²⁸⁶ Agustín Martínez de las Heras. Masonería. I *Diccionario político y social del siglo XIX español* Javier Fernández Sebastián, Juan Francisco Fuentes (red.) Madrid: Alianza Editorial 2002, 439–441.

²⁸⁷ ”Histoire & Patrimoine pénitentiaire: La gazette des tribunaux 1825–1832” *École nationale d’administration pénitentiaire* <https://www.enap.justice.fr/histoire/la-gazette-des-tribunaux-1825-1832> (hämtad 2019-11-18).

²⁸⁸ ”Mord, af hämnd föröfwadt å en Munk” *Stockholmsposten*. 1828-05-06, 2–3.

wälsignade regering, att behandlas såsom wår, i Portugal genom sin Favorit-Engel Mikael representerade, Frälsares ursprungliga mördare²⁸⁹

Här ser vi en koppling mellan ”mordet” på Jesus och judar och frimurare. Varför publicerades just detta utdrag av talet? Tänkte man att det skulle vara av särskilt intresse? Självklart går det inte hävda att kopplingen mellan frimurare och judar var en stark komponent i den allosemitiska diskursen under period 2 men det är ändå en del av den. Intresset för dessa två artiklar ligger i *varför* de valde att publicera dem. Att utdraget ur talet just kom att beröra judar och frimurare säger en del om vad *Stockholmsposten* ansåg kunde intressera deras läsare: de judiska kristusmördande frimurarna.

Artiklarna som här berörts gjorde i sig inga uttalanden som tyder på huruvida *Stockholmsposten* höll med om påståendena eller inte. Det återges utan att det gavs några reflektioner över vad som rapporterades. Den allosemitiska diskursen, såsom den framkommer i materialet, gjorde det möjligt att publicera artiklar om ”Jesus-mördare” och kopplingar mellan judar och frimurare utan vidare. Det går inte utav detta befintliga material göra något uttalande om huruvida det fanns liknande tankar som var rådande i Sverige under perioden. Snarare kan det ses i ljuset av att man var intresserad av inkquisitionen och förföljelser men även av judar överhuvud. Den första, i det närmaste skandalsbladliknande, artikeln – en artikel med många spännande faktorer, bland annat mord och kärlek – var möjligtvis spännande på grund av dessa faktorer.

”Judens” utseende beskrevs väldigt sällan och något ”stereotyp utseende” är det inte tal om. Det nämndes i en artikel om en ”Dr Dwight” som hade undersökt ”menniskofärgens förändring”. Framförallt handlar den om ”[f]örändringen hos de swarta” i ”Nya-England”. I denna artikel nämndes det att judar har olika hudfärg: ”På samma sätt hafwa Judarne, ifrån dem, som lefwa i Polen, Tyskland och England, ända till Indostans swarta Judar, alla schatteringar af färgor”. Tesen som denna Dwight drev var att variationer i människors hår- och hudfärg ”ingalunda bewisa, att desse härstamma från ursprungligen skilda människoracer”.²⁹⁰ Förutom det här fallet, som inte direkt beskrev utseende utan enbart att det finns skillnad i hudfärg inom gruppen ”judar”, så är det fallet med Rossbach som togs upp tidigare. Där nämndes att dragonen som överföll honom kallade honom för ”den svartmuskige juden”.²⁹¹ Fallet Rossbach tyder på att det fanns stereotypiserande om judiska personers utseende i Sverige under perioden men i pressen var utseende ingenting som anmärktes på utan tidningarna fokuserade på

²⁸⁹ ”Tidningar från Utrikes Orter. Portugal” *Stockholmsposten*. 1828-05-24, 3.

²⁹⁰ ”Strödda Underrättelser” *Dagligt Allehanda*. 1825-02-02, 1–2.

²⁹¹ *Aftonbladet i Stockholm*. 1838-12-11, 2.

karaktärsdrag istället. Den begreppslige ”juden” identifierades snarare som en ”främling” och förknippades med ocker än att bli utpekad som att ha ett stereotyp utseende.

Idén om den begreppslige ”juden” som ockrare härrör från Judas Iskariot, enligt Hyam Maccoby.²⁹² Det finns flera förklaringar på kopplingen mellan judar och pengar, exempelvis har det lyfts fram att stereotypen av den girige judiske ockraren tillkom under 1100- och 1200-talen i samband med att det enbart var judar som var penningutlånare vid denna tid. Bilden överlevde dock den period då fallet var att judar var designerade till denna sysselsättning.²⁹³ Den ”judiska ockraren” hade alltså sin grund i legislativa förhållanden men fick sådana mytiska proportioner att den snart tappade kontakten med faktiska förhållanden.²⁹⁴ Lars Andersson framhåller att det är i kyrkans demonisering av ”juden” som kopplingen först gjordes. Denna bild etsade sig sedan fast och judefientligheten och den senare antisemitismen ärvde denna idé från den kyrkliga anti-judaismen. Juden som ockrare och ockraren som jude var så pass etablerad i Sverige redan på 1600-talet att alla som ”ockrade” per definition var ”judar”, oavsett vilken nation eller religion de än tillhörde. Kopplingen mellan judar och pengar kom sedan att reproduceras genom bland annat Karl Marx texter och socialismen över huvud. Precis som i äldre kristen *Adversus Judaeos*-litteratur kom ”juden” i Marx skrifter att bli företrädare för ondskan.²⁹⁵

Bilden av ”juden” som ockrare är tydlig under hela den undersökta perioden. I *Aftonbladet i Göteborg* beskrevs det 1817 hur det fanns två sorters judar: ”omskurne och döpte. De förre tro allenast det gamla Testamentet, men de sednare tro hwarken det gamla eller det nya, åtminstone gilla de inte dera till alla delar”. De värsta var alltså de döpta eftersom de tagit bort budet mot ocker, enligt den anonyme skribenten.²⁹⁶ Åtta år senare publicerades vad som påstods vara en skrift som på något sätt införskaffats från en ”känd Procenterijude” och föreställer en dagbok undertecknad en ”S – r”. Den följer den i princip namnlöse ”juden” från söndag till fredag och ger en negativ bild av denne.²⁹⁷ Det finns åtskilliga exempel under alla perioder på kopplingen mellan ”juden” och ocker. Även i det annars så liberala och ”judevänliga” GHT publicerades en dikt kallad ”Våra Förhoppningar” 1838. Tredje sista versen börjar med raden ”[f]örsvinna skall allt Judiskt ocker” och avslutas med ”intet utländskt föras hit”. Diktens tema är att Sverige

²⁹² Maccoby. *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*, 5–7.

²⁹³ Andersson. *En jude är en jude är en jude*, 520, not 7.

²⁹⁴ Berggren. *Blodets Renhet*, 23–24.

²⁹⁵ Andersson. *En jude är en jude är en jude*, 170–172. Däremot var Marx företrädare för judarnas emancipation. Se Andersson. *En jude är en jude är en jude*, 521 not 23.

²⁹⁶ *Aftonbladet i Göteborg*. 1817-11-13, 2.

²⁹⁷ ”Promemoria för weckan” *Aftonbladet i Göteborg*. 1825-07-25, 2–3.

ska övervinna och överträffa alla länder samt att det svenska inte behöver det utländska.²⁹⁸ Det judiska sågs alltså som utländskt även om judar vid det laget hade bott i Sverige i mer än ett halvt sekel. ”Schackreri” beskrivs som något som många judar blev rika på förr men att ”[m]ången Jude gör så än”.²⁹⁹ Dock menade man i *Freja* att de mosaiska trosbekännarna som i Göteborg ”till stor mängd finnas” var ”lika goda, ärliga och väl ansedda, som andra köpmän, och torde vara nog till deras beröm, när man säger, att de *Mosaister* härstädes ej äro några *Judar*”, detta då de varken bedrev ocker eller procenteri.³⁰⁰ Här ser vi alltså att ”jude” per definition fortfarande, av vissa, ansågs vara en ockrare.

I en text som var menad att vara humoristisk och ironisk drevs idén om att fåglar skulle få rättigheter precis som människor. Två av anledningarna var att ”den förhatliga slafhandeln blifvit afskaffad, på det Negrerne i det inre af Afrika må, nu som förr, fritt slagta hvarandra” såväl som att ”Judarna emanciperas, på det de ostörda och på medborgerligt sätt må drifva sitt schackrande”. Eftersom nu slavhandeln avskaffats och judar fått rättigheter skulle därmed även fåglar få dessa rättigheter, argumenterade man i texten.³⁰¹ Här ser vi en öppet rasistisk och antisemitisk text tryckt i GHT vilken ironiserar över idén om att judar ska ha samma rättigheter som alla andra men som också framhäver ”judens” ockrande. Artikeln i sig sparkade, så att säga, åt alla håll och ironiserade över dagsaktuella händelser och rörelser. Humorn i texten låg främst i att också fåglar krävde rättigheter men publiceringen visar ändå på att GHT inte fann några problem med att publicera en text med sådana formuleringar.

Som tidigare nämnt har det inte återfunnits i materialet att judar anklagades för att sprida pest. Däremot anklagades de för att sprida andra sjukdomar, vilket sattes i samband med judars ”schackrande”:

Men icke endast för sin bedrägliga spekulationsanda och vinningslystnad äro Judarne skadliga för ett land; under sitt kringschackrande öfwerallt släpa de äfwen med sig och utsprida allehanda sjukdomar, såsom frisel,³⁰² messling m. m.³⁰³

²⁹⁸ ”Våra Förhoppningar” GHT. 1838-07-11, 1.

²⁹⁹ ”Fredrik den Stores Kryckkäpp, eller den osynlige Karbasen. Af Friedrich” *Aftonbladet i Götheborg*. 1826-12-09, 1.

³⁰⁰ ”Göteborg d. 2 Augusti 1839” *Freja*. 1839-08-16, 2.

³⁰¹ ”Utdrag ur ett manuskrip, kalladt ’Resan på Nordstjernen’. Petition af Land- och Sjöfoglar, i ödmjukhet öfverlemnad till Nykterhetssällskapet derstädes” GHT. 1838-07-23, 2–3.

³⁰² En smittosam sjukdom som gav hudutslag med blåsor och feber. ”Frisel” *Svenska Akademiens ordbok*. https://svenska.se/saob/?id=F_1539-0010.6e2G&pz=7 <http://www.ddss.nu/means/causeOfDeath> (hämtad 2019-12-11).

³⁰³ ”Utdrag af ett bref från Mecklenburg-Schwerin” *Stockholmsposten*. 1824-04-12, 2.

Att ”judens” så kallade ”kringschackrande” var en landsplåga men också skadligt för länder var en återkommande ståndpunkt och ännu ett i raden av bevis för kopplingen mellan den begreppslige ”juden” och ocker som gjordes i den svenska allosemitiska diskursen under hela perioden från 1810 till 1840.

Såsom vi såg i de diskussioner om Judereglementets avskaffande var det framförallt ”juden” som ”främling” som framträdde. Bauman kopplar detta till byggandet av en nationell identitet som kräver att ”främlingar” med utanförskap identifieras så att, i det här fallet, ”svensken” har en konstruerad ”andre” att identifiera och särskilja sig ifrån. Den begreppslige ”juden” i Sverige under den här perioden kan alltså summeras som en schackrande och ockrande främling som stod utanför den ”svenska nationella identiteten” som var under konstruktion. Däremot talades det om att ”mosaister” i Göteborg var hederliga samt att judar var precis som alla andra människor. Det kunde alltså vara skillnad på olika grupper av judar. Däremot var ordet ”jude” negativt och kopplat till ockreri och schackreri. Därmed går det med fog säga att en negativ bild av ”juden” var hegemonisk.

3. Slutdiskussion

Valentin menar att ”1815 betecknar [...] de judefientliga rörelsernas kulmen i Sverige”.³⁰⁴ Vad som kan utläsas av källmaterialet var det en judefientlig strömning under hela perioden. Judar var annorlunda och kunde vara farliga. Å andra sidan höjdes allt fler röster för judars rättigheter under period 3. Detta med *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (GHT) i spetsen. Den kom alltså inte att bli ”judevänlig” i och med S. A. Hedlunds övertagande utan var det redan under 1830-talet, måhända drev Hedlund denna liberala ståndpunkt hårdare än vad som tidigare gjorts. Hammarlund poängterar dock att toleransen för judar var baserat på liberala principer om ”judarnas rätt att vara *annorlunda*”, vilket inte innebar att de hade ”en positiv inställning till själva judendomen som sådan”.³⁰⁵ En analys som är väl överförbar på detta sammanhang.

Norrköping, som snabbt kom att domineras av *Norrköpings Tidningar* som enda tidning, är en svår stad att uttala sig om då tidningen ifråga under hela perioden profilerade sig som nyhetsblad och inte ville ta någon politisk ställning. Givetvis finner man politiserande insändare men tidningen i sig försökte hålla sig neutral. Däremot var *Norrköpings Tidningar* en del av den allosemitiska diskursen och bidrog till att upprätthålla och reproducera stereotyper. Bilden av Stockholm och Göteborg är mer påtagliga då tidningarna i dessa båda städer var mer explicit politiska och det fanns stora motsättningar mellan olika tidningar såväl inom som mellan städerna. *Aftonbladet i Stockholm* som under period 3 (1836–1840) profilerade sig som liberal var ändå en av de tidningar som var med och producerade en negativ bild av judar i Sverige och bidrog till diskursen om ”främlingar”. GHT däremot var den starkaste förespråkaren för judars rättighet men även den hade sina invändningar gentemot *hur* Judereglementet avskaffades 1838.

Även om alla inte var läskunniga vid den här tiden hade Sverige haft en hög läskunnighet under lång tid.³⁰⁶ Detta lär ha bidragit till skillnaderna mellan städerna. Judefientligheten ska ha varit mer utbredd i Stockholm vilket bidrar till att förklara varför tidningarna i huvudstaden överlag var mer negativt inställda till ”juden” och landets judiska befolkning än tidningarna i Göteborg. Hur situationen såg ut i Norrköping är mera oklart. Den judiska befolkningen i staden var i absoluta tal mindre än i Stockholm och Göteborg men många medlemmar av den judiska församlingen i Norrköping kom att få framträdande roller inom industri och handel – de kom med andra ord att bli synliga. I Stockholm överfölls en judisk person av en grupp unga män, i källmaterialet benämnda ”pojkar”. Överfallet bestod i att ”pojarna” dels tryckte en fläskbit i

³⁰⁴ Valentin. *Judarna i Sverige*, 56.

³⁰⁵ Hammarlund. *En bön för moderniteten*, 116. Hammarlunds kursivering.

³⁰⁶ Sjöberg. ”Hög läskunnighet redan före folkskolan”

ansiktet på personen, dels på vad som idag skulle identifieras som misshandel. Under Crusentstolpekravellerna och i anslutning till dem inträffade fler antisemitiska händelser – stenkastning mot judiska personers hem samt att en dragon anföll en herr Rossbach. Denne var född jude men hade konverterat till kristendom, ändock rörde det sig om antisemitism då draken ifråga ska ha skrikit att han skulle döda den ”svartmuskige juden”. Dessa är de enda fallen av direkt antisemitiska *ageranden* och de inträffade alltså i huvudstaden, vilket återigen bekräftar den vedertagna bilden att det var i Stockholm som judefientligheten var som starkast. En avsaknad av regelrätta pogromer betyder dock inte en avsaknad av antisemitism. Bauman poängterar att de flesta pogromer i historien *inte* varit spontana utan organiserade. Att ”motviljan mot judarna” ska övergå i ”fysiska aggressioner mot de judiska medmänniskorna” är ett långt steg och kräver ofta någon eller några som organiserar våldet.³⁰⁷ Detta stämmer väl överens med bilden vi får av Sverige under 1800-talets första hälft: antisemitismen var stark och var inte heller något man dolde, men våld mot judar var däremot ovanligt.

Det är svårt att tala om några direkta geografiska skillnader i bilden av ”juden”: dels för att de flesta tidningar tog in artiklar från tidningar i andra orter (och andra länder), dels för att det var en nationell diskurs (särskilt debatten kring Judereglementets avskaffande var på en nationell nivå). Exempelvis argumenterade GHT med *Aftonbladet i Stockholm* och *Freja*. Likaså tog *Göteborgs Dagblad* in artiklar från *Aftonbladet i Stockholm* för att visa upp en bild som skiljde sig från den som gavs i GHT. Skillnaderna blir därmed färre än likheterna.

3.1. Den allosemitiska diskursen och den begreppslige ”juden”

Det går med fog argumentera för att diskursen var hegemonisk: ”juden” var överlag något negativt, främmande och annorlunda. Dock fanns det givetvis röster som talade *emot* denna diskurs, exempelvis argumenterades det i GHT för att ”juden” var precis som alla andra människor. Att ”juden” var annorlunda ser vi tydligt i det ständiga utpekandet av judar: exempelvis ”judisk handlande” och ”handelsjude”. Detta kan klassificeras som ”neutralt” då det inte lades några värderingar i det i själva skrifterna men befäster bilden av att judar sågs som annorlunda. Delvis var de annorlunda i förhållande till lagen, särskilt då Judereglementet var rådande men också under Juniförordningen (då de hade fått borgerliga men inte politiska medborgerliga rättigheter), och genom att de tillhörde en annan religion än statsreligionen.

Att ”juden” ständigt förknippades med handel är inte i sig något märkligt. Judereglementet behandlade den ”judiska nationen” som ett handelshus och designerade därmed judar till handel

³⁰⁷ Bauman. *Auschwitz och det moderna samhället*, 60–62.

och industri vilket gjorde att en stor del av den judiska befolkningen i riket i realiteten sysslade med olika former av handel. Steget därifrån till att av de konkurrerande ”svenska” köpmännen bli anklagade för ocker, vilket var en historiskt befäst och gammal negativ stereotyp, var inte långt. Även en hegemonisk diskurs blir som ovan nämnts ifrågasatt. Under period 1 finner vi i ett fall motstånd mot stereotypen om ”juden” som slösaktig och ockrande och texten i sig anklagade istället de ”inhemska” köpmännen för oskäligen priser och en överdriven lyxkonsumtion, vilket alltså generellt var anklagelser som riktades mot judiska handlare. Bilden av ”juden” som handlare hade, till skillnad från den av ”ockrare”, alltså en grund i verkligheten – då det var majoritetssysselsättningen. Våldigt sällan kom judiska personer själva till tals och deras röster drunknade i den överväldigande kristna diskursen som det här rör sig om. De få röster som faktiskt kom fram protesterade mot de negativa stereotyperna och fördomarna men lär inte ha fått något genomslag – diskursen var svårforcerad.

Religionen i sig sågs inte som direkt skadlig men som förlegad. Här skiljer sig diskursen markant åt beroende på huruvida man talar om ortodox judendom eller reformjudendom. Den förra sågs som bakåtsträvande och konservativ, den polska rabbinen Jacob Eiger beskrevs som en ”fullkomlig idiot” och polska ortodoxa judar ansågs stå på de ”lägsta stegen af mänsklig bildning”.³⁰⁸ Reformjudendom hyllades däremot för sin liberalism och sin framstegstro varpå linjerna som skilde de två inriktningarna åt målades i pressen upp med starka linjer. Reformerna sågs som ett steg bort från det förlegade och mot bildning och förnuft. Tidningarna tillskrev dock kristendomen ansvaret och äran för denna reformrörelse. Här, liksom med det stora intresset för konverteringar till kristendom, kommer de supersessionistiska tankebanorna fram vilka betonade kristendomens suveränitet.

Den allosemitiska diskursen porträtterade ”juden” och den ”judiska nationen” som annorlunda och främmande. De filosemitiska aspekterna av diskursen är få och svåridentifierade medan det är tvärtom med de antisemitiska aspekterna – de är mångtaliga och lätta att känna igen. Det sågs fortfarande som fakta att judar under medeltiden hade sysslat med ritualmord på barn och att vissa judar fortfarande gjorde det för att få framgång i sina handelsföretag. Bilden av judar som Jesus-mördare är dock en mindre vanligt förekommande tanke men återfinns då ”juden” kopplas samman med frimurare. Jag menar, liksom Andersson, att om inte fördomar hade varit rådande skulle inte tidningarna ha kunnat publicera uttalanden om judar som kopplade dem till barnamord eller porträtterade dem som Jesus-mördare.³⁰⁹ Den

³⁰⁸ ”Utrikes Nyheter. Berlin” *Norrköpings Tidningar*. 1837-11-15, 2. Min kursivering.

³⁰⁹ Andersson. *En jude är en jude är en jude*, 174. Hans påpekande är gentemot rabulisttidningen *Folkets Rösts* kampanjer gentemot judar men jag menar att det går att överföra detta resonemang på tidigare perioders press.

begreppslige ”juden” må ha skapats av den tidiga kyrkan³¹⁰ och härstammar alltså till viss del från den mytologiske Judas Iskariot,³¹¹ men bilden av denna ambivalenta konstruktion fortsatte att produceras och reproduceras även i den (någorlunda) sekulära sfären som den svenska pressen utgjorde vid den här tiden.

3.2. Förändring över tid

Förändrades den allosemitiska diskursen i Sverige över tid? Ett enkelt svar är ja, men svaret är dock mer komplext än så. Vid en jämförelse med idéhistorikern Magnus Nymans avhandling *Press mot friheten* finner vi många likheter mellan hans undersökningsperiod (1772–1786) och denna (1810–1840): exempelvis fokus på omvändelse och fokus på judar i utrikesnyheterna. Skillnaderna ligger mycket i omfång: tidningarna blev större och kunde därmed ha mer text per sida samtidigt som allt fler tidningar började ges ut. En viktig skillnad är att liberalismen slog igenom under 1820-talet i Sverige. Därmed finner vi de största likheterna mellan den här undersökningen och Nymans under period 1 (1813–1817) medan liberalismen fick ett allt större genomslag desto längre tiden gick. Rosengren har däremot visat att det under 1900-talet fortfarande var vanligt att påpeka en persons judiska påbrå.³¹²

Att liberalismen fick ett genomslag förändrade på sina håll diskursen men inte i grunden. Förekomsten av myter, såsom ”juden” som barnamördare och Ahasverus, fortsatte att vara en del av framställningen av judar i svensk liberal press. Även stereotyper, såsom den berörda ”ockraren”, var vanligt förekommande i artiklar under alla tre perioder. Vad som dock blir tydligast är att intresset för judar kom att nå sin höjd under period 3, främst berodde detta på Judereglementets avskaffande 1838. Att det var en kunglig förordning (Juniförordningen) som gav judar nya rättigheter var något som upprörde den liberala pressen då alla var överens om att beslutet borde ha tagits av riksdagen. Detta lär ha bidragit till den negativa bilden av judar som florerade i diskursen under den här perioden och utpekandet av ”juden” som en ”främling” och judar som en ”främmande nation”.

Den stora ”chocken” för pressen var just detta: regeringens beslut om att avskaffa Judereglementet 1838 vilket ledde till ett stort intresse för judar i svensk press men också bland folk i allmänhet. Detta manifesterade sig i såväl insändare som debatter mellan tidningar. Både liberal och konservativ periodisk litteratur reagerade till största delen negativt. De liberala ansåg

³¹⁰ Bauman. *Auschwitz och det moderna samhället*, 69–70.

³¹¹ Andersson. *En jude är en jude är en jude*, 170. Vilket fått konsekvenser för bilden av ”juden”. Se Maccoby. *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*.

³¹² Rosengren. ”*Judarnas Wagner*”, 166–169.

dock att *principen* var rätt men att regeringen hade felat i *praxis*, de menade att beslutet borde ha fattats av riksdagen. Ett odemokratiskt beslut, oavsett om det följde liberala principer, var alltid fel.³¹³ Debatterna och insändarna gjorde att många stereotyper och fördomar kom upp till ytan vilket gör att den allosemitiska diskursen är synlig under hela perioden och det blir svårt att tala om någon direkt förändring över tid.

”Judens” framställda ”främlingskap” blev en väldigt framträdande del av den allosemitiska diskursen kring emancipationsfrågan. En del låg i att ”juden” såg ”svensken” som en främling, enligt flera tidningar. Därmed var de inte en del av det svenska samhället, menades det. Att den judiska befolkningen var en egen ”nation” var inget nytt men fokuset på integrering togs till nya höjder kring 1838. Förändringen blir därmed parallell med politiska beslut. Den negativa pressen samt en ilsken riksdag ledde till slut till inskränkningar i Juniförordningen och därmed bidrog pressen till att hålla tillbaka judars rättigheter ännu tre decennier (till emancipationen 1870). Bauman menar att detta ”främlings”-skapande är en del av nationsbildandet. Detta stämmer väl in med tidsperioden: en tid då den svenska nationen höll på att få sina konturer. Nationalismen grydde och en stor del av de bildade i samhället deltog i nationsskapandet, så även pressen. Därmed är det inte märkligt att vi finner mycket referenser till judar som ”främlingar” eftersom det var den gruppen i samhället som fick spela denna roll.

Även om det ligger mycket i det flera menar, exempelvis Bryan Cheyette, att bilden är mer komplex än en lång oavbruten tradition av negativa stereotyper om judar, så finns det ändå fog för att lyfta fram att dessa negativa stereotyper var djupt rotade i det svenska samhället. Negativa stereotyper om judar som ”ockrare” förekom redan på 1500-talet men givetvis förändrades uttrycket för dessa nidsbilder men inte själva grunden. Det handlar således om *sega strukturer* och även om allosemitismen, och med den antisemitismen, tar sig olika uttryck i olika tider så är det många myter och fördomar som lever kvar under lång tid: ”juden” som barnamördare eller ockrare, till exempel. Även i vår samtid.³¹⁴ Diskursen må ha förändrats och omförhandlats över tid men det är inget som framgår av en trettioårsperiod. Den allosemitiska diskursen om ”juden” som, framförallt, ockrare överlevde flera andra diskursomdaningar under seklerna och är en av de mer djupt rotade diskurserna i Sveriges historia.

³¹³ Hur mycket det tidiga 1800-talets Sverige nu kan definieras som demokrati i vår tids förståelse av begreppet.

³¹⁴ Mehdi Khalaji. ”The Classic Blood Libel Against Jews Goes Mainstream in Iran” *The Washington Institute for Near East Policy*. 2015. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-classic-blood-libel-against-jews-goes-mainstream-in-iran> (hämtad 2019-12-30). MJL ”Jews and Finance” *My Jewish Learning – Anti-Semitism and Bigotry*. <https://www.myjewishlearning.com/article/usury-and-moneylending-in-judaism/> (hämtad 2019-12-30) Det är inte heller svårt att hitta negativa stereotyper om judar i kommentarer på internet idag. Exempelvis i kommentarsfältet till låten Funny or Die ”How Cartoons Brainwashed Us With Jewish Stereotypes” *Youtube* <https://www.youtube.com/watch?v=4df3aD8ZfVw> (hämtad 2019-12-30).

3.3. Slutord

Judas är en vanligt förekommande figur i pressen för den här tiden i Sverige. Det hade varit intressant att undersöka om det finns en koppling mellan bilden av Judas, representationen av ”juden” och de myter som förekommer om judar i tidningar under den här perioden. Detta skulle i sin tur kunna kopplas till den breda forskning som finns om Judas-gestalten, exempelvis Hyam Maccobys *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*. Vad som är föga undersökt då den kommer till bilden av ”juden” är bilden av ”judinnan”. Den här undersökningen av allosemitism i svensk periodisk litteratur under perioden 1810 till 1840 bidrar inte med mycket fakta kring denna den begreppsliga ”judinnan”. Det är ett intressant spår som möjligtvis bör förläggas vid en senare tid eller också angripas med hjälp av ett annat källmaterial – måhända en studie av tidens litteratur eller varför inte pjäser? Den internationella forskningen visar att den begreppsliga ”judinnan” ofta skiljde sig åt från den begreppsliga ”juden” och det hade därmed varit av intresse att se huruvida detta stämmer även för Sverige och vilken bild som skulle framträda i en svensk kontext.

Vad som dock blir tydligt är hur stark den allosemitiska diskursen var i Sverige. Fördomarna var seglivade och hade så varit och kom så att vara under lång tid. Forskare har talat om det antisemitiska ”bakgrundsbruset” som fanns i Sverige. Var det verkligen ett ”bakgrundsbrus”? Under de tre decennier som här undersökts fick fördomar och stereotyper en framträdande roll i debatten kring judars rättigheter och bilden av ”juden” var till största delen en antisemitisk stereotyp. Sverige kom att vara förskonat från en stark antisemitism i bemärkelsen politisk rörelse under senare delen av 1800-talet men den så kallade vardagsantisemitismen, de utbredda fördomarna bland allmänheten, var stark under 1800-talet första hälft. ”Juden” sågs som en främling i den svenska nationen och det var, vilket är typiskt för antisemitism, ”judens” eget fel då denne inte ville bli en del av gemenskapen och såg ”svensken” som en ”främling”, enligt flera röster i pressen under 1830-talet.

Något som man bör tänka på är att då ”juden” utpekades som annorlunda var det aldrig på grund av det faktum att stora delar var första eller andra generationens invandrare i Sverige utan eftersom de var judar. Många kom från Tyskland och Danmark, vilket aldrig påpekades. Detta påminner till stora delar om att Moses Pergament aldrig blev kritiserad på grund av sin ”finskhet” men däremot sågs hans ”judiskhet” som ett problem.³¹⁵ Det var just ”judens” ”judiskhet” som gjorde att denne sågs som annorlunda och som skapade oordning i kategorierna – det fanns alltså en inneboende proteofobi i samhället. Enligt Bauman ökade denna rädsla för

³¹⁵ Rosengren. *Judarnas Wagner*, 335.

oordning kring sekelskiftet 1800 då judar började klä sig som icke-judar och judiska män började raka av sig sina skägg,³¹⁶ vilket i Sverige redan var vanligt bland de första judiska invandrarna under sent 1700-tal.³¹⁷ I förmodern tid hade judar i Europa varit en ”kast” bland andra. Sedan började moderniteten att så sakta förändra samhällets strukturer och den gamla ordningen, såsom skråsystemet, utmanades. Detta födde en ambivalens i samhället som eldade på uppfattningen om att det fanns ”främlingar” som inte passade in.³¹⁸ Sverige, vars judiska befolkning var relativt ny, mötte dessa utmaningar samtidigt som judar runtom i Europa började emanciperas. Det stora behovet att utpeka vem som var jude och inte föddes möjligtvis av flera faktorer: en judisk invandring, en begynnande nationalism och modernitetens utmaningar. ”Juden” kom således att få spela rollen som ”främling” i Sverige under 1800-talets första hälft. Det Edgren benämner som den medborgerligt civistiska hållningen, att alla med medborgarrätt var svenskar, stämmer inte överens med bilden av denna judiska ”främling” utan i den allosemitiska diskursen var det den så kallade ”nationellt etniska” hållningen som var förhärskande.³¹⁹ Så även om vissa judiska personer hade blivit naturaliserade och fått medborgarskap i landet sågs ändå ”juden” som en ”icke-svensk” och som en ”främling”. Personer från andra länder sågs möjligtvis som svenskar så länge de hade medborgarskap men tillhörde en person den ”judiska nationen” var denna en ”främling” i många ögon.

Även om judar hade varit bosatta i Sverige under flera decennier sågs de alltså som en främmande nation och en stat i staten. Enligt Valentin bidrog den starka judefientligheten i landet till att den judiska gruppen blev alltmer ”assimilationsvänlig”. Att antisemitismen var stark är tydlig i materialet och ingenstans i Sverige var den starkare än i Stockholm. Stenkastningarna mot judiska hem under 1838 fördömdes starkt i pressen runtom i landet, bland annat av *Aftonbladet i Stockholm* och GHT. Dock upprepade sig historien då synagogans fönster krossades 1852 och judehatet i huvudstaden var ”över all föreställning”, enligt grosshandlaren Michael Warburg.³²⁰ Den våldsamma antisemitismen tynade så sakteliga bort i Sverige tills den nu på senare tid än en gång visat sig.³²¹ Bilden blir ändå tydlig: Sverige var aldrig förskonat från antisemitism.

³¹⁶ Bauman. *Allosemitism*, 145.

³¹⁷ Ivarsson, Brody. *Svensk-judiska pionjärer och stamfäder*, 166–167.

³¹⁸ Bauman. *Allosemitism*, 149–151.

³¹⁹ Edgren. *Publicitet för medborgsmannavett*, 308–309.

³²⁰ Valetin. *Judarnas historia i Sverige*, 398–399.

³²¹ Helena Trus. ”Varannan svensk: Antisemitismen har ökat i Sverige” *Aftonbladet*. 2019-08-19 <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/b5je3k/varannan-svensk-antisemitismen-har-okat-i-sverige> (hämtad 2019-12-12).

4. Sammanfattning

Den här uppsatsen undersöker den allosemitiska diskursen och bilden av den begreppslige ”juden” i periodisk litteratur under perioden 1810–1840. För att avgränsa källmaterialet är perioden sedan indelad i tre femårsperioder: 1. 1813–1817, 2. 1824–1828 och 3. 1836–1840. Geografiskt är undersökningen avgränsad till de tre av de fyra städer där judar var tillåtna att bosätta sig: Göteborg, Norrköping och Stockholm. Det teoretiska perspektivet utgörs av sociologen Zygmunt Baumans idéer om allosemitism och den begreppslige ”juden”. Allosemitism är utpekandet av ”juden” som annorlunda och skiljer sig från antisemitism och filosemitism eftersom det kan vara ett neutralt utpekande och neutrala fördomar. Dock används även antisemitism och filosemitism som begrepp för att identifiera olika nivåer av fördomar. Vad jag funnit är dock att de filosemitiska aspekterna är svåridentifierade och fåtaliga medan de antisemitiska aspekterna av diskursen om ”juden” är mångtaliga och lätta att identifiera.

Bilden som framträder av ”juden” är en ”främling” som är annorlunda och fokuserad på pengar. Den flera hundra år gamla tanken om ”juden” som ockrare är mycket påtaglig och figurerar ständigt under alla tre perioder. ”Främlingen” är vanligast förekommande under period 3 och främst under 1838 i och med avskaffandet av Judereglementet och införandet av Juniförordningen. Förordningen fördömdes av såväl den liberala som den konservativa pressen, fast på olika grunder. Konservativa var negativa till att judar fick rättigheter medan den liberala pressen fördömde det faktum att det var en kunglig förordning och att Judereglementet därmed inte hade upplösts av riksdagen utan av regeringen, vilket sågs strida mot de liberala värderingarna.

Flera medeltida myter florerade i pressen vid ett fåtal tillfällen: Ahasverus och ritualmord på barn utförda av judar i syfte att vinna framgång i handelsföretag. Fascinationen av Ahasverus var inte direkt någon negativ sådan utan det var enbart rapporter om att denne hade setts på olika platser, såsom Marseille. Däremot barnamorden är tydligt antisemitiska och det ansågs vara ett faktum att judar under medeltiden hade mördat barn i rituella syften.

Överlag var det en negativ bild av ”juden” och judendom som var framträdande i den allosemitiska diskursen i Sverige under perioden. Det var dock vanligt att ordet ”jude” användes neutralt för att påpeka huruvida någon tillhörde den ”judiska nationen”, exempelvis ”handelsjude” och ”handlande jude”. Det fanns en önskan om att veta huruvida en person var judisk eller inte, det var ett sätt att kategorisera världen för att göra den begriplig och skilja på människor med olika religionstillhörigheter. Att detta var viktigt är inte märkligt då Sverige var ett lutherskt enhetsland där tillhörighet till landets kyrka avgjorde medborgarskap.

Källförteckning

Periodisk litteratur: ”Svenska dagstidningar” *Kungliga Biblioteket*. <https://tidningar.kb.se/>

Aftonbladet i Götheborg (1811–1833)

Aftonbladet i Stockholm (1830–)

Dagligt Allehanda (1768–)

Freja (1836–1844)

Göteborgs Dagblad (1828–1838) *Göthen* (1838–1843)

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (1832–1985, 2016–)

Göteborgs Tidningar (1786–1842)

Norrköpings Tidningar (1758–)

Phoenix (1840–1843)

Post- och Inrikes Tidningar (1645–2009)

(Nytt) Stockholms Dagblad (1823–1931)

Stockholms Posten (1778–1833)

Litteraturförteckning

- Abelius, H. *Det självpåtagna uppdraget: En undersökning av medborgarprojektet kring tidningen Östgötha Correspondenten 1840–1870*. Avhandling. Göteborgs universitet: 2007.
- Andersson, L. *En jude är en jude är en jude: representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900 – 1930*. Avhandling. Lunds universitet: 2000.
- Baader, M. *Inventing Bourgeois Judaism: Jewish Culture, Gender, and Religion in Germany, 1800–1870*. Avhandling. Columbia University: 2002.
- Bauman, Z. *Allosemitism: Premodern, Modern, Postmodern*. I *Modernity, culture and 'the Jew'*. Bryan Cheyette, Laura Marcus (red.) Oxford: Polity Press 1998.
- Bauman, Z. *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos 1991.
- Bauman, Z. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press 1991.
- Bedoire, F. *Ett judiskt Europa: Kring uppkomsten av en modern arkitektur 1830–1930*. Stockholm: Carlsson Bokförlag 2003.
- Berggren, L. *Blodets renhet: En historisk studie av svensk antisemitism*. Malmö: Arx förlag 2014.
- Berglund, M. *Massans röst: Upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848*. Avhandling. Stockholms universitet. 2009.
- Besserman. "...eftersom nu en gång en nådig försyn täckts hosta dem upp på Sveriges gästvänliga stränder". Mosaiska församlingen i Stockholm inför den östjudiska invandringen till staden 1860–1914. I *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies*, Svante Hansson (red.) Vol. 5, nr. 2, 1984.
- Besserman, A. *Den lågkyrkliga väckelsens syn på judar och judendomen*. I *Judarna i det svenska samhället*, Kerstin Nyström (red.) Lund: Lund University Press, 1991.
- Beyer, B. "Los Sefardíes" and "Oriental Jews": Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Representations of Sephardic Jews in the English- and Spanish-Language New York City Press. I *Judeo-Spanish and the Making of a Community*. Kirschen, B. (red.) Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2015.
- Blomqvist, H. *Myten om judebolsjevismen: Antisemitism och kontrarevolution i svenska ögon*. Stockholm: Carlssons Bokförlag 2013.
- Bredfeldt, R. *Judiskt liv i Stockholm och Norden: Ekonomi, identitet och assimilering 1850 – 1930*. Monografier utgivna av Stockholms stad, 188. Stockholm: Stockholmia Förlag, 2008.
- Breuer, E. *Enlightenment and Haskalah*. I *The Cambridge History of Judaism. Volume VII: The Early Modern World, 1500–1815*. Jonathan Karp, Adam Sutcliffe (red.). Cambridge: Cambridge University Press 2018.

- Brismark, A. Lundqvist, P. "Göteborgs hamnjudar – de tidiga judiska immigranterna och dess plats i staden" Konferenspapper till konferensen "Stockholms och Göteborgs hamnmiljöer i ett långtidsperspektiv, 1300–2010" Stockholm 8–9 november 2012.
- Brismark, A. Lundqvist, P. Sidensjalar och socker. Judiska näringsidkares betydelse för konsumtionsrevolutionen i Sverige. I *Från sidensjalar till flyktningmottagning: Judarna i Sverige – en minoritets historia*, Andersson, L. M., Carlsson, C. H. (red.). Uppsala: Opuscula Historica Upsaliensia 2013.
- Brunius, T. "Wie es eigentlich gewesen. Leopold von Ranke och hans slagord." *Scandia*. Vol. 29, nr. 2, 1963: 392–401.
- Carlesson, J. *Den symboliska fattigvården: En studie av Göteborgs mosaiska församlings inställning gentemot den östjudiska invandringen och plikten angående fattigvården 1860–1900*. Kandidatuppsats i religionsvetenskap. Göteborgs universitet. 2017.
- Carlesson, J. "liksom Cato om Cartagos murar": Erfarenhet och förväntan i *Samfundet I.I: Judiska Intresset 1841–1875*. Masteruppsats i historia. Göteborgs universitet. 2019.
- Carlsson, C. H. *Medborgarskap och diskriminering: östjudar och andra invandrare i Sverige 1860–1920*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. 2004.
- Cheyette, B. *Constructions of 'the Jew' in English literature and society: Racial representations, 1875–1945*. Cambridge: Cambridge University Press 1993.
- Cheyette, B. Marcus, L. (red.) *Modernity, culture and 'the Jew'*. Oxford: Polity Press 1998.
- Christensen, J. *Liberalernas stad: Fattigvård och kulturdonationer i artonhundratalets Göteborg*. Göteborg: Daidalos 2009.
- Conway-Jones, A. "Contempt or Respect? Jews and Judaism in Christian Preaching" *The Expository Times*. Vol. 127, nr. 2, 2015: 63–72.
- Edgren, H. *Publicitet för medborgsmannavett: Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831*. Avhandling. Uppsala Universitet 2005.
- Fein, H. Dimensions of Antisemitism. Attitudes, Collective Accusations, and Actions. I Helen Fein (red.) *The Persisting Question: Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*. Berlin & New York: De Gruyter 1987.
- Foucault, M. *History of Madness*. London, New York: Routledge 2006.
- Fredriksson, G. Strand, D. Hadenius, S. Gustafsson, K. E. *Aftonbladet – en svensk historia*. Stockholm: Tidens förlag 1980.
- Fritz, M. *Göteborgs historia: Näringsliv och samhällsutveckling. 2, Från handelsstad till industristad 1820–1920*. Stockholm: Nerenius & Santérus 1996, 49.

- Hammarström, P. I sällskap med judar: Association, assimilation och konversion i Stockholm 1809–1838. I *Nationen så in i Norden: Festskrift till Torkel Jansson*. Edgren, H. Andersson, L.M. Claesson, U. Hall, B.G. (red.) Skellefteå: Artos & Norma bokförlag AB 2013.
- Hammarström, P. *Nationens styvbarn: Judisk samhällsintegration i några Norrlandsstäder 1870–1940*. Stockholm: Carlsson Bokförlag 2007.
- Heras, A. M. de las. Masonería. I *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Javier Fernández Sebastián, Juan Francisco Fuentes (red.) Madrid: Alianza Editorial 2002.
- Ivarsson, M. Brody, A. *Svensk-judiska pionjärer och stamfäder. En person-, släkt- och kulturhistorisk krönika med Norrköping som blickcentrum*. Stockholm: Seelig 1956.
- Johannesson, L. "Schene Rariteten." Antisemitisk bildagitation i svensk rabulistpress 1845–1860. I *Judiskt liv i Norden*. Gunnar Broberg, Harald Runblom, Mattias Tydén (red.) Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1988.
- Johansson, E. The History of Literacy in Sweden. I *Understanding Literacy in its Historical Contexts: Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Graff, H. J. Mackinnon, A. Sandin, B. Winchester, I. (red.) Lund: Nordic Academic Press 2009.
- Jordheim, H. *Läsningens vetenskap: Utkast till en ny filologi*. Gråbo: Bokförlaget Anthropos AB 2003.
- Judaken, J. "Introduction" *The American Historical Review*. Vol. 123, nr. 4, 2018: 1122–1138.
- Karp, J. Sutcliffe, A. (red.) *Philosemitism in History*. Cambridge: Cambridge University Press 2011.
- Katz, J. Towards a Biography of Hatam Sofer. I *Profiles in Diversity: Jews in a Changing Europe 1750–1870*. Milano, F. Sorkin, D. (red.). Detroit: Wayne State University Press 1998 (1990).
- Kessler, E. *An Introduction to Jewish-Christian Relations*. Cambridge: Cambridge University Press 2010.
- Klose, G. *Folkundervisningens finansiering före 1842*. Uppsala: SEC Uppsala Universitet 2011.
- Kohn, J. "Mordecai Manuel Noah's Ararat Project and the Missionaries" *American Jewish Historical Quarterly*. Vol. 55, nr. 2. 1965: 162–196.
- Kvist Geverts, K. *Ett främmande element i nationen: Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944*. Avhandling. Uppsala: Uppsala Universitet 2008.
- Larsmo, O. Nedslag i den svenska antisemitismens historia. I *Judehatets svarta bok: antisemitismens historia från antiken till i dag*. Eriksen, T. B. Harket, H. Lorenz, E. (red.). Stockholm: Albert Bonniers förlag 2008.

- Leiska, C. *Räume der Begegnung – Räume der Differenz: Jüdische Integration und Antisemitismus in Göteborg und Kopenhagen 1850–1914*. Berlin: Metropol Verlag 2016.
- Levine, G. M. *The Merchant of Modernism: The Economic Jew in Anglo-American Literature, 1864–1939*. New York & London: Routledge Taylor & Francis Group 2003.
- Lindmark, D. "Läs- och skrivkunnigheten före folkskolan: Historisk läskunnighetsforskning i nordiskt och internationellt perspektiv" *Scriptum*. Nr 28. Rapportserie utg. av Forskningsarkivet vid Umeå Universitet 1990.
- Loos, V. *En avisa genom två sekler: Norrköping Tidningar 1758–1958*. Norrköping: Norrköpings Tidningar 1958.
- Marchand, S. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship*. New York: Cambridge University Press 2009.
- Marsden, J. "Richard Cumberland's the Jew and the Benevolence of the Audience: Performance and Religious Tolerance." *Eighteenth-Century Studies*. Vol. 48, nr. 4, 2015: 457–477.
- Massey, I. *Philo-Semitism in Nineteenth-Century German Literature*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag 2000.
- Mayo, L. *The Ambivalent Image: The Perception of the Jew in Nineteenth-Century America*. Avhandling. City University of New York, 1977.
- McCulloh, J. M. "Jewish Ritual Murder: William of Norwich, Thomas of Monmouth, and the Early Dissemination of the Myth" *Speculum*. Vol. 72, nr. 3, 1997: 698–740.
- Nilsson Hammar, A. Diskursanalys. I *Metod: Guide för historiska studier*. Gustavsson, M. Svanström, Y. (red.) Lund: Studentlitteratur AB 2018.
- Nyman, M. Judarna i Sverige 1775–1782. Pressdebatt och toleransbeslut. I *Judiskt liv i Norden*. Gunnar Broberg, Harald Runblom, Mattias Tydén (red.) Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1988.
- Nyman, M. *Press mot friheten: Opinionsbildning i de svenska tidningarna och åsiktsbrytningar om minoriteter 1772–1786*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1988.
- "Recently Published Works in Holocaust and Genocide Studies" *Holocaust and Genocide Studies*. Vol. 28, nr. 2, 2014: 362–407.
- Rosengren, H. "Judarnas Wagner": *Moses Pergament och den kulturella identifikationens dilemma omkring 1920–1950*. Lund: Sekel Bokförlag 2007.
- Rothstein, E. "Heidegger, Harpocrates, Hypocrisy". *Clio* Vol. 27, nr. 2, 1998: 251–288.
- Rubinstein, W.D. Rubinstein, H.L. *Philosemitism: Admiration and Support in the English-Speaking World for Jews, 1840–1939*. Basingstoke: St. Martin's Press 1999.
- Said, E. *Orientalism*. London: Penguin 2003.

- Sjöberg, M. Textanalys. I *Metod: Guide för historiska studier*. Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.) Lund: Studentlitteratur AB 2018.
- Stern, F. *The Whitewashing of the Yellow Badge: Antisemitism and Philosemitism in Postwar Germany*. Studies in Antisemitism. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press 1994.
- Svensson, H. R. *Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden: Entreprenörsfamiljen som grundade Mosaiska församlingen i Karlskrona 1780–1945*. Avhandling. Stockholms universitet: 2017.
- Söderberg, J. Jonsson, U. Persson, C. *A stagnating metropolis: the economy and demography of Stockholm, 1750–1850*. Cambridge: Cambridge University Press 1991.
- Thankus, N. Am Jisrael Chai: Det judiska folket lever. I *Göteborgs Mosaiska församling 1780–1980: Minnesskrift till Göteborgs Mosaiska församlings 200-årsjubileum*. Göteborg: Kyrkbyns Boktryckeri AB 1980.
- Tolvhed, H. *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1848–1972*. Umeå: Bokförlaget h:ström 2008.
- Travis, M. J. *Almost English: Jews and Jewishness in British Children's Literature*. Avhandling. Newcastle University, 2011.
- Tydén, M. *Svensk antisemitism 1880–1930*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning 1986.
- Valentin, H. *Judarnas historia i Sverige*. Judiska litteratursamfundets skriftserie, 5. Stockholm: Bonnier. 1924.
- Valentin, H. *Judarna i Sverige: Från 1774 till 1950-talet*. Stockholm: Natur & Kultur 2004.
- Valman, N. Bad Jew/Good Jewess: Gender and Semitic Discourse in Nineteenth-Century England. I Jonathan Karp, Adam Sutcliffe (red.) *Philosemitism in History*. Cambridge: Cambridge University Press 2011.
- Vegesack, T. *Smak för frihet: Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*. Stockholm: Natur och Kultur 2001 (1995).

Digital litteratur

- ”Aftonbladet (Göteborg)” *Wikipedia*.
[https://sv.wikipedia.org/wiki/Aftonbladet_\(G%C3%B6teborg\)](https://sv.wikipedia.org/wiki/Aftonbladet_(G%C3%B6teborg)) (hämtad 2019-09-29)
- ”Dagligt Allehanda” *Sverige periodiska litteratur. Kungliga biblioteket*.
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_127.htm (hämtad 2019-10-03)
- “Dagligt Allehanda” *Wikipedia*. https://sv.wikipedia.org/wiki/Dagligt_Allehanda (hämtad 2019-10-03)

- Døving, C.A. "Jews in the News – Representations of Judaism and the Jewish Minority in the Norwegian Contemporary Press" *Journal of Media and Religion*. Vol. 15, nr. 1, 2016. Taylor & Francis Online. <https://www-tandfonline-com.ezproxy.ub.gu.se/doi/full/10.1080/15348423.2015.1131039> (hämtad 2019-10-22)
- "Frisel" *Svenska Akademiens ordbok*. https://svenska.se/saob/?id=F_1539-0010.6e2G&pz=7
<http://www.ddss.nu/means/causeOfDeath> (hämtad 2019-12-11)
- Funny or Die "How Cartoons Brainwashed Us With Jewish Stereotypes" *Youtube*
<https://www.youtube.com/watch?v=4df3aD8ZfVw> (hämtad 2019-12-30)
- G-m, H. "Löwegren, släkt" *Svenskt biografiskt lexikon*.
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10083> (hämtad 2019-09-29)
- "Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning" *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*.
<http://www.handelstidningen.org/> (hämtad 2019-12-05)
- "Göteborgs-Posten" *Det Gamla Göteborg*. <http://gamlagoteborg.se/2019/10/20/goteborgs-posten/> (hämtad 2019-11-18)
- "Göteborgs Tidningar" *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga biblioteket*.
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_280.htm (hämtad 2019-09-29)
- "Göthen" *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga biblioteket*.
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/3/3_228.htm (hämtad 2019-11-19)
- Harrison, D. "Norrköpings historia" *Historiebloggen. Svenska Dagbladet*. 2015.
<http://blog.svd.se/historia/2015/02/11/norrkopings-historia/> (hämtad 2019-12-09)
- "Histoire & Patrimoine pénitentiaire: La gazette des tribunaux 1825–1832" *École nationale d'administration pénitentiaire*
<https://www.enap.justice.fr/histoire/la-gazette-des-tribunaux-1825-1832> (hämtad 2019-11-18)
- Jonahl "Lathundar" *Svenska dagstidningar – Frågor och svar*. 2018.
<https://feedback.blogg.kb.se/forums/topic/lathundar/> (hämtad 2019-09-24)
- Khalaji, M. "The Classic Blood Libel Against Jews Goes Mainstream in Iran" *The Washington Institute for Near East Policy*. 2015.
<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-classic-blood-libel-against-jews-goes-mainstream-in-iran> (hämtad 2019-12-30).
- Leiska, C. "Middle-class Gothenburg, Jewish Participation, and the Limits of Liberal Tolerance 1870–1900." I *The Making of Antisemitism as a Political Movement. Political History as Cultural History (1879–1914)* Werner Bergmann, Ulrich Wyrwa (red.) *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC*, 2015 http://www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=285#_ftn4 (hämtad 2019-09-26)

- ”Linköpings Bladet” *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga biblioteket.*
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_321.htm (hämtad 2019-09-29)
- MJL ”Jews and Finance” *My Jewish Learning – Anti-Semitism and Bigotry*
<https://www.myjewishlearning.com/article/usury-and-moneylending-in-judaism/> (hämtad 2019-12-30)
- ”Nordisk familjebok. Uggleupplagan. 5. Cestius – Degas” 1906, 1065–1066.
<http://runeberg.org/nfbe/0573.html> (hämtad 2019-10-03)
- ”Nordisk familjebok. Uggleupplagan. 8. Feiss – Fruktmögel.” 1908, 1349–1350. *Projekt Runeberg.* <http://runeberg.org/nfbh/0729.html> (hämtad 2019-09-29)
- ”Nordisk familjebok. Uggleupplagan. 12 Hyperemi – Johan” 1910, 578–580. *Projekt Runeberg.* <http://runeberg.org/nfbl/0325.html> (hämtad 2019-10-20)
- ”Nordisk familjebok. Uggleupplagan. 27. Stockholm-Nynäs järnväg-Syrsor” 1918, 40–41.
Projekt Runeberg <http://runeberg.org/nfcg/0036.html> (hämtad 2019-11-19)
- ”Opertiska politiska tankar för och emot judarna” *Libris.* <https://libris.kb.se/bib/8231103>
(hämtad 2020-01-22)
- ”Post- och Inrikes Tidningar” *Wikipedia* https://sv.wikipedia.org/wiki/Post_och_Inrikes_Tidningar (hämtad 2019-11-19)
- ”Spahi” *Svenska Akademiens ordbok.* http://www.saob.se/artikel/?unik=S_08875-0281.V7bt
(hämtad 2019-11-25)
- ”Stockholms Dagblad” *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga biblioteket.*
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_71.htm (hämtad 2019-11-19)
- ”Stockholms Mercurius” *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga Biblioteket.*
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_90.htm (hämtad 2019-11-19)
- ”Stockholms Posten” *Sveriges periodiska litteratur. Kungliga biblioteket.*
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_223.htm (hämtad 2019-11-19)
- Tullberg, J. ”Stereotypfördomandet – en fördom om fördomar?” *Statsvetenskaplig Tidskrift*
2010. Vol. 112, nr 1, 3–19. <https://journals.lub.lu.se/st/article/view/8206/7336> (hämtad 2019-10-12)
- Trus, H. ”Varannan svensk: Antisemitismen har ökat i Sverige” *Aftonbladet.* 2019-08-19
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/b5je3k/varannan-svensk-antisemitismen-har-okat-i-sverige> (hämtad 2019-12-12)

Bilaga 1. "Till salu finnes": smakprov på annonser

Norrköpings Tidningar

1813-06-23, 3 Till Salu finnes "Coopers Predikan för Judarne, och ett Bref från en resande Jude, öfwersättning"

1814-07-20, 3 Till Salu finnes "Ytterligare handlingar hörande till Judarnas historia i Sverige"

1825-12-21, 4 Till salu finnes "Opartiska Politiska Tankar för och emot Judarna"

1825-03-05, 4 Till salu finnes "Josephus Judiska Historia".

1826-06-03, 3 Till salu finnes "Judendomen, en fiende till Christendomen".

1826-08-09, 3 Till salu finnes "Trenne Betraktelser om de 12 Judiska Slägters för Christi Korsfästelse skull bekomna straff och plågor; om Pilati ändalyckt och oroliga döda kropp, och om Juden och Skomakaren Ahasweros af Jerusalem".

Linköpingsbladet

1826-12-23, 4 Hos Älderman Elias Fr. Hagrell finnes till salu "Domanno den Judiske Spåmannen med 25 Figurer"

Dagligt Allehanda

1824-01-02, 5 Till salu finnes "Similda, eller: Nöjsamma underwisande Berättelser för små Flickor, med 6 illuminerade Graw. Häft. 40 sk., innehållande: Lilla Clara [...] Den tacksamme Juden, med Kopparstick"

1824-03-16, 5 Till salu finnes "Holbergs Judische Geschichte"

1824-10-14, 3 Till salu finnes "Vår frälsares Jesu Chrsti Barndoms=Händelser, sammanletade utur sednare fundne Judiska handlingar, h. 4 sk. B:ko."

1825-03-05, 3, Till salu finnes "I Björnståhls Bokhandel [...] Judendom, en fiende till Kristendomen"

1825-04-29, 3, Till salu finnes "I Björnståhls Bokhandel [...] Berättelse om en Jude och Skomakare af Jerusalem, den odödlige Ahaswerus benämnd. Om det straff hwart Slägte ibland Judarne i synnerhet lida måste, och om Pilati död och oroliga kropp, m. fig."

1825-12-21, 3, Till Salu Finnes – "5:te Häftet af Swenska Theater=Galleriet i kulörer, innehåller: [...] Jabal ur Komedien Juden"

1826-04-08, 3, Till salu finnes – "Björnståhls Bokhandel [...] Nådens werkan hos Cain: 3 af Judiska och 4 af Kristna Religionen, 4 sk."

1826-07-21, 3, Till salu finnes – ”säljas i Tryckeriboden wid Tyska Brunn: Oxhandeln eller Den narrade Juden, 2 sk.”

1826-09-19, 5, Till salu finnes – ”Följande Theaterpjaser [...] Den pantsatte Juden”

1827-12-13, 4, Till salu finnes ”På alla Boklådor i Stockholm finnes: Jesu Dop med Helig Ande och med Eld, framställt wid en Judisk Ynglings Döpelse, af Regim Pastor Berg, och säljes a 6 sk. Banko, till förmån för Församlingens Skola.”

1827-12-31, 3, Till salu finnes ”Af Trycket har utkommit och säljes i de flesta Boklådor a 24 sk. Banko: Jude-wäldets undergång i upplysningens århundrade.”

1828-03-04, s 3 Till salu finnes: ”Tapperhetens Skeppsbrott, eller Israeliternas Korståg till nya werlden”

(Nytt) Stockholms Dagblad

Stockholms Dagblad 1825-04-16, 3, Till salu finnes ”Kortare Berättelser och lustiga Äfwentyr af Clauren, innehållande: Pistol=lektionen, Resan till Lägret, Utseendet bedrager ofta, Korfbalen, Paulowna, Den holländska Juden m. fl., h. 40 sk. B:ko.”

1825-10-27, 2, Till salu finnes: ”I Götrets Bokhandel wid Riddarhustorget: Speculem Religionis Judaicae eller Beskrifning om Judarnes Religion och Ceremonier, af Löwe. 1 R:dr: Judar äro Judar och blifwa i ewighet Judar, 4 sk.; Om Judarnes Företräde, Wälde och Lycka, 8 sk.; Swåra bewis emot Judarne, 4 sk.; Judendomen, framställd ur de Rabinske Skrifterna, såsom en fiende till Christendomen och den ren Sedligheten, 15 sk. B:ko”

1828-03-22, 2, Till salu finnes ”Predikan på Lång-Fredagen a 8 sk., af Regiments:Pastor Berg, äfwensom hans Tal wid en Judes dop, a 6 sk.”

1836-11-10, 2, Till salu finnes: ”Samtal emellan en Israelit och en Christen om Gamla och Nya Testamentets heliga Sanningar 2c. Ett nytt Ljus i och af den heliga Skrifts Sanningar. Ty jag hafwer tillförene låtit säga dig ny och fördold ting, det du icke wesste (säger Herren,) men nu är det stavadt, och icke på den tiden, och du hafwer icke hört deraf en dag tillförene”

Stockholmsposten

1815-11-29 4 ”Till salu finnes:” ”Plan till en Ärestod åt Swenska Judarna, i anledning af deras sednaste finance-operationer, har af trycket utkommit och säljes i de flesta Boklådor, à 4 sk B:co.

1828-01-15, 4, Till salu finnas ”Af trycket har utkommit och säljes i de flesta Boklådor, samt i Tryckeriboden wid Tyska Brunn: Judewäldets Undergång i Upplysningens Århundrade; 24 sk. B:ko h.”